

Bevezetés Eszter könyvéhez

אסתר

Tanulmány öszövétségi izagógika tárgykörében

Szűcs Sándor
1999. december

Tartalom:

Felhasznált irodalom

Bevezetés - a könyv jelentősége és helye a Bibliában

I. Tartalmi összefoglalás

I.1. A könyv történetének összefoglalása

I.2. Történeti váz (outline)

II. A könyv eredete

II.1. A könyv szerzője

II.2. A könyv keletkezési ideje

II.3. Forráskutatás és redakció

III. A könyv történetisége

III.1. A könyv történeti háttere és hitelessége

III.2. A Purim ünnepe

III.3. Nem zsidó eredet a Purim ünnepére

IV. Szöveg-elemzés

IV.1. Szövegtörténet: szövegváltozatok és fordítások

IV.2. Deuterokanonikus kiegészítések

IV.3. A szöveg struktúrája

IV.4. A könyv műfaja

IV.5. Stílus, szóhasználat, mondattan, hermeneutika

IV.6. Hermeneutica specialis: a JHVH előfordulása

V. Kánontörténet

V.1. Zsidó kánontörténet

V.2. Keresztyén kánontörténet

VI. A könyv teológiája

VI.1. Teológiai párhuzamok

VI.2. A Purim szabadítás-teológiája

VII. Eszter könyvének interpretációi

VII.1. Korai rabbikus interpretáció

VII.2. Korai keresztyén interpretáció

VII.3. Középkori rabbinikus interpretáció

VII.4. Középkori keresztyén interpretáció

VII.5. A reformáció korának interpretációja

VII.6. Modern interpretáció

Felhasznált irodalom:

BIBLIÁK:

1. Biblia Hebraica Stuttgartensia
2. Biblia: Katolikus fordítás. Szent István Társulat, 1996.
3. Biblia: Teljes héber-magyar kiadás. IMIT. Bp. 1908. Reprint: 1997.
4. Biblia: Új protestáns fordítás. 1995.
5. Holy Bible: The Authorized English Version.
6. Nova Vulgata - Bibliorum Sacrorum
7. Septuaginta
8. Szent Biblia: Károli Gáspár revideált fordítása, 1908.

SZÓTÁRAK, LEXIKONOK:

9. BUTTRICK, G.A. ed.: *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Abingdon Press. Nashville, USA. 1957.
10. BROMILEY, Geoffrey W. ed.: *The International Standard Bible Encyclopedia*. Grand Rapids, Michigan, USA. 1973.
11. HAAG, Herbert: *Bibliai Lexikon*. Szent István Társulat, Bp. 1989.
12. CZEGLÉDY S.-HAMAR I.-KÁLAY K., Dr.: *Bibliai Lexikon*. Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet, Bp. 1933.
13. F. BROWN-S.R. DRIVER-C.A. BRIGGS, ed. of Gesenius': *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*. 2ed. Oxford, UK. 1952.
14. FAIRBAIRN, Patric: *Imperial Standard Bible Encyclopedia*. Zondervan. Grand Rapids, Michigan, USA. 1957.
15. FREEDMAN, David N. ed. *The Anchor Bible Dictionary*. Doubleday, USA. 1992.
16. BARTHA Tibor, Dr. szerk.: *Keresztyén Bibliai Lexikon*. Kálvin Kiadó, Bp. 1993.
17. HOLLADAY, William L.: *A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*. Grand Rapids, Michigan, USA. 1993.

KÖNYVEK, TANULMÁNYOK:

18. BACHER Vilmos: *Szentírás és zsidó tudomány*. Múlt és Jövő Kiadó. Bp. 1998.
19. BLAU Lajos: *Az óhéber könyv. A héber Bibliakánon*. Logos Kiadó. Bp. 1998.
20. BULLINGER, E.W.: *Figures of Speech used in the Bible*. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, USA. 1975.
21. BUSH, Frederich: *Esther*. Word Biblical Commentary. Word Books, Dallas, Texas, USA. 1996.
22. DONIN, Hayim Halevy: *Zsidónak lenni*. Göncöl Kiadó, Bp. 1996.
23. GREENSPAHN, Frederick E.: *Hapax Legomane in Biblical Hebrew*. Scholar Press, Chico, California, USA. 1984.
24. KEIL C.F.-DELITZSCH F.: *Commentary on the Old Testament in ten volumes*. Grand Rapids, Michigan, USA. 1975.
25. KNIGHT, D.A. - TUCKERS, G.M. ed.: *The Hebrew Bible and its Modern Interpretations*. Fortress Press, Chicago, USA. 1985.
26. LASOR, W.S. - HUBBARD, D.A. - BUSH, F.W.: *Old Testament Survey*. Grand Rapids, Michigan, USA. 2st.ed. 1996.
27. MARTIN, John A.: *Eszter könyve*. in.: Walvoord, J.F.-Zuck, R.B., ed.: *A Biblia ismerete*. III. kötet. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Bp. 1999.
28. MOLNÁR Ernő, Dr.: *A Talmud könyvei*. Reprint. 1989. (eredeti: Bp. 1921-23.)
29. MOLNÁR Miklós: *Eszter könyvének magyarázata*. in.: Jubileumi Kommentár. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp. 1972, 1995.
30. MOORE, Carey A.: *Esther - The Anchor Bible Commentary Series, Vol 7b*. Doubleday, USA, 1971.
31. NAFTALI Kraus: *Az öt tekercs*. Ősi forrás sorozat, 6. Göncöl Kiadó, Bp. 1998.
32. NAFTALI Kraus: *Zsidó ünnepek - a haszid legenda tükrében*. Ősi forrás sorozat, 4. Göncöl Kiadó, Bp. 1994.
33. PATON, Lewis Bayles: *The Book of Esther*. The International Critical Commentary. Edinburgh, T&T, Clark. 1908.
34. RAWLINSON, G.-THOMSON, J.R.: *Book of Esther*. The Pulpit Commentary. New York, USA.
35. RÓZSA Huba, Dr.: *Ószövetségi Bevezetés*. PPKE-HTK jegyzete. Bp. 1993.
36. SCHEIBER Sándor, szerk.: *A feliratoktól a felvilágosodásig. Kétezer év zsidó irodalma*. Múlt és Jövő Kiadó. Bp. 1997.
37. SOGGIN, Alberto J.: *Ószövetségi bevezetés*. Kálvin Kiadó, Bp. 1999.

A felsoroltakon kívül munkánkban jelentősen hasznosítottuk az INTERNET adta lehetőségeket is.

Egyéb hivatkozásainkat a lábjegyzetekben közöljük.

Bevezetés

(A könyv jelentősége és helye a Bibliában)

„Nincs még egy könyve az Ószövetségnek, ami annyi különféle kritikát és értelmezést kapott volna, mint Eszter könyve” - kezdi C.A. MOORE az Eszter könyvéről írott kommentárját¹. Valóban egyszerre példátlan és ellentmondásos a könyv hatástörténete, MAIMONIDÉSZ olyannyira felmagasztalja, hogy egyenesen a Pentateuchos után említi az Ószövetségi könyvek rangsorában², míg LUTHER legszívesebben kihagyná a kánonból, mert szerinte tele van pogány trágárságokkal³. A történetiségét vitatják, ahogyan azt később látni fogjuk, alaphangja egyesek szerint erősen nacionalista szellemű, ezért a zsidó bölcsek is óvatosan nyilatkoznak róla, a keresztyének pedig szinte egyáltalán nem tudnak mit kezdeni vele⁴. A könyv értékelését csak nehezíti, hogy Isten neve kifejezetten egyetlen egyszer sem fordul elő benne. Mindennek ellenére Eszter könyvének legnagyobb tanulsága - és ebben mindenki egyetért, aki a könyvet elfogadja Istentől ihletettnek - az, hogy a történések mögött mindig Isten gondviselése rejtőzik, aki minden körülmények között megőrzi az övét. A zsidó bölcsek szerint Eszter könyve a פנח הסתר, azaz az „eltakart arc” könyve⁵.

A könyv a *Hebraica*-ban a kánoni könyvek harmadik csoportjában, a כתובים íráscsoportban található, a המש מגילת utolsó írása, amelyet a zsidók a Purim ünnepén olvasnak föl a zsinagógában. A *Septuaginta*-ban a történeti könyvekhez tartozik, Ezsdrás B (Ezsdrás-Nehémiás) és Judit könyve között található. A *Vulgata* (és ennek nyomán a Szent István Társulat 1996-os bibliakiadása is) szintén a történeti könyvek közé helyezi, és a következő sorrendet hozza: Ezsdrás-Nehémiás, Tóbiás, Judit, *Eszter*, Makkabeusok 1-2 könyve, stb. A nemzeti nyelvű protestáns bibliafordítások a történeti könyvek végére sorolják, Ezsdrás és Nehémiás könyve után és a bölcsességirodalom első írása, a Jób könyve elé.

Eszter könyvének nyilvánvaló célja a fogságban lévő zsidóság életének és szabadulásának bemutatásán túl a Purim ünnepének történelmi megalapozása.

¹ Carey A. Moore: Esther. The Anchor Bible Series, Vol 7b. Doubleday, USA, 1971. p.

² id. Moore, p.

³ Asztali beszélgetések, 24.fej.-ben a pontos idézet: „Olyan ellensége vagyok a II. Makkabeus és az Eszter könyvének, hogy legjobban szeretném, ha ezek egyáltalán nem léteznének. Ezek ugyanis túlságosan ítéleznek és sok rossz pogány szokást tartalmaznak.”

⁴ Legfeltűnőbb, hogy az Újszövetség egyszer sem hivatkozik rá. Az egyházatyák közül senki nem írt hozzá kommentárt. Még az olyan nagy terjedelmű és széles bibliai alapot idéző művek sem hivatkoznak Eszter könyvére egyetlen alkalommal sem, mint pl. Kálvin *Institúciója* vagy Barth tizenkét kötetes *Kirchliche Dogmatike*-je. A saját anyagomat képező mintegy négyezer írott igehirdetés között mindössze egyetlen prédikációs sorozatot találtam Eszter könyve alapján (nyolc igehirdetéssel), de azt is erősen allegorizáló stílusban. - Részletesebb hatástörténetet ld. a VII. fejezetben!

⁵ Naftali Kraus: Az öt tekercs. Ősi forrás sorozat, 6. Göncöl Kiadó, Bp. 1998. p.

I. TARTALMI ÖSSZEFOGLALÁS

I.1. A könyv történetének összefoglalása

(1.) Ahasvéros, perzsa király menesztli a feleségét, Vástit, mert egy részegségbe torkolló lakoma végén nem akar megjelenni a vendégek előtt, hogy szépségét mutogassa. (2.) A király bölcsei azt javasolják, hogy az az ország legszebb lányai közül vegyen magának feleséget. Az új királyné a zsidó Eszter lesz, aki a Susában lakó Mordokaj nevelt lánya. Eszter Mordokaj tanácsára gondosan leplezi származásának titkát. Mordokajnak tudomására jut egy király elleni összeesküvés, tudtul adja Eszternek, aki ezzel megmenti a király életét. (3.) Hámán, a király magasrendű hivatalnoka, miután Mordokaj nem térdel le előtte, ráveszi a királyt, hogy rendelje el a zsidók teljes kiirtását. Ennek időpontját sorsvetéssel (פּוּרִים) határozza meg - ebből fakad a Purim ünnep elnevezése. (4.) Mordokaj Esztert kéri meg, hogy bár a törvény tiltja, mégis menjen be hívatlanul is a király elébe és mentse meg a zsidókat. Eszter imádkozva és böjtölve készül, és kegyet talál ura előtt. (5.) Lakomára hívja a királyt és Hámánt a következő napra. Hámán közben bitófát készített Mordokaj számára, aki ismét megtagadja, hogy ember előtt boruljon le. (6.) A király azonban megemlékezik Mordokajról, és azzal jutalmazza meg az összeesküvés felfedezéséért, hogy Hámánnak kell végigvezetnie a városon nyilvánosan dicsérve őt. (7.) A lakomán Eszter felfedi származását a király előtt, és kéri, hogy könyörüljön meg a népén, és Hámánt végeztesse ki. Hámánt arra a bitóra kötik fel, amit ő ácsoltatott, Mordokaj pedig méltóságot kap a királytól. (8.) Mivel a régi rendeletet, amely a zsidók kiirtásáról szólt visszavonni nem lehet, Eszter kieszközöl egy másik rendeletet, amely megengedi a zsidóknak, hogy megvédjék életüket és bosszút álljanak ellenségeiken. (9.) Adar hónap 13-14-én a zsidók kiírtották ellenségeiket. Mordokaj és Eszter ennek a győzelemnek az emlékezetére levélben kötelezővé tették a Purim ünnepét. (10.) Mordokaj dicséretével zárul a könyv kanonikus része.

A deuterokanonikus görög kiegészítés (a Septuagintában közbeiktatva, a Vulgatában egyben a könyv végén) Mordokaj álmát és annak értelmezését, az összeesküvés fölfedezését, a király mindkét rendeletének szövegét, Mordokaj és Eszter imáját, Eszternek a király elé vonulását és Eszter Egyiptomba vitelét tartalmazza⁶.

⁶ A deuterokanonikus betoldások részletes elemzését ld. a IV.2. fejezetben!

I.2. Történeti váz (outline)⁷

A. Bevezetés és háttér: Eszter Perzsia királynője lesz	1:1-2:23
A.I. Vásti királynő eltaszítása	1:1-22
A.I.1. Ahasvéros király lakomájának pompája és körülményei	1:1-9
A.I.2. Vásti királynő eltaszítása; a perzsák ostobaságának példája	1:10-22
A.II. Eszter királynő lesz	2:1-18
A.II.1. Ahasvéros elhatározza, hogy keres egy új királynőt	2:1-4
A.II.2. Eszter bekerül a királyi hárembe	2:5-11
A.II.3. Esztert választja a király feleségül magának	2:12-18
A.III. Mordokaj leleplez egy összeesküvést	2:19-23
B. A válság: Hámán terve a zsidók kiirtására	3:1-15
B.I. Hámán elhatározza a zsidók megsemmisítését	3:1-6
B.II. Hámán rendeletet hoz(at) a zsidók kiirtására	3:7-15
B.II.1. Hámán megkapja a király engedélyét a zsidók kiirtására	3:7-11
B.II.2. Hámán megparancsolja a zsidók kiirtását Adar hó 13. napján	3:12-15
C. Mordokaj stratégiája: Eszternek meg kell szereznie a király hozzájárulását a fellebezéshez	4:1-17
C.I. Mordokaj és valamennyi zsidó panaszkodik Hámán rendelete miatt	4:1-3
C.II. Mordokaj megparancsolja Eszternek, hogy szerezze meg a király hozzájárulását a fellebbezéshez	4:4-17
C.II.1. Mordokaj elutasítja a ruhákat, amiket Eszter küld, zsákba öltözik	4:4
C.II.2. Mordokaj kéri Esztert, hogy fellebbezzon a királynál	4:5-9
C.II.3. Eszter beleegyezik, hogy fellebbezik a királynál	4:10-17
D. Eszter megkezdi a fellebbezést: Meghívja a királyt és Hámánt egy lakomára	5:1-8
D.I. Eszter meghívja a királyt és Hámánt egy lakomára	5:1-5a
D.I.1. Eszter bemegy a király elé és kegyet nyer	5:1-2
D.I.2. Eszter meghívja a királyt és Hámánt egy lakomára	5:3-5a
D.II. Eszter megismétli a meghívást	5:5a-8
E. Hámán terve visszfelé sül el: őt megalázzák, Mordokajt megjutalmazták	5:9-6:14
E.I. Hámán gőgössége: a felesége és a barátai rábeszélik őt, hogy akasztassa fel Mordokajt, mert az nem hajolt meg előtte	5:9-14
E.II. Hámán megaláztatása: a király megparancsolja neki, hogy dicsőítse Mordokajt	6:1-11

⁷ Frederich Bush: Esther. Word Biblical Commentary. Word Books, Dallas, Texas, USA. 1996. alapján. Megj.: az eredetiben a hármastagolás definíciói: A: felvonás / A.I.: szín / A.I.1.: epizód.

E.II.1. A király megtudja, hogy Mordokajt nem jutalmazták meg	6:1-3
E.II.2. Hámán javasolja a királynak, hogy hogyan jutalmazza meg azt az embert, de azt reméli, hogy ő kapja a jutalmat	6:4-10
E.II.3. Hámán így megjutalmazza Mordokajt	6:11
E.III. Hámán vége: felesége és barátai megjósolják a bukását	6:12-14
F. Eszter véghezviszi a fellebbezését: Hámán bukása	7:1-10
F.I.1. Eszter szót emel a királynál a saját életéért	7:1-6a
F.I.2. Hámán megpróbál szót emelni a saját életéért Eszternél	7:6b-8b
F.I.3. Hámán elveszíti az életét, felkötik	7:8c-10
G. Eszter újra fellebbez a királynál: ő és Mordokaj megkontrázzák Hámán tervét	8:1-17
G.I. Eszter és Mordokaj megszerzik a hatalmat az ügy elrendezésére	8:1-8
G.I.1. Mordokaj a király színe elé lép	8:1-2
G.I.2. A király hatalmat ad Eszternek és Mordokajnak, hogy rendeletet írjanak a zsidók védelmében	8:3-8
G.II. Mordokaj elrendezi ezt az ügyet	8:9-17
G.II.1. Megírja és kihírdeteti az új rendeletet	8:9-14
G.II.2. Mordokaj kimegy a király színe elől jutalommal, és a zsidók örvendeznek	8:15-17
H. A zsidók győzelmet aratnak: kiírtják az összes ellenségüket	9:1-5
I. A Purim ünnepének intézménye: Mordokaj, Eszter és a zsidó közösség megalapítja e nap ünnepét és jellegét	9:6-32
I.I. Ennek az eseménynek alkalmából megünnepelik a Purimot két napon keresztül	9:6-19
I.I.1. Hogyan küzdöttek Súsánban Adar hó 13-14. napján	9:6-15
I.I.2. Annak magyarázata, hogy miért ünneplik máskor a Purimot a Súsánban lakó zsidók	9:16-19
I.II. Mordokaj, Eszter és a zsidó közösség megalapítja a Purim dátumát, jellegét és állandó megünneplését	9:20-32
I.II.1. Mordokaj megírja a zsidóknak, hogy évenként ünnepeljék meg Adar hó 14-15. napját örömmünnepként	9:20-22
I.II.2. Elhatározták magukra és fiaikra nézve örök időkre, hogy megtartják e két napon évenként a Purim ünnepét	9:23-28
I.II.3. Eszter írásban megerősítette a Purim megtartását	9:29-32
J. Epilógus: Márdokeus dicsérete	10:1-3

II. A KÖNYV EREDETE

II.1. A könyv szerzője

Eszter könyve maga sehol nem utal a szerző kilétére, de indirekt módon azt sugallja, hogy aki ezt a történetet lejegyezte, az mindenképpen kortárs volt. Ezt alátámaszthatja a történelmi igényesség, a helyszín valóság-hű rajza és a perzsa birodalom életének leírása⁸ - de megkérdőjelezheti a számtalan történelmi pontatlanság és a Biblián kívüli forrásokkal való ellentmondás. A szerző kortárs történetiségére utal M. FOX szerint pl. a 9:18-19, amelyben a Purim megünneplésének súsai leírása bizonyítja, hogy aki lejegyezte, az súsai lakos volt⁹. Ellenérvként azonban felhozható, hogy a későbbi korban élő szerző ezeket az adatokat megismerhette olyan történelmi forrásokból, amelyek a Kr.e. 3. századra már közkézen forogtak keleten is, és részletesen beszámoltak a Perzsa Birodalom történelméről és életéről. BUSH itt megemlíti Hérodotosz *Görög História* és Berossus *Babilonyca* című műveit.¹⁰

A zsidó hagyomány is megoszlik a szerzőséget tekintve: Ibn Ezra szerint Márdokeus írta, és Ezdrás pap hozta magával a babiloni fogságból. Ezt a nézetet képviseli Alexandriai Kelemen is¹¹. Ellenérvként felhozható, hogy sehol nincs a könyvben egyesszám első személyű elbeszélés, amely jelezné, hogy a leíró és a történet egyik szereplője azonos lenne. Augustinus és Isidor szerint Ezdrás pap nem a közvetítője, hanem a szerzője Eszter könyvének¹². Ezt a könyv az Ezdrás könyvéhez hasonló stílusával és a bonyolult irodalmi nyelvhasználattal igazolják. Rabbi Azarias szerint Jojákim írta¹³. A babiloni Talmud szerint¹⁴ a כנסת הגדול, a Nagy Szinódus tagjai írták, bár sokáig maguk az írók sem tekintették kötelező érvényűnek ennek alapján a Purim megünneplését¹⁵. A műfaji elemzésnél azonban egyes kutatók részéről¹⁶ felmerül a nem-zsidó, perzsa udvari krónikát megőrkítő írni szerzőség lehetősége is, amelyet a négybetűs istennév és a zsidó vallásos/kultikus szókinccs ill. motívumok teljes mellőzésében látnak bizonyítottnak.

II.2. A könyv keletkezési ideje

A könyv keletkezési idejére tett kísérletek igen széles időhatárok közt mozognak, a legkorábbi időpont a Kr.e. 5. század, míg a legkorábbi Kr.e. 50. körülre teszi Eszter könyvének megírását. A szakirodalom különbséget tesz az eredeti héber (terminus a quo) és a kiegészített görög (terminus ad quem) szöveg között.

⁸ Csak néhány példa: postaszolgálat: 1:22, 3:13-15, 8:10-14; királyi hivatalok: 1:3, 3:12; törvénykezés: 1:19, 8:8; a háemhölgyek szépségápolása: 2:12, stb. in: Molnár Miklós: Eszter könyvének magyarázata. Jubileumi Kommentár. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Bp. 1972, 1995.

⁹ M. Fox: *The Redaction of the Books of Esther: On Reading Composite Texts*. Atlanta: Scholars, USA. 1991.

¹⁰ Frederich Bush: im. p.295.

¹¹ in.: *Book of Ester - The Pulpit Commentary*.

¹² ua.

¹³ ua.

¹⁴ bT. Bava Batra, 14

¹⁵ bT, Megilla, 7a.

Az Eszter könyvének betoldott, görög kolofonja alapján¹⁷ BENNO JACOB Kr.e. 114-re, E.J. BICKERMAN Kr.e. 78-ra teszi a könyv keletkezési idejét.

Az ABD szerint Kr.e. 94-ben már egészen biztos, hogy létezett a könyv, mert JOSEPHUS FLAVIUS a *Zsidók történeté*-ben a Septuaginta alapján idéz belőle.

A makkabeusok második könyve (15:36), amely BARDTKE és mások véleménye szerint Kr.e. 50. körül íródhatott (bár az 1:9 alapján ez az időpont Kr.e. 126!) említi a Purim ünnepet, mint „márdokeus napját”, tehát addigra Eszter könyvének már be kellett épülnie a zsidó hagyományba is. Ettől függetlenül több kutató Eszter könyvének végleges változatát a Makkabeus korra teszi (Kr.e. 167-135).

RUTH STIEHL¹⁸ szerint Eszter könyve K.e. 190-nél korábban nem születhetett, ugyanis sem Mordokaj, sem Eszter nem szerepel Ben Sira könyvében az *Atyák dicsősége* című részben (ld. Σοφία Σιραχ, LXX, 44-49. részek), amelyet 190-re datálnak. Ez azonban még nem elégséges bizonyíték, ugyanis Ezsdrást sem sorolja Ben Sira, pedig kétségtelenül ismerte őt.

A nyelvi és archeológiai érveket a már említett R. STIEHL¹⁹ valamint RUDOLF MAYER²⁰ gyűjtötte össze. A nyelvi bizonyítékok közül példaként lehet említeni, hogy a 9:9-ben található **𐤍𐤒𐤍** egy ősi iráni theoforosz név, amelyet előbbre kelteznek Xerxész idejénél, vagy Hámán tíz fiának nevei erősen összecsengenek az elámi mitológiában szereplő démonnevekkel.²¹ Ezeknek a perzsa és elámi neveknek a jelenléte Eszter könyvében tükrözheti azt a politikai és kulturális szituációt, amely már nem létezett ötven évvel az ashmoneus kor kezdete után az elámita újjáéledésig, IV. Antiochus uralkodásáig (Kr.e. 175-163). Ennek alapján Eszter könyvének keletkezési ideje III. Antiochus korára datálható, azaz Kr.e. 223-187 közé.

A legkésőbbi datálást a rabbinikus források hagyományai adják²², ami szerint Eszter könyvét a babiloni fogság után írták a Perzsiában maradt zsidók, esetleg személyesen Mordokaj, és Ezsdrás pap vagy Nehémiás hozta magával. A kutatók közül többen is a történet cselekményével azonos időre kelteznek a könyvet, közülük a dallasi Baptista Szeminárium Ószövetségi professzora, JOHN A. MARTIN is Ahasvérus uralkodásának második részére (Kr.e. 470-465), esetleg fia, Artaxerxész uralma idejére (Kr.e. 464-424) teszi²³.

A könyv keletkezési idejét tehát pontosan nem lehet megállapítani, bár elmélet számolatlanul született. Korrekte módon legfeljebb egy bő időintervallum adható meg, Kr.e. 470. és 50. között. Ennek alapján annyi azonban bizonyos, hogy Eszter könyve az Ószövetségi irodalom legfiatalabb könyvei közül való.

¹⁶ pl. R. Gordis - ld. a IV.4. fejezetben!

¹⁷ A LXX A-Text F11 alapján, az LXX-ben 10:3¹, a Vulgatában a 11:1, a Szent István Társulat bibliafordításában (1996.): „Ptolemeusz és Kleopatra uralkodásának a 4. évében Dosziteusz, aki papnak és levita származásának mondta magát, valamint fia, Ptolemeusz hozták ezt a purimra vonatkozó levelet. Azt állították róla, hogy hiteles és a jeruzsálemi közösségből való Lüzimachosz fordította le, Ptolemeusznak a fia.” - részletesen ld. a IV.2. fejezetben!

¹⁸ Ruth Stiehl: Die aramäische Sprache unter den Achaimeniden. p. 202.

¹⁹ Ruth Stiehl: i.m. p. 203-213.

²⁰ Rudolf Mayer: Iranischer Beitrag zu Problem des Daniel- und Esther Buches. in: Ley tua Veritas, pp. 130-135.

²¹ ld. részletesen az I. Függelékben!

²² ld. a babiloni Talmud szerzősége tett megjegyzését az előző fejezetben!

II.3. Forráskutatás és redakció

Nincsen konkrét bizonyítékunk arra nézve, hogy Eszter könyve több forrásból származó irat lenne. A könyv olyan inkongruenciákat²⁴, ismétléseket, stilisztikai elemeket és szóhasználati sajátosságokat tartalmaz, hogy - ezen a területen legalábbis - általában egyetértés van a kutatók között. Az forráskutatásra és redakcióra vonatkozó elméletek a könyv két különböző részére összpontosítottak: egyfelől számos tudós állította, hogy az alap elbeszélés (ti. a könyv első nyolc fejezete) korábbi forrásokból és hagyományokból épül fel. Általában korábbi Eszter- és Márdokeus-történeteket említenek a jelenlegi elbeszélés összetevőiként. Másfelől, a szöveg kritikai elemzésének kezdeteitől fogva úgy tartják, hogy a könyv befejező perikópái (9:20-10:3) hozzátett részeket és glosszákat tartalmaznak.

1.) Először a könyv alapját képező első nyolc fejezet forrásának lehetőségeit vázoljuk fel:

Azok az elméletek, melyek szerint az elbeszélés korábbi történetekből és hagyományokból ered, egyfelől azon a nézeten alapulnak, hogy a szerző tudatosan adaptál korábbi bibliai elbeszéléseket, másfelől pedig, hogy Biblián kívüli tradíciókat is beolvaszt az elbeszélésbe.

a.) A bibliai adoptáció elméletével kapcsolatosan GERLEMAN és MEINHOLD álláspontjait szokták felhozni, előbbi az Exodus-történettel, utóbbi a Genézisben található József-történetekkel állítja párhuzamba Eszter könyvét. Ezeket párhuzamokat részletesen a VI.1. fejezetben elemezzük, e helyen megelégszünk vázlatos összefoglalásukkal:

Az első tehát GERLEMAN²⁵ véleménye: bár fenntartja, hogy a könyv egy szerkezeti egység, amelltt érvel, hogy tudatos utánzása és adaptációja az Exodus-elbeszélés cselekményének és karakter-megformálásának, mely magában foglalja „az idegen udvart, a halálos fenyegetést, a szabadítást, a bosszút, a diadalmaskodást, és az ünnep intézményét.” Bár az Exodus-hagyomány kétségtelenül befolyásolta az Eszter könyve szerzőjét, valószínűleg tudatosan és tudattalanul egyaránt, az összehasonlítások és párhuzamok, amiket GERLEMAN idéz, túl általánosak vagy problematikusak ahhoz, hogy bizonyítsák a feltételezését. Jórészt, úgy tűnik, sokkal valószínűbb, hogy a „hatékony történetmondásra irányuló követelés eredménye” mint az Exodus Eszter könyvére gyakorolt befolyásának jele. Továbbá néhány párhuzam nem is olyan közeli mint azt GERLEMAN feltételezi, míg a két munka más vonásai kimondottan különbözőek.

A második MEINHOLD²⁶ álláspontja, amely szerint az Eszter könyve első nyolc fejezete a József-történetek tudatos adaptációja, nem csak az átfogó cselekmény kibontakozásában, hanem sajátos szerkezeti

²³ in.: Walwoord-Zuck: A Biblia ismerete, 3.köt. p.82.

²⁴ lat. össze nem illőség, egymásnak meg nem felelés

²⁵ G. Gerleman: Studien zu Esther: Stoff-Struktur-Stil-Sinn. BS 48. Neukirchener, 1966. p. 1.48.

²⁶ A. Meinhold: Die Gattung der Josephgeschichte und des Estherbuches: Diasporanovelle II. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 88. 1976. p. 72-93.

elemeiben is (bár jelentős különbéggekkel), melyet mint egy „diaszpóra-novellát” írtak a nagyon eltérő teológiai hozzáállással rendelkező szekularizált szórványvilágnak, és amely adaptációhoz a Purimmel foglalkozó záró fejezeteket utólag csatolták.

BERG²⁷ azonban kimutatta, hogy a szerkezeti elemek és a történet különböző részei nem annyira hasonlítanak egymáshoz, mint ahogy azt MEINHOLD állítja, következésképpen bár az Eszter könyvének szerzője kétségtelenül ismerte József történetét, a szövegek egyéni összehasonlítása nem jelzi perdöntően a közvetlen kölcsönzést. Ennek ellenére, mind MEINHOLD, mind BERG tanulmányai megmutatják, hogy az Eszter könyvének szerzője kétségtelenül felhasználta - hogy tudatosan-e vagy sem, azt nem tudjuk - a József-történetek nyelvezetét, sőt kisebb epizódjait is.

b.) A kutatók közül mások a könyvet Biblián kívüli történetekből és hagyományokból származtatják, olyan megfigyelésekre alapozva mint (i) bizonyos feltételezett inkonzisztenciák²⁸ az elbeszélés kibontakozásában; (ii) két főhős jelenléte a történetben: Eszter és Mordokáj, akik mindketten nagymértékben hozzájárulnak a válság megoldásához; (iii) a kétszeres fókusz Hámán haragján és cselszövésén keresztül, egyrészt Mordokáj, másrészt az egész zsidó nép ellen; (iv) a párok jelentős száma történetben, pl. a király két vacsorája Eszter, két vacsorája, a hét perzsa katona két listája, két levél a kilencedik fejezetben, a szűzek két összegyűlése. Ez utóbbin alapul egyébként CAZELLES²⁹ legrészletesebb analízise és érve a két forrás mellett: az egyik egy liturgikus természetű, és Eszterrel valamint a zsidók elleni cselszövással áll kapcsolatban, a másik sokkal inkább politikai természetű, Mordokáj és Hámán való „versengésének” bemutatása Súsánban. Hasonló ismérvekre alapozva BARDTAKE, BICKERMAN³⁰, LEBRAM³¹ és RINGGREN³² szintén feltételezik a két eredeti történetet, az egyiket Eszter, a másikat Mordokáj szereplésével. Elméleteik azonban jelentősen különböznek egymástól. BARDTAKE és RINGGREN feltételezik egy különálló Vasti forrás létezését is az első fejezet háttérében. CLINES³³ összefoglalta és ártékelte ezeket a forráselméleteket, és ezekre az érvekre építve (különösen Cazellesére), CLINES hihetően érvelt a 2-8 fejezetekhez felhasznált két külön forrás mellett: (i) az egyik egy Mordokáj történet, ami „két udvari ember története”, amely rangjuk kérdése valamint a perzsa udvarnál betöltött szerepük drámai megváltozása körül forog; (ii) a másik pedig egy Eszter történet, ami egy olyan „sikertörténet”, amiben Eszter bája, bátorsága, valamint retorika és stratégia keverékével meghúsvítja Hámán a zsidók elpusztítására vonatkozó tervét úgy, hogy közben kiagyalja az ő személyes elpusztítását is. Bár a két forrás amire CLINES következtet nagyon valószínűnek hangzik, ez még nem bizonyítja, hogy ezek a források valóban léteztek is. CLINES maga is megjegyzi: „nem állíthatom, hogy hiszek abban, hogy a két forrás létezése valószínű lehetne”³⁴.

²⁷ S.B. Berg: *The Book of Esther: Motifs, Themes and Structure*. Missoula, MT: Scholars, 1979.

²⁸ ang. következetlenségek

²⁹ H. Cazelles: *Note sur la composition du rouleau d'Esther 1961*. in.: *Anchor Bible Dictionary*, Vol II, p. 639. - részletesen lásd a IV.5. fejezetben!

³⁰ E.J. Bickerman: *Four Strange Books of the Bible*. New York: Schocken, 1967.

³¹ J.C.H. Lebram: *Purimfest und Estherbuch*. *Vetus Testamentum* 22:1972. p. 208-222.

³² H. Ringgreen: *Esther and Purim*. *SEA* 20. 1956. p. 5-24. in.: *ABD*.

³³ D.J.A. Clines: *The Esther Scroll: The Story of the Story*. *JSOT*: 1984.

³⁴ im. p. 138.

FOX³⁵ erős érveket szolgáltat a két-forrás elmélet minden variánsa ellen, beleértve CLINESét is. Szerinte azok a párhuzamok és párok létezése, amelyen CAZELLES óta az elmélet alapul, nem támasztják alá kellőképpen a források létezését, mivel a párok nem ellentmondásosak és az elbeszélés részei nem mutatnak különbséget sem stílusban, sem koncepciójukban. Következésképp nem tartalmazhatnak kettőnél több tematikus fejleményt az egész cselekményen belül. Ezen kívül FOX hathatósan érvel amellett is, hogy még akkor is, ha lenne független bizonyítékunk arra, hogy ilyen történetek léteztek, a szerző annyira átalakította őket és olyan kreatívan bánt velük, hogy ez az átalakítás és használat teszik szerzővé és nem szerkesztővé a szerzőt. A források olyan távoliak az eredeti szövegtől, hogy az interpretáció szempontjából értéktelenek.

2.) Amikor az ember a könyv befejező perikópáihoz fordul a helyzet teljesen más, mint az első nyolc résznél. Itt a 20.század kritikai vizsgálódásai bizonyítékot szolgáltatott szerkesztett rétegek létezésére. Ez a bizonyíték elsősorban belső ismérvekre támaszkodik, azokra az ismérvekre, amelyekre az embernek általában támaszkodnia kell, ha egy feltételezhetően összetett szöveg vélt forrásait próbálja meghatározni. Ilyenek például az inkongruitások, látható ellentmondások, ismétlések és változások az irodalmi stílusban. Bár az ilyen bizonyítékok mindig mélyek, és szükségképpen spekulatívak, Eszter könyvének befejezésével kapcsolatban határozottan jelentkeznek. De ebben az esetben nem kell kizárólag olyan bizonyítékokra támaszkodnunk, amelyeket ilyen belső ismérvek szolgáltatnak. Épp ellenkezőleg, megtámogathatjuk őket azzal ténnyel, hogy az Eszter-elbeszélésnek létezik egy másik változata is. Ez az úgynevezett Alpha-text³⁶ vagy A-text (továbbiakban AT), egy olyan görög szöveg, amely CLINES³⁷ és FOX³⁸ érvelése szerint egy olyan változata az Eszter-történetnek, amit egy olyan héber szövegből fordítottak, ami jelentősen eltér az MT Eszter héber szövegétől. A nézet amit itt vizsgálunk (CLINES és FOX után) az, hogy Eszter könyve két olyan szerkesztőség munkája ahol a szerző-szerkesztő kreatívan adaptált és kiegészített egy korábbi történetet, hogy egy olyan irodalmi és tematikai egységet alkosson, ami a Purim ünnep etiológiájaként funkcionálhat. Egy fontos bizonyíték lehet a redactional stagekre az Eszter történet még egy korábbi verziója is (amit az alábbiakban mutatunk be, és a „proto-A” nevet kapta), ami beépült az A-textbe³⁹.

³⁵ M.V. Fox: *The Redaction of the Books of Esther*. Atlanta, 1991.

³⁶ A szöveg jelenleg két kiadásban hozzáférhető: az 1883-as P. de Lagarde kiadás, melyet a Nagy Cambridge-i Septuagintában találhatunk a rendes LXX szöveg után: *Librorum Veteris Testamenti Canonicorum Pars Prior Graece*. Göttingen, 1883.; és a Göttingeni Septuagintában, ahol egy új kritikai kiadás jelent meg az LXX-szöveg alatt: R. Hanhart: *Septuaginta: Vetus Testamentum Graecum Auctoritate Academiae Scientiarum Gottingensis editum*. 2. ed. Vol 7/3. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1983. A nagy Cambridge Septuaginta változatát Clines és Fox is publikálta. Clines nagyon segítőkészen mellékel egy elég szöveghű angol fordítást is.

³⁷ D.J.A. Clines: *The Esther Scroll: The Story of the Story*. JSOT: 1984. p. 71-92.

³⁸ M.V. Fox: *im.* p. 10-95.

³⁹ A redakcióval kapcsolatos nézeteket és azok bizonyítékait F.W. Bush kitűnően összegezte, *im.* p. 279-297.

III. A KÖNYV TÖRTÉNETISÉGE

III.1. A könyv történeti háttere és hitelessége

III.2. A Purim ünnepe

III.3. Nem zsidó eredet a Purim ünnepére

- ez a fejezet pótlendő! -

IV. SZÖVEG-ELEMZÉS

IV.1. Szövegtörténet: szövegváltozatok és fordítások

1.) Eszter könyvének masszoréta kéziratai

Eszter könyvének héber kéziratából több maradt fenn, mint számos más ószövetségi iratból. Megtalálták valamennyi teljes Biblia-kódexben, ez alól egyedül a qumráni anyag kivétel. A legrégebbi létező kézírata Eszter könyvének az 1008-ban másolt Codex Leningradensis. A Masszora-verzió Eszter könyvét a BHS-ben is hozott 167 versben állapítja meg, amelynek közepe az 5:7, ez egyébként valamennyi masszoréta kézíratra igaz. Abban is egyeznek, hogy a szöveg öt hároméves (triennial - שָׁנָה ⁴⁰) perikópából és tizenöt kisebb szakaszból áll. Valamennyi masszoréta kéziratban az 1:6 első szava abnormálisan nagy betűvel van írva. Hámán tíz fiának neve (9:7-9) függőleges sorban van írva a lap jobb margójára, és a nevek betűképei igen változatosak⁴¹.

A masszoréta változatokat először JEDIDIAH SOLOMON NORZI⁴² vetette össze bibliakommentárjában 1626-ban, azután J.H. MICHAELIS⁴³, KENNICOTH⁴⁴ és DE ROSSI⁴⁵ adtak ki szövegkritikai összegzést. KENNICOTH és DE ROSSI együttesen huszonkilenc verzióját dolgozták fel Eszter könyvének, és huszonnégy versben találtak eltéréseket⁴⁶.

Hat későbbi kódexben (Codex Vaticanus, Codex Ambrosian, Codex Pii. VI, és három De Rossi Kódex: a Codex 7, 42 és 737) Eszter könyve már tartalmazza Eszter és Mordekaj álmának és imájának arám betoldásait⁴⁷.

Három masszoréta kézirat különösen érdekes abból a szempontból, hogy a JHWH istennevet tartalmazó achrostikonokat az 1:20, 5:4 és 5:13-ban betűiniciálékkal is kimutatja⁴⁸.

Eszter könyve masszoréta változatának első nyomtatott kiadása Nápolyban jelent meg 1486-ban a RÓMAI SAMUEL szerkesztette *Hagiographa* harmadik részében.

2.) Eszter könyvének peshitta vagy szír verziói

Az Ószövetség - és benne Eszter könyvének - szír verzióját ismeretlen fordítók készítették el a keresztyénség második évszázadában a szíriai beszélő keresztyének számára. Az Eszter-tekerics szír fordítása

⁴⁰ Paton: Book of Esther - ICC. p.6.

⁴¹ pl. 9:9-ben szereplő שָׁנָה névben a ש nagyobb, a נ kisebb betűképű, mint a többi, részletesen ld. Paton, im. p. 6-7.

⁴² első kiadása Raphael Hayyim Basila: Minhath Shay művében 1742-ben

⁴³ J.H. Michaelis: Biblia Hebraica, Halle, 1720.

⁴⁴ Kennicoth: Vetus testamentum Hebraicum cum variis lectionibus, 1776.

⁴⁵ De Rossi: Variae lectiones Veteris Testamenti, 1884-88.

⁴⁶ felsoroljuk az igehelyeket, az eltéréseket lásd a BHS kritikai apparátusában: 1:1, 2:11, 3:5, 4:16, 4:17, 5:4, 5:11, 6:6, 6:11, 8:2, 8:5, 8:6, 8:9, 8:11, 9:2, 9:12, 9:14, 9:16, 9:18, 9:20, 9:22, 9:23, 9:24, 9:27.

⁴⁷ Ezt többen is publikálták, egyet említünk: De Rossi: Speciem variarum lectionum, sacri textus et Chaldaica Esteris additamenta cum Latine versione ac notis, 1782.

öt kiadásban olvasható, ezek a következők: Londoni Polyglotta 1654-ből, Lee kiadása 1824-ből, az urumiai amerikai misszionáriusok kiadása 1852-ből, a Codex Ambrosius (1879-83) és a mosuli katolikus misszionáriusok kiadása 1887-ből.

Eszter könyvének szír verziója egy rendkívül szöveghű, pontos fordítása az eredetinek. Néhol előfordul egy-egy szó vagy ritkán rövid magyarázó szakasz betoldása az érthető fordítás kedvéért, de ezek tartalmi változást sehol nem idéznek elő. Ahol lehetséges volt, a fordítók feltüntették a szavak héber gyökét is.

Az Eszter könyvének masszoréta és szír változatának részletes összevetését megtaláljuk GRÜNTHAL 1900-ban megjelent munkájában⁴⁹.

3.) Eszter könyvének Targumjai

Eszter könyve a Pentateuchoszon kívül az egyetlen ószövetségi könyv, amelynek két targumja is létezik. Az első Targum, a *Targum Rishon* közeli rokonságot mutat a peshitta fordítással, olyan ősi szír dialektusban írt fordítás, amit palesztinai- vagy bibliai arámnak nevezünk. Ezt a Targumot megtaláljuk a Bombargi Rabbikus Biblia 1517-es bécsi kiadásában, a Bázeli és Londoni Polyglottában, latinul pedig F. TAYLER⁵⁰ 1655-ös kiadásában.

A Targum furcsa összetétele a fordításnak, egyszerre van jelen benne a szigorú szöveghűség és a teljes irodalmi szabad(os)ság: egyrészt pontosan reprodukál minden szót a kontextus szerint, másrészt viszont megtűzdeli a szöveget mindenféle új részekkel, amelyeket egy-egy szó vagy kifejezés értelmezésére ad a szöveghez, mintegy grammatikai kommentárként, azonban tagadhatatlanul haggadikus felhangokkal⁵¹.

Az Antwerpeni- (1569) és a Párizsi (1645) Polyglottában egy rövidebb szövegváltozata található ennek a Targumnak, amelyben elhagyták ezeket az értelmező kiegészítéseket, viszont hozzáák a masszoréta héber szöveg tiszta irodalmi fordítását.

Az Első Targum legszélsőségesebb interpretációja a babiloni Talmud Megillah traktátusának, szinte teljesen haggadikus értelmezésben. Ebben részletesen megjelenik minden haggadikus hozzáadás fordítása is, ami valójában már a rabbikus exegézis folyamatának tekinthető. A Talmud végső formáját a Kr.u.-i 6. században nyerte el, így az Első Targum sem datálható a 7. századnál korábbra. Ezt a Targumot PIRQUE RABBI ELIEZER 8. századi munkájából ismerjük, végleges irodalmi rögzítését mindenképpen erre az időszakra kell tenni⁵².

Mivel a héber nyelv a Kr.e. második századtól egyre inkább kiszorult a köznapi használatból, és a beszélt nyelv az arámi lett, és mivel a Purim ünnepe egyike volt a legnépszerűbb zsidó ünnepeknek, az Eszter-Targum igen nagy megbecsülésnek örvendett. Eszter Első Targumját felveszi a Mishna, és felveszi a Gemara több traktátusa is.

⁴⁸ Az achrostikonokat részletesen bemutatjuk a IV.6. fejezetben!

⁴⁹ Grünthal: Die Syrische Uebersetzung zum Buche Esther, 1900.

⁵⁰ F. Tayler: Targum prius et posterius in Esteram, 1655.

⁵¹ Csak néhány érdekes példa: az 1:14-ben Issakhar fiai ítélik Vastit; 4:1-ben Elijah pap üzent Mordokajnak; 4:5-ben Haták udvarmestert Dániellel azonosítja; 6:1-ben egy angyal látogatta meg a királyt, és tette gyanússá előtte Hámánt; stb. Paton 28 ilyen igehelyet sorol és mutat be, im. p.19, apróbetűs jegyzet

⁵² Posner, p.51.

Eszter könyvének azonban - mint már említettük - keletkezett egy második arámi fordítása, a Második Targum, a Targum Sheni. Ez a híresebb és kedveltebb Targum a zsidóság körében, ez szerepel a legtöbb rabbinikus bibliakiadásban is.

Ez a Targum a héber szöveg egy sokkal szolgálta irodalmi fordítását tartalmazza, az Első Targummal megegyező módon diszítve mindenféle haggadikus legenda-részlettel. Ahol a masszoréta szöveget követi, ott rendkívül pontos a fordítás, ahol azonban eltér tőle, ott nagyon messzire kalandozik a tárgytól. A haggadikus betoldások száma pontosan egyezik az Első Targumban találhatóakkal, azonban sokkal részletesebben és irodalmibban mutatja be azokat.

4.) Görög bibliafordítások - Septuaginta

Bár a következő fejezetben részletesen szólunk Eszter könyvének görög nyelvű, deuterokanonikus kiegészítéseiről, e helyen felvázoljuk a görög Bibliafordítás - ismertebb nevén a Septuaginta (LXX) - történetét, és azon belül az Esztertekercshez kapcsolatos tudnivalókat.

Annyi bizonyos, hogy a görög kéziratok régebbiek, mint a megtalált héber anyagok, bár ez utóbbiak hitelét a qumráni leletanyag döbbenetesen igazolta. A LXX keletkezésének dátumát legkésőbb a Kr.e. első évszázadra teszik, írója (-i) ismeretlen(ek), egy legendát Ariszteász levelében olvashatunk róla, de annak hitele erősen megkérdőjelezhető. Az LXX leggondozottabb és legpontosabb része a Pentateuchosz, a többi részben számos olyan hely található, ahol a fordítás jelentősen eltér a masszoréta szövegtől.

A görög nyelvű Eszter könyve - Sírak fiának, Jézusnak könyvén kívül - az egyetlen, amely betoldásban ugyan, de pontos információt ad a könyv keletkezéséről és időpontjáról (F betoldás, ld. következő fejezet!).

A LXX-en kívül több más görög bibliafordítás is született, amelyek vagy önálló munkák, vagy a LXX valamiféle revíziójaként a pontosabb héber visszaadásra törekedtek. A legjelentősebb munkák közül meg kell említenünk ÓRIGENÉSZ *Hexaplája*-t, AQUILA, SYMMACHOSZ és THEODOTHION fordítását. Bár őszintén törekedtek a nyelvi pontosságra, mégsem tudták pótolni vagy felváltani a LXX-t. A LXX revíziói közül jelentős HESYCHUS és LUCIAN munkája. Ezekon kívül meg kell még említenünk, hogy Josephus Flavius a *Zsidók története* című művének 11. fejezetében leírja Eszter történetét, de ő is a görög hagyományt követi az abban megjelenő betoldásokra való utalásokkal.

5.) A Régi Latin verzió

Az Régi Latin verzió közvetlenül az LXX-ből készült fordítás a Kr.u. második század közepéből, ezért fontos tanúja annak a görög szövegnek, amely még nem esett át Órigenész, Hesyechius vagy Lucianus revízióján.

Eszter könyvének Vulgata előtti latin fordítása több kódexben is fennmaradt⁵³, bizonyosságot téve arról, hogy a fordító nem volt túl jó görög nyelvész, ez különösen megutakozik a hosszabb betoldásoknál, amelyeket alaposan félreértelmezett. Egyébként ez a fordítás hozza valamennyi görög betoldást a LXX-nak megfelelő helyen, sőt néhány más érdekes betoldás is található benne, így például a 3:14 után egy hosszú imádsága a zsidóknak; a 4:4 után Eszter bánatának leírása, miután Mordekáj visszautasította a neki küldött ruhákat; a 4:16 után Noé, Ábrahám, Jónás, Anánjá, Azarjá, Mihály, Dániel, Ezékiás és Anna szabadulásáról szóló leírás⁵⁴.

A LXX-hoz képest azonban vannak hiányosságok is: hiányzik az A 12-17 betoldás, ezen kívül pedig 22 igevers⁵⁵, valamint néhány szó vagy kifejezés.

6.) Jeromos latin verziója: Nova Vulgata

Jeromos latin bibliafordítását Kr.u. 390 és 405 között készítette el Betlehemben. Az ebben az időszakban forgalomban lévő latin fordítások alapja kivétel nélkül a görög LXX volt, Jeromos fordításának jelentősége azonban éppen abban állt, hogy a héber és arámi változatokból készült, ami sok helyen ellentétes volt a LXX-val. Külön figyelemre méltó, hogy fordítását ellátta külön a könyvekhez írt bevezetésekkel és kommentárokkal, ezek a történelem első ismert történetkritikai bibliamagyarázatai.

Jeromos Eszter könyvéhez írt bevezetőjében ezt mondja: „*Jól ismert, hogy Eszter könyvét a fordítási variációkkal csak elrontották, de én az eredeti hébert fordítom sokkal irodalmibb módon, szóról szóra. ...*”⁵⁶ Jeromos nagyon jól ismerte mind a héber nyelvet, mind korának zsidó exegetikai tradícióját, felhasználta Órigenész Hexapláját és ismerte az akkor létező héber, görög és latin bibliafordításokat is. A héber szövegváltozat felhasználása következtében a Vulgata fontos segédeszközévé vált a masszoréta-szöveg helyreigazításainak.

Eszter könyvének görög betoldásait Jeromos a Vulgatához függelékként csatolta⁵⁷, és bár hangsúlyozta, hogy szóról szóra fordít, ennek ellenére a szövegben - a LXX betoldásain kívül - 96 helyen találhatunk egy szótól egész mondatig terjedő betoldásokat. A héber szöveghez képest hiányokat 79 igeversben, a héber nyilvánvaló jelentésétől eltérő fordításokat pedig 81 versben lehet felfedezni⁵⁸.

IV.2. Deuterokanonikus kiegészítések

⁵³ Codex Corbeinsis, in. P. Sabatier: *Bibliorum Sacrorum Latinae versiones antiquae, seu Vetus Italica*, 1751.; Codex Oratorius B vii, Codex Pechianus, Codex Vallicellanus; hiányzik azonban a Codex Complutensis-ből

⁵⁴ Ez utóbbit egyébként leegyszerűsítve ugyan, de közli a Második Targum is, valamint hivatkozik rá Alkabez 1585-ös Eszter kommentára és a Targum Rabbathi is.

⁵⁵ 1:3-4, 4:5-6, 5:5-8, 8:13, 9:15-19.24-27.30-32, 10:1.

⁵⁶ *Biblia Sacra Latina Vetus Testamentum Hieronymo interprete*, ed. Heyse et Tischendorf, 1873.; angolul közli Paton, im. p. 24-25.

⁵⁷ A görög betoldásokat részletesen lásd a IV.2. fejezetben!

⁵⁸ Ezeket a betoldásokat, hiányokat és változatokat Paton latinul minden vershez közli, im. p.25-28.

Eszter könyvének görög fordítása eltér a hagyományos héber szövegtől, ugyanis hat szakasszal megtoldotta az eredeti anyagot. Ez a hat szakasz kilenc helyen, összesen 107 versnyi betoldást jelent, tehát az eredeti héber versszámhoz képest (ami 167 vers) igen jelentős, mintegy 65%-os többletet hoz. Ezeket a betoldásokat Jeromos a Vulgata fordításánál függelékként csatolta Eszter könyvének végéhez. Ezek a betoldások sem a zsidóság számára, sem a protestáns egyházak számára nem váltak soha kanonikussá, a Római Katolikus Egyház azonban az 1546-os trenti zsinaton Istentől ihletettnek nyilvánította, és a legújabb katolikus bibliafordítások is (a Vulgata nyomán) megkülönböztetett index jelzéssel ugyan, de a szöveg természetes részeként hozzák.

Ebben fejezetben, éppen azért, mert Eszter könyvének ezen kiegészítései kevésbé ismertek a protestáns/baptista keresztyének előtt, idézzük a kiegészítések teljes görög és magyar szövegét⁵⁹, azután összefoglaljuk a kiegészítések keletkezésének körülményeit és jelentőségét.

Eszter könyvének kiegészítései:

A 1-11 / LXX 1:1 a-1 / Vulg 11:2-12

^a ἔτους δευτέρου βασιλεύοντος Ἀρταξέρξου τοῦ μεγάλου τῆ μὲν τοῦ Νισα ἐνύπνιον εἶδεν Μαρδοχαῖος ὁ τοῦ Ιαίρου τοῦ Σεμείου τοῦ Κισαίου ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν ^b ἄνθρωπος Ἰουδαῖος οἰκῶν ἐν Σούσοις τῆ πόλει ἄνθρωπος μέγας θεραπεύων ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλέως ^c ἦν δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἧς ἤχμαλώτευσεν Ναβουχοδοσορ ὁ βασιλεὺς Βαβυλώνης ἐξ Ἰερουσαλὴμ μετὰ Ἰερχονίου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας ^d καὶ τοῦτο αὐτοῦ τὸ ἐνύπνιον καὶ ἰδοὺ φωναὶ καὶ θόρυβος βρονταὶ καὶ σεισμός τάραχος ἐπὶ τῆς γῆς ^e καὶ ἰδοὺ δύο δράκοντες μεγάλοι ἔτοιμοι προῆλθον ἀμφοτέρω παλαίειν καὶ ἐγένετο αὐτῶν φωνὴ μεγάλη ^f καὶ τῆ φωνῇ αὐτῶν ἠτοιμάσθη πᾶν ἔθνος εἰς πόλεμον ὥστε πολεμῆσαι δικαίων ἔθνος ^g καὶ ἰδοὺ ἡμέρα σκότους καὶ γνόφου θλίψις καὶ στενοχωρία κάκωσις καὶ τάραχος μέγας ἐπὶ τῆς γῆς ^h καὶ ἐταράχθη δικαίων πᾶν ἔθνος φοβούμενοι τὰ ἑαυτῶν κακὰ καὶ ἠτοιμάσθησαν ἀπολέσθαι καὶ ἐβόησαν πρὸς τὸν θεόν ⁱ ἀπὸ δὲ τῆς βοῆς αὐτῶν ἐγένετο ὡσανεὶ ἀπὸ μικρᾶς πηγῆς ποταμὸς μέγας ὕδωρ πολὺ ^k φῶς καὶ ὁ ἥλιος ἀνέτειλεν καὶ οἱ ταπεινοὶ ὑψώθησαν καὶ κατέφαγον τοὺς ἐνδόξους ^l καὶ διεγερθεὶς Μαρδοχαῖος ὁ ἑωρακῶς τὸ ἐνύπνιον τοῦτο καὶ τί ὁ θεὸς βεβούλευται ποιῆσαι εἶχεν αὐτὸ ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ ἐν παντὶ λόγῳ ἠθέλην ἐπιγινῶναι αὐτὸ ἕως τῆς νυκτός

A 12-17 / LXX 1:1 m-r / Vulg 12:1-7

^m καὶ ἠσύχασεν Μαρδοχαῖος ἐν τῇ αὐτῇ μετὰ Γαβαθα καὶ Θαρρα τῶν δύο εὐνούχων τοῦ βασιλέως τῶν φυλασσόντων τὴν αὐτὴν ⁿ ἠκουσέν τε αὐτῶν τοὺς λογισμοὺς καὶ τὰς μερίμνας

^aAchasvéros nagykirály uralkodásának 2. évében, Niszán hónap első napján álmot látott Mordokaj, Jairnak a fia, (aki) Simi fia volt, az meg Kis fia. Benjamin törzsből származott, ^bSzuzában lakó zsidó ember volt, egy tekintélyes férfi, aki a királyi udvarban teljesített szolgálatot. ^cAzok közé az elhurcoltak közé tartozott, akiket Babilon királya, Nebukadnezár vitt fogságba Jechonjával, Júdea királyával egyetemben. ^dEz volt az álma: kiáltozás és lárma, mennydörgés és földrengés, nagy felfordulás az egész földön. ^eEgyszer csak előkerült két hatalmas sárkány, s mind a kettő készen állt a támadásra. Rettenetesen üvöltöttek. ^fOrdításuk arra indította a népeket, hogy harcoljanak az igaz nép ellen. ^gA sötétség és a homály napja volt! Szorongás és aggodás, félelem és nagy rettegettség volt a földön. ^hAz igazak egész népe rettegett a rá váró veszedelemtől, várta pusztulását és hívta az Istent. ⁱKönyörgésükre egy kis forrás bővizű, nagy folyóvá dagadt. ^kFényesség támadt, felvirradt a nap, s a megalázottak fölemelkedtek és eltiporták a hatalmasokat. ^lMordokaj az álmot után fölébredt, s azon gondolkodott, hogy mi lehet Isten szándéka. Minden figyelmét arra fordította - késő éjszakáig -, hogy behatoljon értelmébe.

^mMordokajnak az udvarban volt a szállása a király két eunuchjával, Bigtannal és Teressel, akik a palota őrei voltak. ⁿHallotta beszélgetésüket, kifürkészte tervüket és megtudta: arra készülnek, hogy kezét vessenek

⁵⁹ A Septuaginta és az 1996-os katolikus bibliafordítás alapján

αὐτῶν ἐξηρένησεν καὶ ἔμαθεν ὅτι ἐτοιμάζουσιν τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν Ἀρταξέρξη τῷ βασιλεῖ καὶ ὑπέδειξεν τῷ βασιλεῖ περὶ αὐτῶν ^ο καὶ ἐζήτησεν ὁ βασιλεὺς τοὺς δύο εὐνούχους καὶ ὁμολογήσαντες ἀπήχθησαν ^ρ καὶ ἔγραψεν ὁ βασιλεὺς τοὺς λόγους τούτους εἰς μνημόσυνον καὶ Μαρδοχαῖος ἔγραψεν περὶ τῶν λόγων τούτων ^ι καὶ ἐπέταξεν ὁ βασιλεὺς Μαρδοχαίῳ θεραπεύειν ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἔδωκεν αὐτῷ δόματα περὶ τούτων ^ρ καὶ ἦν Ἀμαν Ἀμαδαθου Βουγαῖος ἐνδοξος ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ἐζήτησεν κατοποιῆσαι τὸν Μαρδοχαῖον καὶ τὸν λαὸν αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν δύο εὐνούχων τοῦ βασιλέως

B 1-7 / LXX 3:13 a-g / Vulg 13:1-7

^α ἔστιν τὸ ἀντίγραφον τὸδε βασιλεὺς μέγας Ἀρταξέρξης τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτὰ χωρῶν ἄρχουσι καὶ τοπάρχαις ὑποτεταγμένοις τάδε γράφει ^β πολλῶν ἐπάρξας ἔθνων καὶ πάσης ἐπικρατήσας οἰκουμένης ἐβουλήθη μὴ τῷ θράσει τῆς ἐξουσίας ἐπαυρόμενος ἐπεικέστερον δὲ καὶ μετὰ ἡπιότητος αἰεὶ διεξάγων τοὺς τῶν ὑποτεταγμένων ἀκυμάτους διὰ παντὸς καταστῆσαι βίους τὴν τε βασιλείαν ἡμερον καὶ πορευτὴν μέχρι περάτων παρεξόμενος ἀνανεώσασθαι τε τὴν ποθυμένην τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις εἰρήνην ^γ πυθομένου δέ μου τῶν συμβούλων πῶς ἂν ἀχθεῖη τοῦτο ἐπὶ πέρας σωφροσύνη παρ' ἡμῖν διενέγκας καὶ ἐν τῇ εὐνοίᾳ ἀπαρραλλάκτως καὶ βεβαία πίστει ἀποδεδειγμένος καὶ δευτέρον τῶν βασιλειῶν γέρας ἀπενηνεγμένος Ἀμαν ^δ ἐπέδειξεν ἡμῖν ἐν πάσαις ταῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην φυλαῖς ἀναμειχθαι δυσμενῆ λαὸν τινα τοῖς νόμοις ἀντίθετον πρὸς πᾶν ἔθνος τὰ τε τῶν βασιλέων παραπέμποντας διηνεκῶς διατάγματα πρὸς τὸ μὴ κατατιθεσθαι τὴν ὑφ' ἡμῶν κατευθυνομένην ἀμέμπτως συναρχίαν ^ε διειληφότες οὖν τὸδε τὸ ἔθνος μονώτατον ἐν ἀντιπαραγωγῇ παντὶ διὰ παντὸς ἀνθρώπῳ κείμενον διαγωγῆν νόμων ξενίζουσιν παραλλάσσον καὶ δυσνοοῦν τοῖς ἡμετέροις πράγμασιν τὰ χεῖριστα συντελοῦν κακὰ καὶ πρὸς τὸ μὴ τὴν βασιλείαν εὐσταθείας τυγχάνειν ^ς προστετάχαμεν οὖν τοὺς σημανομένους ἡμῖν ἐν τοῖς γεγραμμένοις ὑπὸ Ἀμαν τοῦ τεταγμένου ἐπὶ τῶν πραγμάτων καὶ δευτέρου πατρὸς ἡμῶν πάντας σὺν γυναίξιν καὶ τέκνοις ἀπολέσαι ὀλορριζει ταῖς τῶν ἐχθρῶν μαχαίραις ἀνευ παντὸς οἴκτου καὶ φειδούς τῆ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ δωδεκάτου μηνὸς Ἀδαρ τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους ^ζ ὅπως οἱ πάλαι καὶ νῦν δυσμενεῖς ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ βιαίως εἰς τὸν ἄδην κατελθόντες εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον εὐσταθῆ καὶ ἀτάραχα παρέχωσιν ἡμῖν διὰ τέλους τὰ πράγματα

C 1-11 / LXX 4:17 a-i / Vulg 13:8-18

^α καὶ ἐδεήθη κυρίου μνημονεῶν πάντα τὰ ἔργα κυρίου καὶ εἶπεν ^β κύριε κύριε βασιλεῦ πάντων κρατῶν ὅτι ἐν ἐξουσία σου τὸ πᾶν ἔστιν καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀντιδοξῶν σοι ἐν τῷ θέλειν σε σώσαι τὸν Ἰσραὴλ ^γ ὅτι σὺ ἐποίησας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πᾶν θαυμαζόμενον ἐν τῇ ὑπ' οὐρανὸν καὶ

Achasvéros királyra. Jelentette a dolgot a királynak.^αA király kérdőre vonta a két eunuchot, s amikor beismerték, halállal büntette őket.^βA király följegyeztette a történeteket az események könyvébe, de Mordokaj is írásba foglalta az eseményt.^γAztán a király megajándékozta Mordokajt, és megbízta, hogy teljesítsen szolgálatot a palotában.^δÁmán azonban, az agagita Hamdatának a fia, aki kedves embere volt a királynak, a király két eunuchja miatt a vesztére tört Mordokajnak.

^α Így szólt a levél: „Achasvéros nagykirály az Indiától Etiópiáig terjedő százhuszonhét tartomány kormányzójának és a nekik alárendelt vezetőknek. ^β Bár sok nép fölött uralkodom és az egész földkerekséget meghódítottam, nem akarok erőszakhoz folyamodni, hanem mindig szelíden és jóságosan uralkodva akarom biztosítani alattvalóim zavartalan életét, birodalmam nyugalmát és biztonságát és a minden ember által óhajtott békét a legszélső határokig. ^γ Amikor megkérdeztem tanácsosaimat, hogyan lehetne ezt megvalósítani, akkor Ámán, aki bölcsességével kitűnik köztük, s aki rendíthetetlen odaadásról és megingathatatlan hűségről tett bizonyosságot és ^δ a második helyet foglalja el a birodalomban, tudtomra adta, hogy a föld minden törzse között szétszórtan él egy izgága nép, amely törvényeivel minden néppel ellentétben áll, állandóan megveti a király rendeleteit, s így akadályozza, hogy mindenki megelégedésére kormányozzuk a birodalmat. ^ε Megtudtuk, hogy ez a nép - a népek közül egymaga - minden emberrel szemben ellenséges magatartást tanúsít, törvényeinktől idegen életmódot követ, és szándékainkkal szembeszegülve alávaló tetteket visz végbe, és veszélyezteti a birodalom nyugalmát. ^ς Ezért elrendeltük, hogy azokat, akiket levelében Ámán - ügyeink intézője, s számunkra atyánk után az első - felsorol, azokat asszonyaikkal és gyermekeikkel egyetemben mind hányjátok kardélre, irgalmat és kíméletet nem ismerve a jelen esztendő tizenkettedik - azaz Adar - hónapjában a tizennegyedik napon. ^ζ Ezek a régen is, most is gonosz emberek jussanak erőszakos úton az alvilágba, ugyanazon az egy napon, s szilárduljon meg az állam nyugalma és biztonsága.”

^α Mordokaj - felidézve az Úrnak minden tettét - így könyörgött az Úrhoz: ^β „Uram, Uram, mindenható Király! A te hatalmadban van a mindenség, és senki sem tud neked ellenállni, ha meg akarod Izraelt menteni. ^γ Te alkottad az eget és a földet, s az összes

κύριος εἶ πάντων καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιτάξεται σοι τῷ κυρίῳ ^d σὺ πάντα γινώσκεις σὺ οἶδας κύριε ὅτι οὐκ ἐν ὕβρει οὐδὲ ἐν ὑπερηφανίᾳ οὐδὲ ἐν φιλοδοξίᾳ ἐποίησα τοῦτο τὸ μὴ προσκυνεῖν τὸν ὑπερήφανον Ἀμαν ὅτι ἠυδοκοῦν φιλεῖν πέλματα ποδῶν αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν Ἰσραὴλ ^e ἀλλὰ ἐποίησα τοῦτο ἵνα μὴ θῶ δόξαν ἀνθρώπου ὑπεράνω δόξης θεοῦ καὶ οὐ προσκυνήσω οὐδένα πλὴν σου τοῦ κυρίου μου καὶ οὐ ποιήσω αὐτὰ ἐν ὑπερηφανίᾳ ^f καὶ νῦν κύριε ὁ θεὸς ὁ βασιλεὺς ὁ θεὸς Ἀβρααμ φεῖσαι τοῦ λαοῦ σου ὅτι ἐπιβλέπουσιν ἡμῖν εἰς καταφθοράν καὶ ἐπεθύμησαν ἀπολέσαι τὴν ἐξ ἀρχῆς κληρονομίαν σου 4.23 μὴ ὑπερίδης τὴν μερίδα σου ἣν σεαυτῷ ἐλυτρώσω ἐκ γῆς Αἰγύπτου ^h ἐπάκουσον τῆς δεήσεώς μου καὶ ἰλάσθητι τῷ κλήρῳ σου καὶ στρέψον τὸ πένθος ἡμῶν εἰς εὐαχίαν ἵνα ζῶντες ὑμνωμέν σου τὸ ὄνομα κύριε καὶ μὴ ἀφανίσης στόμα αἰνούντων σοι ⁱ καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἐκέκραξαν ἐξ ἰσχυρῶν αὐτῶν ὅτι θάνατος αὐτῶν ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτῶν

C 12-30 / LXX 4:17 k-z / Vulg 14:1-9

^k καὶ Εσθηρ ἡ βασίλισσα κατέφυγεν ἐπὶ τὸν κύριον ἐν ἀγῶνι θανάτου κατειλημμένη καὶ ἀφελομένη τῶ ἱμάτια τῆς δόξης αὐτῆς ἐνεδύσατο ἱμάτια στενοχωρίας καὶ πένθους καὶ ἀντὶ τῶν ὑπερηφάνων ἡδυσμάτων σποδοῦ καὶ κοπριῶν ἐπλησεν τὴν κεφαλὴν αὐτῆς καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς ἐταπεινώσεν σφόδρα καὶ πάντα τόπον κόσμου ἀγαλλιάματος αὐτῆς ἐπλησε στρεπτῶν τριχῶν αὐτῆς καὶ ἐδεῖτο κυρίου θεοῦ Ἰσραὴλ καὶ εἶπεν ^l κυρίε μου ὁ βασιλεὺς ἡμῶν σὺ εἶ μόνος βοήθησόν μοι τῇ μόνη καὶ μὴ ἐχούση βοηθὸν εἰ μὴ σέ ὅτι κίνδυνός μου ἐν χειρὶ μου ^m ἐγὼ ἤκουον ἐκ γενετῆς μου ἐν φυλῇ πατριᾶς μου ὅτι σὺ κύριε ἔλαβες τὸν Ἰσραὴλ ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν καὶ τοὺς πατέρας ἡμῶν ἐκ πάντων τῶν προγόνων αὐτῶν εἰς κληρονομίαν αἰώνιον καὶ ἐποίησας αὐτοῖς ὅσα ἐλάλησας ⁿ καὶ νῦν ἡμάρτομεν ἐνώπιόν σου καὶ παρέδωκας ἡμᾶς εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ἀνθ' ὧν ἐδοξάσαμεν τοὺς θεοὺς αὐτῶν δικαίως εἶ κύριε ^o καὶ νῦν οὐχ ἱκανώθησαν ἐν πικρασμῷ δουλείας ἡμῶν ἀλλὰ ἔθηκαν τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐπὶ τὰς χεῖρας τῶν εἰδώλων αὐτῶν ἐξᾶραι ὀρισμὸν στόματός σου καὶ ἀφανίσαι κληρονομίαν σου καὶ ἐμφράξαι στόμα αἰνούντων σοι καὶ σβέσαι δόξαν οἴκου σου καὶ θυσιαστήριόν σου ^p καὶ ἀνοῖξαι στόμα ἐθνῶν εἰς ἀρετὰς ματαίων καὶ θαυμασθῆναι βασιλέα σάρκινον εἰς αἰῶνα ^q μὴ παραδῶς κύριε τὸ σκῆπτρόν σου τοῖς μὴ οὖσιν καὶ μὴ καταγελασάτωσαν ἐν τῇ πτώσει ἡμῶν ἀλλὰ στρέψον τὴν βουλὴν αὐτῶν ἐπ' αὐτούς τὸν δὲ ἀρξάμενον ἐφ' ἡμᾶς παραδειγματίσον ^r μνήσθητι κύριε γνώσθητι ἐν καιρῷ θλίψεως ἡμῶν καὶ ἐμὲ θάρσυνον βασιλεῦ τῶν θεῶν καὶ πάσης ἀρχῆς ἐπικρατῶν ^s δὸς λόγον εὐρυθμον εἰς τὸ στόμα μου ἐνώπιον τοῦ λέοντος καὶ μετὰθες τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἰς ^t μῖσος τοῦ πολεμοῦντος ἡμᾶς εἰς συντέλειαν αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοιοῦντων αὐτῷ ἡμᾶς δὲ ῥῦσαι ἐν χειρὶ σου καὶ βοηθήσόν μοι τῇ μόνη καὶ μὴ ἐχούση εἰ μὴ σέ κύριε ^u πάντων γνώσιν ἔχεις καὶ οἶδας ὅτι ἐμίσησα δόξαν ἀνόμων καὶ βδελύσσομαι κοίτην ἀπεριτμητῶν καὶ

csodálatos dolgot, amely az égbolt alatt található. Te vagy a mindenség Ura, és nincs senki, aki ellenállhatna neked, Uram. ^d Te mindenről tudsz, tudod azt is, Uram, hogy nem gögből, kevélységből vagy dicsőségvágyból tettem, hogy nem borultam le a fennhéjázó Ámán előtt. Izrael szabadulásáért szívesen megcsókoltam volna még a lába nyomát is. ^e Azért tettem, hogy ne helyezzem ember dicsőségét Isten dicsősége fölé. Nem borulok le, Uram, senki más előtt, csak teelőttem, s ezt nem kevélységből teszem. ^f Most pedig, Uram, Istenem, Királyom, Ábrahám Istene, könyörülj népeden! Ránk vetették ugyanis szemüket, hogy elveszítsenek bennünket. Azon vannak, hogy örökségedet, amely kezdettől fogva a tiéd, elpusztítsák. ^g Ne fordulj el tulajdonodtól, amelyet kiszabadítottál Egyiptom földjéről! ^h Hallgasd meg imámat, légy irgalmas örökségedhez, fordítsd gyászunkat örömmre, hogy életben maradhassunk és dicsőítsük a nevedet, Uram! Ne engedd, hogy elnémuljon azoknak ajka, akik téged dicsőítenek!” ⁱ Egész Izrael könyörgött minden erejéből, mert a halál már a szemük előtt lebegett.

^k Eszter királyné is az Úrnál keresett menedéket a ránehezedő halálveszedelemben. Levette díszes öltözékét, s a szorongás és gyász ruháját öltötte magára. Illatos kenetek helyett hamut és szemetet tett a fejére. Keményen megsanyargatta testét, s minden részét, amelyet azelőtt szíves-örömmel ékesített, most befödte hajával. Az Úrhoz, Izrael Istenéhez könyörgött, ezekkel a szavakkal: ^l „Uram, Királyunk, te Egyetlen! Siess segítségemre, mert magam vagyok és rajtad kívül nincs segítségem, s életemet kockáztatom. ^m Tudom már a bölcsőtől, családom öletől, hogy te, Uram, kiválasztottad Izraelt minden nép közül és atyáinkat is őseik közül, hogy örökrészed legyenek örök időkre, és amit ígértél, azt mind megadtad. ⁿ De vétkeztünk ellened, azért ellenségeink kezébe adtál minket, mert az ő isteneiket imádtuk. Igazságos vagy, Uram! ^o Nem elég nekik keserű szolgaságunk - kezüket bálványaik kezébe tették, hogy eltörlik szád parancsait, megsemmisítik örökségedet, bezárják azok ajkát, akik téged dicsőítenek, kioltják házad és oltárod fényét, ^p és megnyitják a pogányok száját, hogy magasztalják az üres bálványokat, és ujjongjanak egy testi király színe előtt, örökké. ^q Ne engedd át, Uram, jogarodat azoknak, akik nincsenek. Ne nevensenek romlásunkon! Fordítsd vissza tervüket ellenük, s aki ellenünk fordult, azt példásan büntesd meg! ^r Emlékezzél, Uram és nyilvánítsd ki magadat szorongatásunk idején! Adj bátorságot, te isteneknek királya és minden hatalomnak Ura. ^s Adj ajkamra ékes szavakat, amikor az oroszlán színe előtt leszek. Szívemben kelts gyűlöletet ellenségünk ellen, hogy elpusztuljon azokkal egyetemben, akik egyetértenek vele. ^t Minket meg szabadíts meg karoddal, és siess segítségemre, mert magam vagyok, és rajtad kívül nincs senkim, Uram. ^u Te mindenről tudsz, tudod azt is, hogy gyűlöltem a gonoszok dicsőségét, s borzadok a körülméletleneknek és minden idegennek ágyától. ^v Ismered szorultságomat, hogy dicsőségem jelvényét,

παντός ἀλλοτρίου ὡς σὺ οἶδας τὴν ἀνάγκην μου ὅτι βδελύσσομαι τὸ σημεῖον τῆς ὑπερηφανίας μου ὃ ἔστιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μου ἐν ἡμέραις ὀπτασίας μου βδελύσσομαι αὐτὸ ὡς ῥάκος καταμηρίων καὶ οὐ φορῶ αὐτὸ ἐν ἡμέραις ἡσυχίας μου ὡς καὶ οὐκ ἔφαγεν ἡ δούλη σου τράπεζαν Ἀμαν καὶ οὐκ ἐδόξασα συμπόσιον βασιλέως οὐδὲ ἔπιον οἶνον σπονδῶν ὡς καὶ οὐκ ἠφράνθη ἡ δούλη σου ἀφ' ἡμέρας μεταβολῆς μου μέχρι νῦν πλὴν ἐπὶ σοί κύριε ὁ θεὸς Ἀβρααμ ὁ θεὸς ὁ ἰσχυρὸν ἐπὶ πάντας εἰσάκουσον φωνὴν ἀπληπισμένων καὶ ῥῶσαι ἡμᾶς ἐκ χειρὸς τῶν πονηρευομένων καὶ ῥῶσαί με ἐκ τοῦ φόβου μου

D 1-16 / LXX 5:1 a-f és 5:2 a-b / Vulg 15:4-19⁶⁰

^{5:1a} καὶ ἐγενήθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ὡς ἐπαύσατο προσευχομένη ἐξεδύσατο τὰ ἱμάτια τῆς θεραπείας καὶ περιεβάλετο τὴν δόξαν αὐτῆς καὶ γενηθεῖσα ἐπιφανῆς ἐπικαλεσαμένη τὸν πάντων ἐπόπτην θεὸν καὶ σωτήρα παρέλαβεν τὰς δύο ἄβρας καὶ τῇ μὲν μιᾷ ἐπηρείδετο ὡς τρυφερευομένη ἢ δὲ ἑτέρα ἐπηκολούθει κουφίζουσα τὴν ἐνδυσιν αὐτῆς ^b καὶ αὐτὴ ἐρυθριῶσα ἀκμῇ κάλλους αὐτῆς καὶ τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἰλαρὸν ὡς προσφιλές ἢ δὲ καρδία αὐτῆς ἀπεστενωμένη ἀπὸ τοῦ φόβου ^c καὶ εἰσελθούσα πᾶσας τὰς θύρας κατέστη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ αὐτὸς ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ καὶ πᾶσαν στολὴν τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ ἐνεδεύκει ὅλος διὰ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν καὶ ἦν φοβερός σφόδρα ^d καὶ ἄρας τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πεπυρωμένοι δόξῃ ἐν ἀκμῇ θυμοῦ ἔβλεπεν καὶ ἔπεσεν ἡ βασιλισσα καὶ μετέβαλεν τὸ χρῶμα αὐτῆς ἐν ἐκλύσει καὶ κατεπέκυσεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τῆς ἄβρας τῆς προπορευομένης ^e καὶ μετέβαλεν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα τοῦ βασιλέως εἰς πρᾶντητα καὶ ἀγωνιάσας ἀνεπήδησεν ἀπὸ τοῦ θρόνου αὐτοῦ καὶ ἀνέλαβεν αὐτὴν ἐπὶ τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ μέχρις οὗ κατέστη καὶ παρεκάλει αὐτὴν λόγοις εἰρημικοῖς καὶ εἶπεν αὐτῇ ^f τί ἐστίν Εσθηρ ἐγὼ ὁ ἀδελφός σου θάρσει οὐ μὴ ἀποθάνῃς ὅτι κοινὸν τὸ πρόσταγμα ἡμῶν ἐστίν πρόσελθε ^{5:2a} εἶδόν σε κύριε ὡς ἄγγελον θεοῦ καὶ ἐταράχθη ἡ καρδία μου ἀπὸ φόβου τῆς δόξης σου ὅτι θαυμαστός εἶ κύριε καὶ τὸ πρόσωπόν σου χαρίτων μεστόν ^b ἐν δὲ τῷ διαλέγεσθαι αὐτὴν ἔπεσεν ἀπὸ ἐκλύσεως αὐτῆς καὶ ὁ βασιλεὺς ἐταράσσετο καὶ πᾶσα ἡ θεραπεία αὐτοῦ παρεκάλει αὐτὴν.

E 1-24 / LXX 8:12 a-x / Vulg 16:1-24

^a ὧν ἐστίν ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς τὰ ὑπογεγραμμένα ^b βασιλεὺς μέγας Ἀρταξέρξης τοῖς ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς ἕως τῆς Αἰθιοπίας ἑκατὸν εἴκοσι ἑπτὰ σατραπείαις χωρῶν ἄρχουσι καὶ τοῖς τὰ ἡμέτερα φρονοῦσι χαίρειν ^c πολλοὶ τῇ πλείστῃ τῶν εὐεργετούντων χρηστότητι πυκνότερον τιμῶμενοι μεῖζον ἐφρόνησαν καὶ οὐ μόνον τοὺς ὑποτεταγμένους ἡμῖν ζητοῦσι κακοποιεῖν τὸν τε κόρον οὐ δυνάμενοι φέρειν καὶ τοῖς ἐαυτῶν ^d εὐεργεταῖς ἐπιχειροῦσι μηχανᾶσθαι καὶ τὴν εὐχαριστίαν οὐ μόνον ἐκ τῶν ἀνθρώπων

amelyet homlokomon hordok azokon a napokon, amikor meg kell jelennem, mennyire szégyellem. Utálom, mint a havi tisztuláskor beszennyezett ruhát, s nem is viselem nyugalmam napjaiban. ^x Szolgálód nem evett Ámán asztalánál, nem tartotta sokra a király lakomáit, s nem ivott az italáldozatok borából. ^y Szolgálód nem találta örömét másban, attól a naptól kezdve, hogy idehozták, mind a mai napig, csak tebenned, Uram. ^z Ábrahám Istene! Ó Istenem, te erősebb vagy mindenkinél, hallgasd meg a kétségbeesettek szavát, szabadíts ki minket a gonoszok kezéből! Szabadíts meg a félelemtől!”

^{5:1a} A harmadik napon, amikor befejezte imáját, letette szolgáló ruháját és felöltötte minden ékességét. Amikor már tündöklött a szépségtől, és segítségül hívta a szabadító és mindent látó Istent, maga mellé vette két szolgálólányát. Az egyikre könnyedén rátámaszkodott, mintha kimerült lett volna a gyönyörtől, a másik pedig követte, a ruháját tartva, amely a földre omlott. ^b Szépségében elpirult, arca derűs volt, s csupa báj. De azért szorongatta szívét a félelem. ^c Amikor minden ajtón áthaladt, a király előtt találta magát. Királyi trónusán ült méltósága minden jelvényével, arannyal és drágakövekkel ékesítve. Félelmetes volt. ^d Amikor fölemelte villogó tekintetét és szikrázó haraggal felnézett, a királyné összeesett. Színe elváltozott, s fejét szolgálólányára hajtotta, aki kísérte. ^e Akkor Isten megindította a király szívét, s fölébresztette benne a gyöngédséget. Aggódva lesietett trónjáról, karjába vette, míg magához nem tért, s barátságos szavakkal fordult hozzá: ^f „Mi van veled, Eszter? Testvéred vagyok, ne félj! Nem halsz meg! Nem temiattad, hanem másokért hozták ezt a törvényt. Gyere közelebb!”

^{5:2a} „Uram, olyannak látalak, mint az Isten angyalát, s fenségedtől való félelmemben szívem megzavarodott. Csodálatos vagy, uram, s arcod csupa kedvesség.” ^b Amint így beszélt, összeesett. A király megijedt, és minden szolgálója bátorította a királynét.

⁶⁰ A magyar katolikus bibliafordítás versszámazása itt eltér a Vulgátától

ἀνταναιρουῦντες ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν ἀπειραγᾶθων κόμποις ἐπαρθέντες τοῦ τὰ πάντα κατοπεύοντος ἀεὶ θεοῦ μισοπόνηρον ὑπολαμβάνουσιν ἐκφεύξεσθαι δίκην^e πολλὰκις δὲ καὶ πολλοὺς τῶν ἐπ' ἐξουσίαις τεταγμένων τῶν πιστευθέντων χειρίζειν φίλων τὰ πράγματα παραμυθία μεταίτιους αἱμάτων ἀθῶων καταστήσασα περιέβαλε συμφοραῖς ἀνηκέστοις 8.17 τῷ τῆς κακοηθείας ψευδεὶ παραλογισμῷ παραλογισαμένων τὴν τῶν ἐπικρατούντων ἀκέραιον εὐγνωμοσύνην^g σκοπεῖν δὲ ἐξεστὶν οὐ τοσοῦτον ἐκ τῶν παλαιότερων ὧν παρεδώκαμεν ἱστοριῶν ὅσα ἐστὶν παρὰ πόδας ὑμᾶς ἐκζητοῦντας ἀνοσίως συντελεσμένα τῇ τῶν ἀνάξια δυναστευόντων λοιμότητι^h καὶ προσέχειν εἰς τὰ μετὰ ταῦτα εἰς τὸ τὴν βασιλείαν ἀτάραχον τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις μετ' εἰρήνης παρεξόμεθαⁱ χρώμενοι ταῖς μεταβολαῖς τὰ δὲ ὑπὸ τὴν ὄψιν ἐρχόμενα διακρίνοντες ἀεὶ μετ' ἐπιεικεστέρως ἀπαντήσας^k ὡς γὰρ Ἀμαν Ἀμαδαθου Μακεδῶν ταῖς ἀληθείαις ἀλλότριος τοῦ τῶν Περσῶν αἵματος καὶ πολὺ διεστηκῶς τῆς ἡμετέρας χρηστότητος ἐπιξενωθεὶς ἡμῖν^l ἔτυχεν ἥς ἔχομεν πρὸς πᾶν ἔθνος φιλανθρωπίας ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀναγορεύεσθαι ἡμῶν πατέρα καὶ προσκυνούμενον ὑπὸ πάντων τὸ δεύτερον τοῦ βασιλικῆς θρόνου πρόσωπον διατελεῖν^m οὐκ ἐνέγκας δὲ τὴν ὑπερηφανίαν ἐπετήδευσε τῆς ἀρχῆς στερεῖσαι ἡμᾶς καὶ τοῦ πνεύματοςⁿ τὸν τε ἡμέτερον σωτήρα καὶ διὰ παντὸς εὐεργέτην Μαρδοχαῖον καὶ τὴν ἄμεμπτον τῆς βασιλείας κοινῶν Ἐσθηρ σὺν παντὶ τῷ τούτων ἔθνει πολυπλόκοις μεθόδων παραλογισμοῖς αἰτησάμενος εἰς ἀπώλειαν^o διὰ γὰρ τῶν τρόπων τούτων ᾤθη λαβῶν ἡμᾶς ἐρήμους τὴν τῶν Περσῶν ἐπικράτησιν εἰς τοὺς Μακεδόνας μετάξει^p ἡμεῖς δὲ τοὺς ὑπὸ τοῦ τρισαλιτηρίου παραδεδομένους εἰς ἀφανισμόν Ἰουδαίους εὐρίσκομεν οὐ κακούργους ὄντας δικαιοτάτοις δὲ πολιτευομένους νόμοις^q ὄντας δὲ υἱοὺς τοῦ ὑψίστου μεγίστου ζῶντος θεοῦ τοῦ κατευθύνοντος ἡμῖν τε καὶ τοῖς προγόνοις ἡμῶν τὴν βασιλείαν ἐν τῇ καλλίστῃ διαθέσει^r καλῶς οὖν ποιήσετε μὴ προσχρησάμενοι τοῖς ὑπὸ Ἀμαν Ἀμαδαθου ἀποσταλεῖσι γράμμασιν διὰ τὸ αὐτὸν τὸν ταῦτα ἐξεργασάμενον πρὸς ταῖς Σούσων πύλαις ἐσταυρωσάμενον σὺν τῇ πανοικίᾳ τὴν καταξίαν τοῦ τὰ πάντα ἐπικρατοῦντος θεοῦ διὰ τάχους ἀποδόντος αὐτῷ κρίσιν^s τὸ δὲ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἐκθέντες ἐν παντὶ τόπῳ μετὰ παρησίας ἔαν τοὺς Ἰουδαίους χρῆσθαι τοῖς ἑαυτῶν νομίμοις καὶ συνεπισχέειν αὐτοῖς ὅπως τοὺς ἐν καιρῷ θλίψεως ἐπιθεμένους αὐτοῖς ἀμύνωνται τῇ τρισκαίδεκάτῃ τοῦ δωδεκάτου μηνὸς Ἀδαρ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ^t ταύτην γὰρ ὁ πάντα δυναστεύων θεὸς ἀντ' ὀλεθρίας τοῦ ἐκλεκτοῦ γένους ἐποίησεν αὐτοῖς εὐφροσύνην^u καὶ ὑμεῖς οὖν ἐν ταῖς ἐπωνύμοις ὑμῶν ἑορταῖς ἐπίσημον ἡμέραν μετὰ πάσης εὐωχίας ἄγετε ὅπως καὶ νῦν καὶ μετὰ ταῦτα σωτηρία ἦ ἡμῖν καὶ τοῖς εὐνοοῦσιν Πέρσαις τοῖς δὲ ἡμῖν ἐπιβουλεύουσιν μνημόσυνον τῆς ἀπώλειας^x πᾶσα δὲ πόλις ἢ χώρα τὸ σύνολον ἥτις κατὰ ταῦτα μὴ ποιήσῃ δόρατι καὶ πυρὶ καταναλωθήσεται μετ' ὄργης οὐ μόνον ἀνθρώποις ἄβατος ἀλλὰ καὶ θηρίοις καὶ πετεινοῖς εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἔχθιστος κατασταθήσεται

tapasztalatlan emberek hízelgéseitől felfuvalkodva úgy gondolják, hogy elkerülhetik a mindent látó Isten ítéletét, aki gyűlöli a gonoszokat. -^e Gyakran megtörténik sok hatalommal felruházott emberrel, hogy barátai, akik az ügyek vezetésével vannak megbízva, arra izgatják őket, hogy ártatlan vért ontsanak, és így jóvátehetetlen bajt hozzanak - a gonoszság hazug cselvetéseivel - az őszintén jóindulatú uralkodókra.^g Ezt nemcsak a régi eseményekből láthatjuk, amelyeket ránk hagyományoztak, hanem akkor is, ha megfigyeljük, ami a szemünk előtt történik. Mennyi jogtalanság történt már azok gonoszsága folytán, akik méltatlanul kormányoztak!^h Ezért a jövőben is gondunk lesz rá, hogy megszilárdítsuk mindenki számára a birodalom nyugalmát és békéjét.ⁱ Hasznos változtatásokat hajtunk végre, és az elénk hozott ügyeket mindig a lehető legnagyobb jóindulattal ítéljük meg.^k Nagyon jól tudjátok, hogy Hamdata fiát, Ámánt - bár macedoniai volt, így teljesen idegen a perzsa vértől, és igen távol állt szelidségünkötől - vendégként befogadtuk, s baráti érzelmekkel voltunk iránta,^l ahogy minden nép iránt szoktunk viseltetni. Addig elmentünk, hogy atyánknak neveztük, s mindenki leborult előtte, mert méltósága közvetlen a királyi trón után következett.^m De méltatlan volt magas méltóságára, mert arra vetemedett, hogy hatalmunkat és életünket veszélyeztesse,ⁿ megmentőnket és mindenkori jótévőnket, Mordokajt és feddhetetlen uralkodótársunkat, Esztert pedig ügyes és alattomos rágalmaival egész népével együtt pusztulásra ítélje.^o Így remélte, hogy elszigetel minket, és a perzsák birodalmát a macedonok kezére juttathatja.^p Mi azonban úgy találtuk, hogy e háromszoros gonosztevő által halálra szánt zsidók nem gonosztevők, hanem igazságos törvények szerint élnek.^q A Magasságbelinek, a nagy élő Istennek a fiai, akinek mi és őseink ennek az országnak a fennmaradását és virágzását köszönhetjük.^r Éppen ezért jól tennétek, ha nem a Hamdata fia, Ámán által küldött levél szerint járnátok el, mert ennek szerzője háza népével együtt akasztófán függ Szuzza kapui előtt. A mindenek Ura, Isten gyors és méltó büntetéssel fizetett meg neki.^s Ennek a rendeletnek egy másolatát függesszétek ki mindenütt, és hagyjátok, hogy a zsidók nyíltan követhessék saját törvényeiket, és siessetek segítségükre azok ellen, akik a kijelölt napon, vagyis a tizenkettedik - azaz Adár - hónap tizenharmadik napján megtámadják őket és a vesztükre törnek.^t Ez a nap ugyanis a pusztulás napja lett volna, de a mindenek Ura, Isten az öröm napjává változtatta a választott nép számára.^u Ti is ünnepeljétek meg ezt a jeles napot ünnepnapjaitok között lakomával, s legyen - most és a jövőben - számotokra és a jóakarató perzsák számára megmeneküléseket emléke, ellenségeitek számára meg pusztulásuk emléke.^v (Sept.:^x) Minden város és minden vidék, amely nem követi ezeket az előírásokat, könyörtelenül a tűz és a vas martaléka lesz, s nemcsak az emberek számára válik mindörökre lakhatatlanná, hanem gyűlöletes lesz a vadak és a madarak előtt is.”

F 1-10 / LXX 10:3 a-k / Vulg 10:4-13

^a καὶ εἶπεν Μαρδοχαῖος παρὰ τοῦ θεοῦ ἐγένετο ταῦτα ^b ἐμνήσθη γὰρ περὶ τοῦ ἐνυπνίου οὗ εἶδον περὶ τῶν λόγων τούτων οὐδὲ γὰρ παρήλθεν ἀπ' αὐτῶν λόγος ^c ἢ μικρὰ πηγὴ ἢ ἐγένετο ποταμὸς καὶ ἦν φῶς καὶ ἥλιος καὶ ὕδωρ πολὺ Ἐσθηρ ἐστὶν ὁ ποταμὸς ἦν ἐγάμησεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἐποίησεν βασιλίσσαν ^d οἱ δὲ δύο δράκοντες ἐγὼ εἰμι καὶ Ἀμαν ^e τὰ δὲ ἔθνη τὰ ἐπισυναχθέντα ἀπολέσαι τὸ ὄνομα τῶν Ἰουδαίων ^f τὸ δὲ ἔθνος τὸ ἐμόν οὗτός ἐστιν Ἰσραὴλ οἱ βοήσαντες πρὸς τὸν θεὸν καὶ σωθέντες καὶ ἔσωσεν κύριος τὸν λαὸν αὐτοῦ καὶ ἐρρύσατο κύριος ἡμᾶς ἐκ πάντων τῶν κακῶν τούτων καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ σημεῖα καὶ τὰ τέρατα τὰ μεγάλα ἃ οὐ γέγονεν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ^g διὰ τοῦτο ἐποίησεν κλήρους δύο ἕνα τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ καὶ ἕνα πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ^h καὶ ἦλθον οἱ δύο κληροὶ οὗτοι εἰς ὥραν καὶ καιρὸν καὶ εἰς ἡμέραν κρίσεως ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ⁱ καὶ ἐμνήσθη ὁ θεὸς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ ἐδικαίωσεν τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ ^k καὶ ἔσονται αὐτοῖς αἱ ἡμέραι αὗται ἐν μηνὶ Ἀδαρ τῆ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ καὶ τῆ πεντεκαίδεκάτῃ τοῦ αὐτοῦ μηνὸς μετὰ συναγωγῆς καὶ χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἐνώπιον τοῦ θεοῦ κατὰ γενεάς εἰς τὸν αἰῶνα ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ Ἰσραὴλ

^a Mordokaj így szól: „Mindent Isten vitt végbe. ^b Emlékezz az álomra, amelyet ezekkel az eseményekkel kapcsolatban láttam - semmi sem maradt beteljesületlenül: ^c sem a kis forrás, amely folyóvá dagadt, sem a fény, amely felragyogott, sem a nap, sem pedig a víz bősége. Eszter ez a folyó, akit a király feleségül vett és királynévá tett. ^d A két sárkány én vagyok meg Ámán. ^e A nemzetek azok, akik összegyűltek, hogy kiirtsák a zsidók nevét. ^f Népem, Izrael az Istenhez kiáltott és megszabadult. Mert az Úr óvott meg minket ezektől a bajoktól. Az Úr vitte végbe ezeket a jeleket és csodákat, amilyeneket a pogányok között nem művelt soha. ^g Valójában ő rendelt két sorsot, egyet Isten népe javára, egyet a pogány népek számára. ^h S ezek a sorsok beteljesedtek minden népen az ő terve szerint a meghatározott órában, időben és napon. ⁱ Isten akkor megemlékezett népéről, s igazságot szolgáltatott örökségének. ^k Ezért ezek a napok, Adar hónap tizennegyedik és tizenötödik napja az ünnepi összejövetel, az öröm és vigasság napjai lesznek az Úr színe előtt minden nemzedéken át, örökkön-örökké népében, Izraelben.”

F 11 / LXX 10:3 l / Vulg 11:1

^l ἔτους τετάρτου βασιλεύοντος Πτολεμαίου καὶ Κλεοπάτρας εἰσηγήκεν Δωσίθεος ὃς ἔφη εἶναι ἱερεὺς καὶ Λευίτης καὶ Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς αὐτοῦ τὴν προκειμένην ἐπιστολὴν τῶν Φρουραίων ἦν ἔφασαν εἶναι καὶ ἐρμηνευκέναι Λυσίμαχον Πτολεμαίου τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ.

^l Ptolemeusz és Kleopatra uralkodásának 4. évében Dosziteusz, aki papnak és levita származásának mondta magát, valamint fia, Ptolemeusz hozták ezt a purimra vonatkozó levelet. Azt állították róla, hogy hiteles és a jeruzsálemi közösségből való Lüzimachosz fordította le, Ptolemeusznak a fia.

*** Még egy betoldott szövegrész található a Vulgatában a 4:8^a index alatt, azonban ezt a Septuaginta nem különíti el a 8. verstől (tehát nem jelöli, hogy betoldás lenne a versben, még a kritikai apparátusban sem!), a magyar katolikus fordítás viszont 4:8^{a-b} alatt hozza. Ezzel a betoldással kapcsolatban a káoszt csak tovább növeli, hogy még az egyébként kitűnő Anchor Bible Dictionary sem jelöli ezt a szakaszt betoldásként annak ellenére, hogy a héber szövegből (egyébként teljesen jogosan) hiányzik.

μνησθεῖσα ἡμερῶν ταπεινώσεώς σου ὡς ἐτράφης ἐν χειρὶ μου διότι Ἀμαν ὁ δευτερεύων τῷ βασιλεῖ ἐλάλησεν καθ' ἡμῶν εἰς θάνατον ἐπικάλεσαι τὸν κύριον καὶ λάλησον τῷ βασιλεῖ περὶ ἡμῶν καὶ ῥύσαι ἡμᾶς ἐκ θανάτου

^a „Emlékezzél kicsiséged napjaira, amikor még kezemmel tápláltalak. Ámán ugyanis, aki második ember a királyságban, ellenünk beszélt és halálunkat kérte a királytól. ^b Könyörögj az Úrhoz, s beszélj a királlyal, hogy szabadítson meg minket a haláltól.”

Amint megfigyelhető, mindazt, ami kimaradt Eszter könyvének kanonikus héber szövegéből, azt a görög betoldások bőséggel pótolják. Isten megnevezése (θεοῦ,) 24 alkalommal fordul elő a betoldásokban, az „Úr” (κυριῦ,) 5 alkalommal, „Jeruzsálem” 2 alkalommal, „Izrael” 7 alkalommal.

A betoldások célja nyilvánvaló: a könyv ihletettséget és kanonitását minden korban éppen ezeknek a kulcsfogalmaknak a hiánya kérdőjelezte meg. A betoldások ellensúlyozni igyekeztek ezeket a

hiányosságokat. Ennek ellenére a zsidóság számára nem volt kérdéses, a Kr.u. 4. századra már teljesen elhatárolódtak a betoldások kanonizálásától⁶¹

A korai keresztyén bibliafordítók sem veszik fel ezeket a betoldásokat, annak ellenére sem, hogy azok az ősi kéziratok, amelyekre a Septuaginta épült, valószínűleg hozták:

- Origenész beszámol az „Afrikai levél”-ben, hogy sem a Hámán-féle királyi dekrétum, sem Mordokaj vagy Eszter imája nem szerepel az ő idejében létező héber szövegekben⁶²;
- Jeromos a Vulgata fordításában függelékként betoldja a 10:3 után a Septuagintában szereplő betoldásokat, de megjegyzi, hogy ezek a szövegrészek nincsenek az akkor ismert és elterjedt héber szövegváltozatokban;
- Nincs utalás a betoldásokra sem a Talmudban, sem a Targumokban;
- A betoldások hiányoznak az ószövetség szír változatából is;
- Nem találhatók meg Aquila, Theodotion vagy Symmachus fordításaiban sem.

A protestantizmus korában Luther, aki az egész Eszter könyvét szíve szerint kihagyná a kánonból, a betoldásokat *apokrifeknek* nyilvánítja, a Római Katolikus Egyház viszont *deuterokanonikusnak* nevezte el, és mind a mai napig a Szentírás ihletett, kanonikus részeként tartja számon. Meg kell azonban jegyezni, hogy akadnak olyan katolikus tudósok is, akik ezt nem fogadják el, L. SOUBIGOU⁶³ 1952-ben könyvet is ír arról, hogy a betoldások eredete, nyelve, irodalmi- és nyelvi analízise alapján azokat nem lehet Eszter könyvének eredeti részeként tekinteni.

Összefoglaljuk az eredeti héber és a görög betoldások közötti következetlenségeket és ellentéteket, amelyek megerősítik, hogy a betoldások nem eredeti részei az Eszter könyvének:

- A1 az LXX szerint a király neve $\varphi\text{Αρταξερξου}$ = Artaxerxesz, a masszoréta szöveg viszont Eszter könyvében שְׁרָרְשָׁרִישׁ -t említi, akit Xerxésszel azonosítanak
- A2 szerint Mordokaj „tekintélyes ember volt, aki a királyi udvarban teljesített szolgálatot” - ezzel szemben a 2:21 szerint Mordokaj a „király kapujában ült”, tehát „egyszerű hivatalnok” volt, aki királyi méltóságra csak a 8:2-ben emelkedett, amikor a király a gyűrűjét lehúzza Hámán házának fejére tette.
- A15-17 A kiegészítés szerint Mordokajt megjutalmazta a király az összeesküvés leleplezéséért és királyi méltóságot is adott neki - ez viszont ellentétben állna az egész 6. rész mondanivalójával és hangsúlyával!
- A17 Hámánt a LXX Βουγαῖος-ból valónak nevezi (azonban a magy. kat. fordítás kijavítja a hibát!) - a héber szöveg viszont mindenütt „Agágibéli”-nek hívja, ld. pl. 3:1, 9:24! Ezt csak tovább bonyolítja

⁶¹ in.: Anchor Bible Dictionary. p.628k

⁶² ua.

⁶³ L. Soubigou: Esther traduit et commenté. 2d ed. La Sainte Bible - Bible de Jérusalem. Paris. 1952.

az E10 betoldás, ahol azt hányják Hámán szemére, hogy Makedóniából való.

- C20-28 Eszter törődik a jeruzsálemi oltárral (C20), iszonyodik a nem-zsidókkal való házasságtól, tehát a férjétől is (C26), viszolyog minden világi dologtól (C25-27), szigorúan megtartja a zsidó étkezési törvényeket (C28) - de mindezekről sehol nincs szó a héber szövegben, sőt a 2:9 alapján a kasrut megtartásának lehetőségét szinte ki is lehet zárni.
- D2 és 7 Eszter királyné két szolgálóleányára nézve sincs párhuzam a masszoréta szövegben.
- A1-11 Mordokaj álma szerint a zsidók ellen az egész hitetlen világ küzdött valamiféle kozmikus harcban, mint a pogány az igaz ellen. Ezzel szemben a héber kanonikus szöveg a pogrom elrendelésének okát egészen konkrétan a versengésben (3:1-4), az áskálódásban (3:8-9), egy hosszan tartó amálitazsidó ellenségeskedésben (3:1.10. 5:13, 6:13) mutatja be.
- D7-16 A betoldás szerint Eszter félve ment a király elé, és a király először olyan haragosan nézett Eszterre, hogy az ijedtében összeesett, de Isten megindította a király szívét. (D7-8). Az 5:1-2-ben azonban semmi jele nincs Eszter ijedtségének és idegességének, sem a király kezdeti haragjának, ezeket az indulat- és hangulatváltásokat elég fontosnak ítéljük ahhoz, hogy indok nélkül mellőzni lehessen őket az események leírásából.
- E18 Hámán és egész házanépe Súsá kapui előtt akasztattak fel - ezzel szemben a 7:9 szerint Hámán a saját házában akasztják fel, a fiait viszont csak jóval később Súsá várában (9:10).
- F5-9 amely megmagyarázza Mordokaj álmát, újra egy zsidók elleni kozmikus (globális) harcra utal - ami nem fedí a valóságot, hiszen *egyvalaki* akarta kiírtani a *perzsiai* zsidóságot.

A betoldások eredeti nyelve:

A teológiai közmegegyezés szerint az A, C, D és F betoldások eredetileg valamelyik héber vagy arámi szöveg részei lehettek, a B és E (Hámán és Mordokaj dekrétumának szövegei) már görög nyelven íródtak⁶⁴. J.B. SCHILDENBERGER⁶⁵ ezekben a betoldásokban görög anyanyelvi szerkesztést lát a 3:12 és 8:9 szerint. A B betoldás túl szétfolyó, bonyolult és retorikus, az irodalmi stílusa éles ellentétben áll a többi betoldás ill. a kánonikus részek egyszerű és szókimondó stílusával. Ezek helyett inkább Ptolemaiosz Philpohator levelére emlékeztet a 3Makk 3:12-29-ben⁶⁶, amely szintén görög nyelven született, és amelyet BARUCQ⁶⁷ Eszter hellenisztikus imitációjának tart. Ez a példa azonban felhossa az E betoldással kapcsolatban is a makkabeusi inspiráció lehetőségét⁶⁸. Bár Eszter könyvének 1. és 2. Targuma, amelyet a Kr.u. 8. századra datálnak, hozza Hámán ediktumának arámi szövegét, ez még nem igazolja, hogy ezen a nyelven írodott volna meg.

⁶⁴ Anchor Bible Dictionary, Vol III. p.630.

⁶⁵ J.B. Schildenberger: Das Buch Esther. HSAT. Bonn. 1941.

⁶⁶ Id. B. Motzo: Il Rifacimento Greco di Ester e il III Mac. Florence. 1924.

⁶⁷ Anchor Bible Dictionary. Vol ... p. 630.

⁶⁸ C.A. Moore: The Greek Text of Esther. Dissertation. Baltimore. 1965.

Az A, C, D, F betoldások sémi eredetét először C.C. TORREY⁶⁹ javasolta B. JACOB⁷⁰ 1890-es munkája alapján, aki kimutatta, hogy a C1-11-ben lévő 50 szó betoldása feltételez egy nem ismert görög nyelvű forrást, amely egyértelműen héber/arámi eredetű lehetett. R.A. MARTIN⁷¹ statisztikai analízise és szintaktikai elemzése alapján a B és E betoldást görög eredetűnek, az A, C és D betoldást sémi eredetűnek tartja, az F-et pedig vagy eredeti görögnek, vagy egy sémi szöveg nagyon szabad fordításának tekinti.

A betoldások datálása és szerzősége:

A legkésőbbi datálás a B, C, D, és E betoldásokra Kr.u. 93, ugyanis Josephus utal ezekre a szövegelemekre a *Zsidók történetében* (az A és F betoldások hiányának oka lehet az is, hogy azok nem tartoztak szorosan a tárgyalt témához). A héber vagy arám eredetű betoldások első görög fordításának időpontja Lysimachusnál Kr.e. 114-77 közötti. A betoldások terminológiai készlete, irodalmi stílusa és teológiai üzenete nem utal pogányellenes szellemiségre, ami szintén arra utalhat, hogy keletkezésüket a Kr.e. 2-1. századra kell tennünk. Természetesen nem szükségszerű azt a hipotézist tartani, hogy valamennyi betoldás egyidőben keletkezett. Példának okáért tény, hogy Josephusnál és az OL-ból hiányzik az A 12-17 és a C 17-23, úgyszintén a B és az E betoldás (a két ediktum szövege) - pedig Eszter könyvének görög fordításában mindegyik jelen van, Origenész idejére viszont az összes betoldás újra eltűnik.

A szerzőséget tekintve még reménytelenebb a pontos behatárolás, hiszen a könyv alapját sem lehet egyértelműen egyetlen szerzőhöz kötni. A B és E betoldás (a két ediktum) valószínűleg több személy kompozíciója, erre utal az irodalmi stílusuk és az alany váltakozása⁷². Azt azonban, hogy kik lehetnek ezek, nem tudjuk kimutatni, TORREY szerint azonban bizonyos, hogy nem a kolofon szerzői⁷³, inkább igen művelt hellén-zsidó szerzőséget feltételez Alexandriából vagy más mediterrán-diaszpórából⁷⁴. Mivel a betoldások teológiai tartalmában megjelenik bizonyos pogány-ellenes szellemiség (főként az A és F betoldásban), ez teljesen összeegyeztethető a késő-palesztinai júdaizmussal, amelyet bemutat Dániel és Judit könyve is, vagy a Holt-tengeri tekercek iratai. COLLINS⁷⁵ szerint a görög Eszter-történet a jellegéből adódóan nem lehet más, mint Hasnoneus propaganda.

⁶⁹ C.C. Torrey: *The Older Book of Esther*. HTR 37. 1944.

⁷⁰ B. Jacob: *Das Buch Esther bei dem LXX*. ZAW. 1890.

⁷¹ R.A. Martin: *Syntactical Evidence of Semitic Sources in Greek Documents*. SBLSCS 3. Missoula. 1974.

⁷² Ezt részletesen feldolgozta J.B. Schildenberger: *Das Buch Esther*. HSAT 4:1941. Bonn.

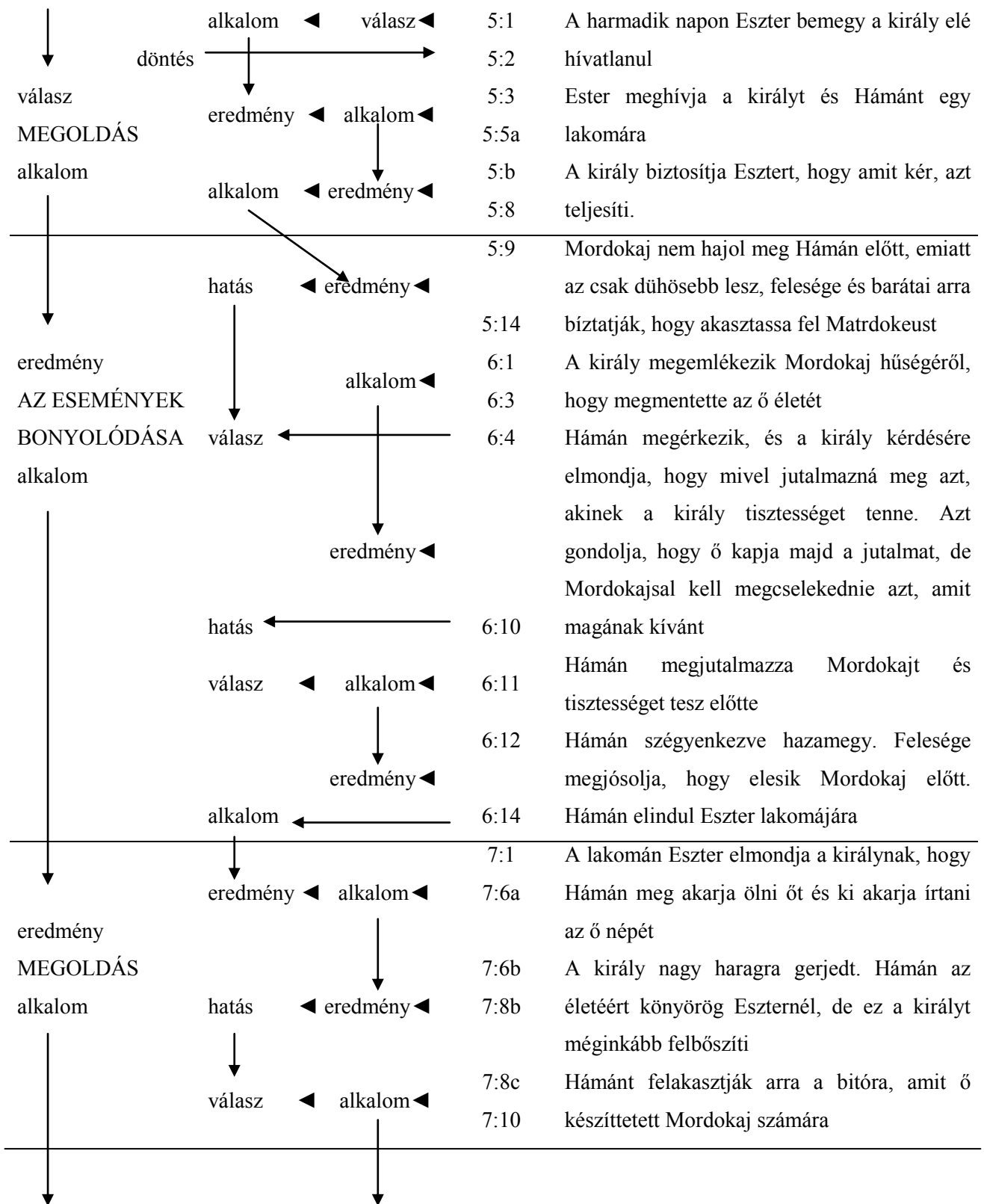
⁷³ C.C. Torrey: *im.* p. 1-40.

⁷⁴ HJP² 3/2, 720. in ABD.

⁷⁵ D.J.A. Collins: *The Esther Scroll: The Story of the Story*. JSOT, 1983. Sheffield. p. 88.

IV.3. A szöveg struktúrája

A HÁTTÉR a főszereplők és az események történeti hátterének bemutatása	alkalom	←	1:1	Ahasvérus két pazar lakomát rendez: (1) a
	↓		1:9	nemeseinek és (2) a Súsa várában lakóknak
	eredmény	←	1:10	Vásti királyné ellenszegül a király
		←	1:22	parancsának, hogy megjelenjen a ... férfiak
		↓	2:1	előtt
	hatás	←	2:1	Ahasvérus elhatározza, hogy új királynét
	↓		2:4	hozat a palotába
	válasz	←	2:5	Márdokeus és Eszter bemutatása. Eszter a
		←	2:11	királyi hárembe kerül
		↓	2:12	Az ösztet választja a király Vásti helyébe új
	↓	2:18	királynéként	
	←	2:19	Mordokaj felfedi a király elleni	
	←	2:19	összeesküvést, és Eszter tájékoztatja erről a	
	←	2:13	királyt	
A PROBLÉMA hatás		←	3:1	Hámán méltóságot kap és mindenki tétet
		↓	3:6	hajt előtte - egyedül Mordokaj nem. Ezért
	hatás	←	3:7	Hámán elhatározza, hogy kiírtja a zsidókat
	↓		3:7	hazugsággal és gyanúsítgatással Hámán eléri
	hatás	←	3:11	a királynál, hogy rendeletet adjon ki a zsidók
	↓		3:11	kiírtására
	válasz	←	3:12	Hámán kibocsáttat egy rendeletet az egész
	↓		3:15	Birodalomban, hogy írtsák ki a zsidókat
	válasz	←	4:1	Mordokaj és a zsidók gyászolnak. Mordokaj
	MEGOLDÁS	←	4:3	zsákba öltözve megy a királyi udvarba
alkalom	↓	4:4	Mordokaj elutasítja a ruhát, amit Eszter küld	
	←	4:4	neki	
	↓	4:5	Eszter kérdésére Mordokaj beszámol Hámán	
	←	4:5	rendeletéről, és kéri Esztert, hogy	
	↓	4:9	könyörögjön kegyelemért a királynál	
	↓	4:10	Eszter beleegyezik Mordokaj kérésébe, bár az	
bonyodalom	←	4:10	életét kockáztatja. Kéri, hogy a zsidók három	
	↓	4:17	napig böjtöljenek érette	

		8:1	Mordokaj bemegy a király elé, elmondja, hogy Eszter nagybátyja. A király méltóságot ad neki és Hámán házának fejévé teszi
	hatás	8:2	
	← eredmény ←	8:3	Eszter kéri a királytól Hámán rendeletének visszavonását. A király megbízást ad egy új rendelet megírására Eszternek és Mordokajnak
eredmény		8:8	
RÉSZLEGES	hatás	8:9	Mordokaj megír egy ellenrendeletet, miszerint a zsidók megvédhetik magukat és megölhetik ellenségeiket
MEGOLDÁS	válasz	8:14	
	← hatás ←	8:15	Mordokaj eltávozik a király elől, és a zsidók vígadoznak szerte az országban
hatás		8:17	
	hatás	9:1	
	← alkalom ←		
	← válasz ←		
	eredmény		
TELJES			Adar hó 13-án a zsidók bosszút állnak és lemészárolják ellenségeiket.
MEGOLDÁS		9:5	
alkalom		9:6	Súsa várában a zsidók megölnek 500 embert. Eszter még egy napot kér a bosszúállásra, és Hámán tíz fiát is felakasztatja
	alkalom	9:15	
	← alkalom ←	9:16	Adár hó 13. napján a zsidók megölnek 75.000 embert ellenségeik közül. 14- és 15-én örömmünnetet ülnek szabadulásuk ünnepére
eredmény		9:19	
KIBONTAKOZÁS	← alkalom ←	9:20	Mordokaj megírja minden tartomány zsidóinak, hogy évről-évre ünnepeljék meg ezt az ünnepet szabadulásuk emlékére
A Purim		9:22	
ünnepének	eredmény	9:23	A Purim ünnepének elrendelése, és a zsidók elleni gonoszság és az abból való szabadulás történetének összefoglalása
intézménye	← hatás ←	9:28	
	← alkalom ←	9:29	Eszter királyné megerősíti ezt a rendeletet, és elküldték valamennyi tartományba a Purim ünnepének dekrétumát. A Purim története könyvbe irattatik
	← válasz ←	9:32	
	eredmény		
BEFEJEZÉS /		10:1	A király magas méltóságra emeli Mordokajt. Mindez megíratott Médiá és Perzsia királyainak könyveiben. Mordokaj a második Ahasvérus király után, nagy a zsidók között
CODA		10:3	
Mordokaj			
dícséréte	←		

IV.4. A könyv műfaja

Eszter könyvének műfaji behatárolására több teória született, ezeket most szisztematikusan ismertetjük úgy, hogy röviden felvázoljuk a mellette és ellene szóló érveket:

1. Perzsa udvari krónika

Ezt a nézetet képviseli R. GORDIS⁷⁶, aki úgy véli, hogy a könyv a diaszpórába szakadt zsidóság krónikáinak stílusában íródott, sőt, azt is megkockáztatja, hogy esetleg nem-zsidó írta a mű szerzője. Ezt arra a tényre alapozza, hogy Eszter könyve nemhogy csak a négybetűs istennevet nem említi, de még csak nem is utal sem Istenre, sem más zsidó vallási motívumra. Hiányoznak olyan disztingvált fogalmak, mint pl. az „imádság”, „kiválasztás”, „törvény”, „Jeruzsálem”, „templom”, „áldozat”. Tulajdonképpen a „böjt” az egyetlen említett vallási fogalom (4:16, 9:31). Ezen kívül igen jelentős az a tény is, hogy a könyv Eszter és Mordokaj népét sehol nem nevezi Izráelként, hanem a $\square\text{יהודי}$ = „zsidók” megjelölést használja rájuk, ahogyan a külföldiek nevezték Izráel népét⁷⁷. Sajnos azonban nem állnak rendelkezésünkre Achaemenid történelmi krónikák, amivel a könyvet össze lehetne hasonlítani a hipotézis megerősítése vagy a vitatása céljából. Aristeas levele⁷⁸ bár megalapozza annak lehetőségét, hogy számos pogány (elsősorban az egyiptomi és perzsa) udvarnak pszeudoepigráfus hellenisztikus zsidó munkákat tulajdonítsunk, ezek azonban annyira különböznek Eszter könyvétől, hogy inkább aláaknázzák az elméletet ahelyett, hogy alátámasztanák, miként Gordis posztulálja⁷⁹.

2. Historizált bölcsesség-irodalom

Erre S. TALMON vélekedését hozzuk példának⁸⁰: A bölcsesség motívumok törvényerőre emelkedése megtalálható más hasonló természetű bibliai elbeszélésekben is - ebben a bibliai irodalom nagyon hasonlít az antik közel-keleti bölcsesség-irodalomra - és erre a rabbinikus zsidóságban egy külön sajátos hermeneutikai mód épül fel, a *halacha*⁸¹. Talmon nem a formális irodalmi párhuzamokra vagy a szókincsre alapozza nézetét, hanem Eszter könyve konkrét szituációinak és koncepcióinak hasonlóságaira a bölcsesség-irodalom más műveiben található eseményeivel, mint például a távoli, nem meghatározott istenség, a zsidó vallási elképzelések hiánya, a könyv emberközpontú és individualista hangvétele, az érdeklődés a királyi udvar részleteiben és hangulatában, vagy hogy három párnak ábrázolja a főhősöket ami a bölcsesség háromszögét ábrázolja ki: /1./ a hatalmas, de ostoba (Avasvéros és Vasti); /2./ az igaz és bölcs (Eszter és Mordokaj); /3./

⁷⁶ Religion, Wisdom and History in the Book of Esther - A New Solution to an Ancient Crux című, 1981-ben megjelent könyvében

⁷⁷ Ezt megjegyzi Bacher Vilmos Szentírás és zsidó tudomány című művében is, bár ő kitart amellett, hogy ez is annak bizonyossága, hogy a Eszter könyvének szerzője „nem saját nemzete és saját vallása szempontjából kívánta előadni tárgyát, hanem valóságos művészettel a nagy világbirodalom tágabb szemköréből ...”, p. 114-115.

⁷⁸ magyarul:

⁷⁹ A kérdés megvitatását részletesen ld: M. Fox: The Redaction of the Book of Esther: On Reading Composite Texts. Atlanta: Scholars, 1991. p.144k.

⁸⁰ Wisdom in the Book of Ester című könyvéből, 1963.

⁸¹ Részletesen ld. a VII.1. fejezetben!

az alattomos cselszövő (Hámán és Zeres). De ahogy számos tudós kifejtette (BRADTKE, CRENSHAW⁸², M. FOX⁸³), egyrészt ezeknek a vonásoknak nagy része megtalálható máshol is a bölcsesség irodalmon kívül, másrészt a teória félreérti mind a bölcsesség kategóriáit, mind Eszter könyvét.

3. Diaszpóra-novella

HUMPHREYS⁸⁴, MEINHOLD⁸⁵ és FOX⁸⁶ úgy vélik, hogy Eszter és Mordokaj története egy olyan "diaszpóra-novella" amely műfaj a diaszpórában élő zsidóknak ír le egy életformát, ami képessé teszi őket arra, hogy szembeszálljanak a létezésüket fenyegető veszéllyel és felemelkedjenek ebben a veszélyes, de elviselhető világban. HUMPHREY egy ilyen műfaj kifejtését olyan motívumokra építi mint a "bölcsh udvaronc az idegen udvarban", amit közösnek talál Eszter könyvében, Dánielnél (1-6. részek) és a József történetben; MEINHOLD a feltételezett részletes irodalmi struktúrák elemzésével próbálja alátámasztani nézetét, amik közősek az előbbi három írásban.

4. Történelmi regény

Az elemzésünkben már többször idézett R. STIEHL⁸⁷ olyan történelmi regénynek tartja, amely része a hellén-zsidó periódus erotikus (!) felhangú szépirodalmának. STIEHL több szempontból is Judith könyvéhez hasonlítja.

5. Nemzeti legenda

Ismét mások szerint (LEWY⁸⁸, RINGGREEN⁸⁹, BARDTKE, DOMMERSHAUSEN⁹⁰, LEBRAM⁹¹) Eszter könyve olyan nemzeti legenda, amelynek bizonyos részei tükrözhetnek történelmi igazságokat, de semmiképpen nem látnak többet benne annál az irodalom-történeti tételnél, miszerint minden legendának van *némi* valóságalapja. Véleményük szerint a könyv kizárólagos célja a Purim ünnepének eredetét fölvezetni, sőt, néhányan közülük egészen odáig elmennek, hogy Eszter könyvét olyan ünnepi legendának tartják, amelynek speciális célja az, hogy a nem-zsidó eredetű Purim-ünnepet beemelje a zsidó hagyományba egy, a célnak megfelelő, nemzeti felhangú kerettörténet megrajzolásával.

6. Humorisztikus elbeszélés

Ezt a véleményt B.W. JONES képviseli⁹², aki szerint a mű pantagrueli és humorisztikus elbeszélés. Álláspontja szerint a könyvet hiperbolaként, akaratlan abszurd elbeszélésként kell értelmezni.

⁸² J.L. Crenshaw: Method in Determining Wisdom Influence upon Historical Literature. Journal of Biblical Literature, 88: 1969. p. 129-142.

⁸³ M. Fox: The Redaction of the Book of Esther: On Reading Composite Texts. Atlanta: Scholars, 1991.

⁸⁴ W.L. Humphreys: A Life-style for Diaspora: Study of the Tales of Esther and Daniel. Journal of Biblical Literature, 1973. p. 211-223.

⁸⁵ A. Meinhold: Die Gattung der Josephgeschichte und des Estherbuches: Diasporanovelle I. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 87. 1975. p. 306-324.

⁸⁶ im. M. Fox.

⁸⁷ R. Stiehl: Das Buch Esther. WZKM 53:1957. p. 4-22.

⁸⁸ J. Lewy: The Feast of the 14th Day of Adar. HUCA 14. 1939. p. 127-151. in.: ABD.

⁸⁹ H. Ringgreen: Esther and Purim. SEA 20. 1956. p. 5-24. in.: ABD.

⁹⁰ W. Dommershausen: Die Esterrolle: Stil und Ziel einer alttestamentlichen Schrift. SBM 6: 1968. in: ABD.

⁹¹ J.C.H. Lebram: Purimfest und Estherbuch. VT. 22: 1972. p. 208-222.

⁹² in.: A.J. Soggin: Ószövetségi bevezetés, p. XXX

7. Fikció

GUNKEL⁹³ és PFEIFFER⁹⁴ szerint az egész történet tisztán fikció, amelynek semmiféle történelmi alapja nincs.

8. Historizált mitológia

Ezt a véleményt szintén több kutató képviseli, többek között ZIMMERN⁹⁵, JENSEN⁹⁶, HERST⁹⁷. Értékelésük alapja a már említett és a Függelékben közölt táblázatban is látható perzsa/mezopotámiai mitológiai névhasználat. Esztert az Istár név fonetikai változatának tekintik, Mordokajt Mardukkal azonosítják, de ez a névhasználat majdnem valamennyi szereplőre érvényes. Így a történet olyan mitológiai elbeszélésként értelmezhető, ami Istár és Marduk a többi istenséggel vívott párharcát festi le egy nemzeti/nacionalista ünnep megokolása kapcsán.

9. GERLEMAN⁹⁸ mellett érvel, hogy a könyv se nem egy mítosz eltörténelmiesítése, se nem egy népmese, hanem az kivonulás-történet cselekményének és karaktereinek tudatos utánzása és adaptációja. Mint ilyen, egy központi megváltás tradíció szándékos és tudatos deszakralizálása és deteológizálása. Eltekintve attól a tényről, hogy a párhuzamok és összehasonlítások, amiket Gerleman feltételez, nem biztos, hogy alátámasztják feltételezését, Eszter könyve, akármilyen implicit módon is, olyan határozott teológiai kijelentést tesz, hogy nagyon nehéz az Exodus tradíció szándékos "deteológizálásának" tekinteni⁹⁹.

IV.5. Stílus, mondattan, szóhasználat, hermeneutika

„Eszter könyvének szerzője nem volt a héber nyelv mestere” - jegyzi meg MOORE¹⁰⁰ - „mivel időtlen prózában írt.” Előszóval használja igeidőként az imperfectumot, a könyv 167 verséből 160 alkalommal ezt alkalmazta. Bár a könyv nyelvezete héber, a mondatalkotás inkább arámi jellegű, ugyanis a mondatalkotásra jellemző felépítés: az alany-állítmány-tárgy mondatrend, szemben a héberben használatos állítmány-alany-tárgy renddel.

DOMMERSHAUSEN¹⁰¹ kiváló elemzést készített Eszter könyvének alkotórészeiből, amelyben megkülönböztetett stílus eszközöket az alábbi felsorolás szerint (nem a teljesség igényével idézve):

⁹³ H. Gunkel: Esther. Religionsgeschichtliche Volksbücher, 2/19-20. Tübingen, 1916.

⁹⁴ R.H. Pfeiffer: History of NT Times. New York, 1949.

⁹⁵ H. Zimmern: Zur Frage nach dem Ursprunge des Purimfestes. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 11:1891. p. 157-169.

⁹⁶ P. Jensen: Elamitische Eigennamen: Ein Beitrag zur Erklärung der elamitischen Inschriften. WZKM 6:1982. p.47-70, 209-226.

⁹⁷ R. Herst: The Purim Connection. USQR 28:1972-73. p. 139-145.

⁹⁸ G. Gerleman: Studien zu Esther: Stoff-Struktur-Stil-Sinn. Biblische Studien, 48. 1966. p. 1-48.

⁹⁹ A problémát részletesen elemzi: D.J.A. Clines: The Esther Scroll: The Story of the Story. Journal for the Study of the OT. 1984. - jelen tanulmányban ld. még a VI.1. fejezetet!

¹⁰⁰ Carey A. Moore: i.m. p. LIV.

¹⁰¹ Catholic Biblical Quarterly 31. 1969. p. 250-252. in: Carey A. Moore: i.m. p. LV.

• beszéd, szónoklat	2:1-4
• közlés, értesítés	2:5-7
• tudósítás	2:8-14
• vázlatos tudósítás	4:1-3
• elbeszélés	4:4-17
• rövid(itett) elbeszélés	5:9-14
• elbeszélés tudósítással	8:1-8
• tudósítás beszéddel	9:1-10
• rendelet (dekrétum)	9:20-28
• rendelet tudósítással és leírással	8:9-17
• bölcsélet (ang. Wisdom Narrative)	1:10-22

A könyv szókészletére is az egyszerűség és a „szerénység” jellemző, mintha mondanivalóját egy erősen leszűkített *basic* szókincessel próbálná közölni. A leggyakoribb szavak összefoglaló listáját e helyen közöljük (a 167 vershez viszonyítsunk!):

מלך	király, uralkodó	250
עשה	tesz, helyez	87
נתן	ad	40
דבר	mond, beszéd, dolog	40
בוא	jön	35

A héber szókészleten kívül Eszter könyve számos perzsa eredetű főnevet tartalmaz, néhány ezek közül¹⁰²:

<i>héber:</i>	<i>eredet:</i>	<i>jelentés:</i>	<i>igeh.:</i>
פרתמים	óperzs.: fratama / szkr.: prathama	nemes	1:3
ביתן	perzs.: apadâna	pavilon, Kár., Úf.: palota	1:5
כרפס	szkr.: karpâsa	gyapjú	1:6
דת	óperzs.: dâta	rendelet, törvény	1:8
כתר	arab jövevényszó	turbán, Kár., Úf.: korona	1:11, 2:17, 6:8
פתגם	óperzs.: patigâma	rendelet, végzés	1:20
אחשדרפנים	perzs.: Khshatřapâvan	satrapa, Kár.: fejedelem, Úf.: kormányzó	3:12
גנוים	perzs. jövevényszó a گنج-ból	kinestár	3:9

פתשגן	perzs. jövevényszó	másolat (Kár.)	3:14, 4:8, 8:13
אהשתרנים	perzs.: Khsahťfa	királyi ménes	8:10.14

Az eddigiekben láttuk, hogy a könyv szókincese magán hordozza keletkezése körülményeinek hatásait: a fogságban élő zsidóság őrizve és ápolva saját hagyományát héberül ír, de a nyelv felveszi a kulturális közeg adta perzsa szókészletet is. A héber szókincs erősen egyszerűsített, erre utal az a tény is, hogy a könyvben előforduló *hapax legomena*-k (egyszer előforduló szavak) ritkák, és általában szintén perzsa vagy arab eredetűek. A könyv 3045 szava közül 8 (nyolc) az abszolút *hapax legomena*, a nem-abszolúttal együtt a számuk összesen 17 (tizenhét). A most következő táblázat az Eszter könyvében található valamennyi *hapax legomena* előfordulását és eredetét adja:

igeh.: héber: eredet: magyar ford.¹⁰³:

***absolut hapax legomena*¹⁰⁴**

1:6	בהט	egyp.: behiti, behet, behat = egy drága, költséges kő	kő
1:6	דר	arab jövevényszó	vörös
1:6	כרפס	perzs. karpâsa = gyapjú	gyapjú
1:8	אנס	arab نس = belső kényszer	kényszer
7:4	נוק	arám jövevényszó	veszteség
8:10	רמך	pahlavi: ramak = ló	paripa
8:15	תכריך	héb.	palást
8:17	יהד	héb. יהודי változata ¹⁰⁵	zsidókká lettek

***non-absolut hapax legomena*¹⁰⁶**

1:6	סחרת	asszír: sihru	
1:8	שתיה	héb.	ivászat
1:18	בויון	héb.	megvetés
2:12	מרוק	héb.	szépítésük
2:18	הנחה	héb.	nyugalmat (adott)
4:14	הצלה	héb.	szabadulás
8:6	אבד	héb.	veszedelem
9:5	אבדן	héb.	megsemmisítvén

¹⁰² A meghatározásokat a BDB-szótár alapján közöljük

¹⁰³ A rev. Károli fordítás alapján

¹⁰⁴ Definíció: olyan egyszer előforduló kifejezés a BHS-ben, amelyet semmilyen másik gyökből nem lehet levezetni. Frederick E. Greenspahn: Hapax Legomane in Biblical Hebrew.

¹⁰⁵ Itt - úgy tűnik számomra - Greenspahn ellentmondásba kerül saját definíciójával

¹⁰⁶ Definíció: olyan egyszer előforduló kifejezés a BHS-ben, amelynek gyökéből más szó képzésére van példa. Frederick E. Greenspahn: Hapax Legomane in Biblical Hebrew.

Az Eszter könyvében található hermeneutikai stílusalakzatok felsorolása:¹⁰⁷

- 1:13 *Metonímia* - egy kifejezés kicserélése egy azt helyettesítő másikkal: itt a לְחֻכְמַיִם יְדַעֵי הָעֵתִים = időket ismerő bölcseket, azaz a múlt és a jövő *eseményeit* ismerő bölcseket
- 1:20 *Achrosticon* - részletesen ld. a következő fejezetben!
- 4:16 *Idioma* - „három nap és három éjjel”
- 5:4 *Achrosticon* - részletesen ld. a következő fejezetben!
- 5:13 *Achrosticon* - részletesen ld. a következő fejezetben!
- 6:5-6 *Reduplicatio vagy Anadiplosis* - olyan beszédalakzat, amelyben a mondat vége megismétlődik a következő mondat elején. הַמֶּלֶךְ יְבוֹא (6.v.eleje) יְבוֹא הַמֶּלֶךְ (5.v.vége)
- 7:5 *Achrosticon* - részletesen ld. a következő fejezetben!
- 7:7 *Achrosticon* - részletesen ld. a következő fejezetben!
- 7:7-8 *Reduplicatio vagy Anadiplosis* - הַמֶּלֶךְ שָׁב (8.v.eleje) מֵאֵת הַמֶּלֶךְ (7.v.vége)
- 7:8 *Metonímia* - nemcsak az „arcát”, hanem az egész fejét befedték, ami az elítélés jele volt
- 7:9.10 *Metonímia* - עֵץ = „fa” helyett akasztófa
- 8:5 *Parallelismus* - hasonló módon megismétel egy sort, gondolati egységet:
Váltakozó, összetett parallelismus (Kár. szerint):
a.) Ha a királynak tetszik (alany: a király)
b.) ha kegyet találtam ő előtte (alany: Eszter)
a.) ha helyes dolog a király előtt (alany: a király)
b.) én kedves vagyok szemei előtt (alany: Eszter)
- 8:11 *Metonímia* - וְלִעֲמֹד עַל-נַפְשָׁם , a *nefes* = lélek itt „életet” jelent, ahogyan azt a magy. fordítások adják is.
- 9:19 *Hypallage* - a beszédalakzat lényege, hogy a szavak sorrendjében logikai csere történik. Hébr.-ben: בְּעָרֵי הַפְּרוּזוֹת Ang.: „the cities of the villages”, Úf.: „vidéki városokban ...”. A hébr. jelentés szó szerint azonban: „a falvak városa”, ami helyett a „város falvai” értendők, azaz a városhoz tartozó falvak lakói a vers alanyai.
- 9:23 *Heterosis* - szintén felcserélésen alapuló beszédalakzat, a csere itt a szó nyelvtani meghatározásában, jelen esetben a személyben/számban történik: וְקִבְּלָהּ תִּיהוּדִים - az alany többesszámú, azonban az állítmány egyesszámú, és ez ellentmond a nyelvtani szabályoknak.¹⁰⁸

¹⁰⁷ E.W. Bullinger: *Figures of Speech used in the Bible*. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan, USA.1975.

¹⁰⁸ Meg kell azonban jegyezni, hogy sok héber kéziratban a többesszámú alak szerepel, ld. a *Biblia Hebraica Stuttgartensia* kritikai apparátusát!

Eszter könyvének írója ezeken kívül előszeretettel használja az *irónia* műfaját, erre is nézzünk néhány példát:

1:17-19	Vásti engedetlen a király parancsával szemben - ezért megbüntetik
5:1-2.8	Eszter is engedetlen a királyi rendelettel szemben - de ő jutalmat kap
6:11-12	Hámán engedelmeskedik a király parancsának - és megaláztatik
3:2, 8:1-2	Mordokaj szándékosan szembeszáll a királyi paranccsal - és nagyvonalúan megjutalmaztatik
6:6-11	Hámán azt gondolja, hogy előírhatja a királynak, hogy miképpen jutalmazza meg őt - a király pedig Hámán javaslata alapján megjutalmazza Mordokajt
7:9-10	Hámán ácsoltat egy bitófát, hogy Mordokajt arra felköttesse - de őt kötik fel rá

Amíg az 1-2. és a 8-10. fejezetek tudósítanak és leírják az eseményeket és a szereplőket, a 3-7. fejezetek meglehetősen drámaiak, mert az író élesen és hatásosan alkalmazza az irónikus szerkesztést, ez meglátszik az előbbi példákon is, de továbbiakat csupán igehely szerint hadd soroljunk: 3:8-9.11, 4:11.16, 5:3-8. 12-14, 6:13,7:2-6. 8-10.

Nagyon kevés a valóban rejtélyes üzenete Eszter könyvének, mert a szerző gondosan figyelt arra is, hogy az idegen (elsősorban perzsa) szavakat és szokásokat megmagyarázza a szövegben. Erre nagyon szemléletes példákat láthatunk a következő helyeken:

1:13	az „időket mérő bölcsek” (Kár.) meghatározása
2:12	a hárembe kerülő nők felkészítésének időtartamára adott magyarázat
3:7	a פֹּרַח szót magyarázza meg a vers második fele
8:8	a király gyűrűjével való elpeccsételés jelentőségének magyarázata
9:26	a Purim ünnep elnevezésének nyelvi háttere

CAZELLES¹⁰⁹ nagyon érdekes formai észrevétellel gazdagította Eszter könyvének stílus-elemzését. Kimutatta ugyanis, hogy az egész könyvön végigvonul egyfajta kettősség, amely abban jelenik meg, hogy több fontos eseményt kétszer említ meg a könyv. Sőt, nem is pusztán ismétlésekből álló duplumokról van szó, hanem tartalmi, esetleg teológiai felhangot sem nélkülöző megkülönböztetésről. Egyszer ugyanis az adott esemény liturgiai hangsúllyal irattatik meg, amelynek középpontjában Eszter áll, és a leírás a perzsa provinciákhoz kapcsolódik; a második említés viszont történelmi hangsúlyt kap, Mordokaj áll a középpontban és a súsai zsidósághoz kapcsolódik.

¹⁰⁹ H. Cazelles: Note sur la composition du rouleau d'Esther 1961. in.: Anchor Bible Dictionary, p. 639, Vol II.

Lássunk erre is példákat:

- Két lakoma:

1:3 - Perzsia és Média hatalmasai számára

1:5 - a súsai nép számára

- Két névlista:

1:10 - a súsai várban szolgáló udvarmesterek

1:14 - Perzsia és Média fejedelmei

- Eszter két lakomája:

5:5 - a hangsúlyos: a király meghívása

7:1 - a hangsúlyos: Hámán meghívása

- Hámán két beszéde feleségével és barátaival:

5:14 - a hangsúlyos: dicsekszik Eszter királyné meghívásával

6:13 - a hangsúlyos: el fog esni Mordokaj előtt

- Eszter kétszer kéri a király kegyét:

5:2 - amikor bemegy hozzá hivatlanul: a saját életét kockáztatja

8:3 - amikor a népéért könyörög

IV.6. Hermeneutica specialis: a JHVH előfordulása

Ebben a fejezetben egyetlen hermeneutikai beszédalakzattal kívánunk külön foglalkozni, amely megpróbálja feloldani Eszter könyvének azt a többi ószövetségi írással szemben meglévő óriási szembenállását, ti. hogy nem szerepel benne a négybetűs istennév, a יהוה. Ez a beszédalakzat, miként az előző részben összefoglalt táblázatban már feltüntettük, az *Achrosticon* egy speciális fajtája, amely az egész Szentírásban Eszter könyvén kívül egyetlen zsoltárversben fordul elő¹¹⁰.

Az *achrosticon* meghatározása: ismétlésen alapuló beszédalakzat, de az ismétlés nem szoros abban az értelemben, hogy az ismétlődő forma más tartalommal is megtelhet. Szavak vagy (vers)sorok kezdő- ill. végbetűinek összezsengése, amelynek legáltalánosabb megjelenési formája, amikor a versek kezdőbetűi ábécés sorrendben követik egymást, pl. a 25., 34., 119. zsoltár, Péld 31:10-31, JerSir, stb. A héber költészet

¹¹⁰ Ez a vers a Zsolt 96:11. A teljesség kedvéért a vers elemzését összefoglaljuk: az *achrosticon* teljesen tiszta: **יְהוָה יִשְׂמְחוּ תְּשֻׁמִים תְּהַלְּלוּ יְהוָה** - a szavak kezdőbetűit összeolvasva kijön a négybetűs istennév. Kár.: „Örüljenek az egek és örvendezzen a föld”, ennek forrása és célja egyaránt Isten, Jahve.

akkor alkalmazta ezt a stílusalakzatot előszeretettel, amikor a megfogalmazásban is érzékeltetni akarta a feszültséget és benső megindultságot.

Az achrosticonnak azonban van egy másik, speciális fajtája, amely nem a sorok első betűinek rendjéből adódik, hanem szöveg közben, az egymást követő szavak kezdő- vagy végbetűinek összeolvasásakor egy új szó megjelenésében mutatkozik meg. Erre, mint már az előbb megjegyeztük, összesen hat helyen találunk példát, egyet a Zsoltárok könyvében, ötöt Eszternél. Mind a hat előfordulásban Isten neve a szövegbe rejtett új szó, öt alkalommal a négybetűs istennév, a יהוה, egy alkalommal pedig a Mózesnek kinyilatkoztatott istennév, az יהוהשם, a „vagyok aki vagyok”. Még egyszer hangsúlyozzuk, hogy bár könnyen kimondható a belemagyarázás ítélete erre a kísérletre, a teljes héber ószövetségben nincs több példa arra, hogy egymás mellett álló szavak kezdő- vagy végbetűit összeolvasva új értelmes szó, főképp az istennév álljon elő. Mivel a Zsolt 96:11-et kivéve az összes előfordulás abban a könyvben található, amelyben nyíltan nem szerepel az istennév, és amely könyvet a hagyomány a פנח הסתר azaz az „Elrejtett Arc” könyvének tart, nincs okunk kétségbevonni az ihletett szöveg adta megoldást Isten elrejtett megnevezésére. A szöveg nyelvi kifejezőtára híuen követi a cselekményt, és ahogyan Izráel Istene az események mögött található ebben a könyvben, neve is a szöveg mögött keresendő és található meg.

Az öt előfordulás részletes elemzése¹¹¹:

1.) 1:20 - כִּי רָבָה הִיא וְכָל־הַנָּשִׁים יִתְּנוּ יָקָר לְבַעֲלֵיהֶן

A szavak kezdőbetűit visszafelé kell összeolvasni - mert Jahve megmásította és visszafordította az emberek bölcsességét azzal, hogy ennek a jogi döntésnek az alapján kerülhetett Eszter a Perzsa Birodalom trónjára, és így Hámán jövőbeli gyilkos terve megghiúsulhatott. A rendelet eredeti célja éppen az lett volna, hogy a nők - és így a királyné is - rendeljék alá magukat férjük akaratának, Isten azonban mégis a (király)nőt használta népének megmentésében.

2.) 5:4 - אִם־עַל־הַמֶּלֶךְ שׁוֹב יְבוֹא הַמֶּלֶךְ וְהָמֵן הַיּוֹם -

A kezdőbetűket az olvasás irányában kell összeolvasni - Jahve megkezdí az ő tervének bevezését. Isten neve a Hámán meghívásában jelenik meg, amivel megpecsételődik a gonosz sorsa és Isten népének szabadulása egyaránt.

3.) 5:13 - וְכָל־זֶה אֵינְנִי שׁוֹה לִי -

A szavak utolsó betűit kell visszafelé olvasni - mert ez a kezdete a végnek. Visszafelé kell olvasni, mert Jahve mindent a visszájára fordít, amit Hámán büszkeségében kitervel Mordokaj ellen. Hámán hazamegy, és ezt mondja a feleségének: „Mindez semmit nem ér nekem ...”, és másnap bitófát ácsoltat.

¹¹¹ Az elemzést kiegészítő kommentár E.W. Bullinger i.m. alapján, p.186-188.

4.) 7:7 - כִּי רָאָה כִּי־בָלְתָהּ אֵלָיו הַרְעָה -

Ismét a szavak végbetűi állnak össze szabályos irányban olvasva - „mert látta (Hámán), hogy a király részéről elvégeztetett az ő veszte.” (Kár.) Isten rejtetten ugyan, de kezében tartotta az eseményeket, és Eszter is, Ahasvérus király is csupán eszközök voltak az Ő kezében választott népe megmentésében.

5.) 7:5 - מִאֵהוּא יָדָה וְאֵי־יָדָה הוּא -

Az utolsó achrosticon, amely a szavak utolsó betűinek összeolvasásából áll elő, és mindkét irányból olvasva ugyanazt adja: a „vagyok aki vagyok”, az az Isten, aki tudja, hogy ki az és hol van az az ember, aki ilyen gonosztettet akart véghezvinni Isten népe - és ezzel közvetve maga Isten ellen.

V. KÁNONTÖRTÉNET

V.1. Zsidó kánontörténet

Nyilvánvalóan Eszter könyve nem volt elismert, mint kánonikus könyv a qumráni esszéneus közösségben, amelyet a Kr.e.-i második századtól a Kr.u.-i első századig datálnak. Mint jól ismerjük, Eszter az egyetlen Ószövetségi könyv, amely nem szerepel a Holt-tengeri tekercsek között. Néhány tudós mellett érvel, hogy ennek a könyvnek hiánya Qumránból pusztán archeológiai véletlen, hiszen ez a könyv létezik annak ellenére, hogy nem találtak töredéket róla, sőt minden más teljes ószövetséget tartalmazó bibliai kódexben megtalálható. PAUL WINTER és RUTH STIEHL a qumráni anyagból való hiányt annak bizonyítékául tartja, hogy a könyv nem létezett a Haszoneus kor előtt (Kr.e. 135-63). Közelebb van az igazsághoz H.L. GINSBERG és HANS BARDTKE, akik amellet szállnak síkra, hogy a könyv qumráni hiányának teológiai oka volt. Talán az esszéneusok rossz néven vették hogy a könyv nem említi kifejezetten Istent; vagy lehetséges, hogy ők nem tartották Esztert „jó” zsidónak, mert ő megghiúsította a kašrūt törvény megtartását, és nyilvánvalóan először nem akart segíteni az ő népén (ld. 4:10-14). A héber verzióban legalábbis Eszter zsidósága nem látszik többnek származása nemzetiségénél, mint vallásánál. Mindenesetre azzal, hogy az esszéneusok Qumránban nem foglalták bele a Purim (sem a Hanukkah) ünnepét a liturgiai naptárjukba, azt mutatja, hogy nem volt szükségük arra a könyvre, amely úgy állítja be a Purimot, mint *raison d'être*-t.

Ennek ellenére ez nem ok arra, hogy kétségbevonjuk Eszter könyvének kánonítását, hiszen a Jamniai zsinat Kr.u. 90-ben hivatalosan is elfogadta azt. Eszter könyve megjelenik, mint egy a zsidó kánon huszonnégy/huszonkét¹¹² könyve közül, szerepel a legrégebbi listákon is, a *Baraita*-n (bab.Talmud, Baba bathra, 14b-15a), a Kr.e. második századi talmudi iratokban. Később JOSEPHUS (Kr.e. 37-100) is beszél a zsidó kánon huszonnégy könyvéről¹¹³, de szerencsétlen módon nem számozza meg azt külön, az azonban nem lehet kétséges, hogy Josephus maga előtt számon tarja Esztert, mint kánonikus könyvet, hiszen körülírta a *Zsidók történeté*-nek XI. fejezetében is.

BLAU LAJOS Ben Szirachra hivatkozva megállapítja, hogy zsidó hagiograph kánon Kr.e. 200-ban még nem létezhetett. Szirach görög fordítója 132-ben még nem ismer terminus technicust a hagiographákra, de félreérthetetlenül beszél a szent iratok harmadik csoportjáról.

Azok a követelmények, amelyek alapján a könyvet a Jamniai zsinat kánonizálta, könnyen meghatározhatók: (1.) a könyv igénye legyen a pontos történelmi tudósítás arról az időről, amikor a zsidóság megmenekült a majdnem biztos kipusztítástól, és (2.) a könyv nyújt alapot egy nemzeti vallásos ünnepre.

¹¹² Ezek a számok úgy jönnek ki, hogy több könyvet - amelyeket általában azonos szerzőktől származtatnak - egynek számítanak. Huszonkettőt említ Josephuson kívül Origenész és Hieronymus is, a Midrás azonban több, mint tíz helyen huszonnégy könyvet említ, és ezt kabbalisztikus módon egy sor igehellyel összefüggésbe hozza. Ezzel kapcsolatban részletesen lásd Blau Lajos: A héber bibliakánon c. kitűnő és alapos munkáját, amit egyébként az Encyclopedia Judaica számára írt - ld. irodalomjegyzék, p. 7-8.!

Továbbá a Jamniai zsinat idején a zsidóság Jeruzsálem elpusztítása következtében (Kr.u. 70) méginkább szétszóródott, mint azelőtt, és jó indokot találtak a vígaszra abban a reménységben, hogy egy másik Eszter vagy Mordokaj fog támadni, aki őket is megszabadítja majd az elnyomóktól (a rómaiaktól).

... az világos, hogy a könyv vitatott maradt, és néhány évszázaddal később egyesek el is vetették. *Melito*, Sardis püspöke (Kr.u.170) följegyezte egy barátja számára írt levélben a Keleten elfogadott zsidó kánont, és ebben Eszter könyve volt az egyetlen, amely hiányzott a zsidó kánonból. Philo fennmaradt irataiban Ezékielen és Dánielen kívül az öt megillothot sem idézi.

A hapiographák sorrendje a héber kánonban az egyes kódexekben:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Ruth	Ruth	Ruth	Krón	Zsolt	Krón	Krón	Zsolt
Zsolt	Zsolt	Zsolt	Ruth	Jób	Zsolt	Zsolt	Péld
Jób	Jób	Jób	Zsolt	Péld	Jób	Péld	Jób
Péld	Péld	Péld	Jób	Ruth	Péld	Jób	ÉnÉn
Préd	ÉnÉn	ÉnÉn	Péld	ÉnÉn	Ruth	Dán	Ruth
ÉnÉn	Préd	Préd	ÉnÉn	Préd	ÉnÉn	Ruth	JerSir
JerSir	JerSir	JerSir	Préd	JerSir	Préd	ÉnÉn	Préd
Dán	Dán	ESZTER	JerSir	ESZTER	JerSir	JerSir	ESZTER
ESZTER	ESZTER	Dán	ESZTER	Dán	ESZTER	Préd	Dán
Ezra-Neh	Ezra-Neh	Ezra-Neh	Dán	Ezra-Neh	Dán	ESZTER	Ezra-Neh
Krón	Krón	Krón	Ezra-Neh	Krón	Ezra-Neh	Ezra-Neh	Krón

I - Babiloni Talmud, Baba Bathra, 14.b; Madrid Codex, Kr.u. 1280.

II - Paris Codex, Kr.u. 1286.

III - Add. 15252, British Museum

IV - Aruendel Orient 16.

V - Or. 2201, British Museum, Kr.u. 1246.

VI - St. Petersburg Babylonian Codex, Kr.u. 1207.

VII - Or. 2626-28, British Museum

VIII - a legrégebbi német és francia kódexek

¹¹³ *Contra Apionem* i.8.

V.2. Keresztyén kánontörténet

A hapiographák sorrendje a görög kánonban az egyes kódexekben:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
költői k.	költői k.	költői k.	ESZTER	ESZTER	kispróféták	ESZTER	ESZTER
kispróféták	próféták	ESZTER	költői k.	költői k.	próféták	kispróféták	próféták
próféták	kispróféták	kispróféták	kispróféták	próféták	ESZTER	próféták	kispróféták
ESZTER	ESZTER	próféták	próféták	kispróféták	költői k.	költői k.	költői k.

I - Origenész, Athanasius, Epiphanius, Damaszkuszi János, Ebedjesu és a Codex Claromontanus

II - Nicephorus és Cassiodorus

III - Codex Vaticanus (B)

IV - Codex Basiliano-Vaticanus (N), Jeruzsálemi Cyrill, Pseudo-Athanasius, az ún. Apostoli-, Laodiceai- és Karthagói kánon, Augustinus

V - Hieronymus: Vulgata

VI - Codex Alexandrinus (A)

VII - Junilius

VIII - Codex Sinaiticus, Isidorius és a Liber Sacramentorum (Kr.u. 6-7.sz.)

VI. A KÖNYV TEOLÓGIÁJA

Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk,
a világ Királya, aki megszentelt parancsaival
és megparancsolta nekünk a Megillah olvasását.

Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk,
a világ Királya, ki csudákat tett atyáinknak
ama napokban, ebben az időkbén.

Áldassál Te, Örökkévaló Istenünk,
a világ Királya, aki éltetett és fenntartott minket,
és megérette velünk ezt az időt.¹¹⁴

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם:

אשר קדשנו במצותיו וצונו על-מקרא מגלה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם:

שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם:

שהחינו וקימנו והגיענו לזמן הזה:

VI.1. Teológiai párhuzamok

Mint ahogy a könyv stílusának elemzésénél már utaltunk rá, Eszter könyve jelentős párhuzamot mutat a József-történetekkel és a Kivonulás történetével. Mivel ezeknek a párhuzamoknak nemcsak stilisztikai, de teológiai jelentőségük is van, e helyen kell alkalmat találnunk ezeknek a párhuzamoknak a részletes elemzésére és a teológiai következtetések felvázolására.

a.) Eszter könyve és a József-történetek párhuzama:

Mintegy száz évvel ezelőtt L.A. ROSENTHAL¹¹⁵ vázolta föl az Eszter-tekercs és a Genézisben leírt József-történetek egyes kifejezései és részletei közti hasonlóságot, illetve feltételezte az utóbbi erőteljes hatását az Eszter-történet tartalmi felépítésére. Alább összefoglaljuk az általa idézett párhuzamokat¹¹⁶:

Gen 40:20 ¹¹⁷	Harmadnap születésnapja volt a fáraónak, lakomát rendezett minden szolgájának, és fölemelte a főpohármokot és a fősütőmestert szolgálai jelenlétében
Eszter 1:3	(Ahasvéros király ...) uralkodása harmadik esztendejében lakomát rendezett összes vezető emberének és tisztségviselőjének. Megjelentek előtte a perzsa és méd vezérek, a nemesek és a tarományok vezető emberei.

¹¹⁴ Purim ünnepén az Eszter-tekercs olvasása előtt elmondandó áldások - in.: Dr. Pollák Miksa: Izrael Istentisztelete. Imádságos könyv. MIOK, Bp. 1987.

¹¹⁵ L.A. Rosenthal: Nochmals der Vergleich Ester, Joseph, Daniel. ZAW 17:1897. p. 125-128.

¹¹⁶ Az igeverseket az Úf. alapján idézzük.

¹¹⁷ Mivel az eredeti német kiadása Rosenthal írásának nem állt rendelkezésünkre, az általa kifejtett nézetet az ABD-ből idézzük, azonban feltételezésünk szerint e helyen az ABD megint hibás, ugyanis a Gen 40:22-t említi az Eszt 1:3 párhuzamaként, azonban e kettő között semmiféle párhuzam nem található, a 40:20-szal viszont igen; ld. ABD, vol.II, p.639!

- Gen 39:10 Bár az asszony nap mint nap mondogatta Józsefnek, ő mégsem hallgatott rá, hogy mellé feküdjék és vele legyen
- Eszt 3:4 Napról napra ezt mondogatták neki, de ő nem törődött velük
- Gen 41:37 Tetszett ez a beszéd a fáraónak és minden szolgájának
- Eszt 1:21 Tetszett ez a beszéd a királynak és a vezető embereknek
- Gen 41:35 Gyűjtsenek össze minden élelmet a következő jó esztendőkből, halmozzák föl a gabonát, és a fáraó felügyelete alatt őrizzék az élelmet a városokban
- Eszt 2:3 Nevezzen ki a király megbízottakat minden tartományában, hogy gyűjtsenek össze minden szép termetű szűz leányt Súsán várába, az asszonyok palotájába. Bízzák őket Hégajra, a király háremőrére, a nők őrizőjére ...
- Gen 41:42 És levette a fáraó a pecsétgyűrűt a kezéről, és József kezére tette, gyolcsruhába öltöztette és aranyláncot tett a nyakába
- Eszt (3:2), 8:2 A király lehúzta pecsétgyűrűjét, amelyet Hámántól elvett, és odaadta Mordokajnak. Eszter pedig Mordokajt Hámán házának felügyelőjévé tette

ROSENTHAL felsorolása itt véget ér, de mi ugyanilyen párhuzamokat vélünk felfedezni a sütőmester és Hámán felakasztásában (Gen 40:22 és Eszt 7:10) valamint József és Mordokaj kitüntetésében, ami még a módját tekintve is megegyezik: az uralkodó kocsiján dicsőítve kellett körbehordozni (Gen 41:43 és Eszt 6:11). - E terminológiai és tematikai párhuzamokban megmutatkozó józsefi függőség mellett érvel még M. GAN¹¹⁸ és A. MEINHOLD¹¹⁹ is.

Amennyiben a szerkesztés e párhuzamokat tekintve tudatos törekvés volt, célja nem lehetett más, mint hogy a száműzetésben lévő, otthonától elszakadt zsidóság reménységét ezzel a történeti párhuzammal is kifejezze és megerősítse, és a József-történetre utaló burkolt célzásokkal egyrészt az isteni gondviselést kimutassa, amelyet József ki is mond a Gen 50:20-ban: „Ti rosszat terveztetek ellenem, de Isten terve jóra fordította azt”, - ezt pedig Eszter könyve kimondatlanul tanúsítja; másrészt Józsefhez hasonlóan a diaszporába szakadt zsidóság felemelkedését és jólétét is előrevetítse. Úgy érezzük, ezt a teológiai felhangot a könyv értelmezése megengedi, sokkal inkább el tudjuk fogadni, mint a következő lehetőséget:

b.) Eszter könyve és az Exodus párhuzama:

Ennek a nézetnek legjelentősebb képviselője G. GERLAMAN¹²⁰. Eszter könyvéről írott kommentárjának központi tézise az, hogy Eszter terve, annak jellemzése, a tények részletezése szándékos utánzása az Exodus

¹¹⁸ M. Gan: *The Book of Esther in the Light of the Story Joseph in Egypt*. 1961.

¹¹⁹ A. Meinhold: *Die Gattung der Josephgeschichte und des Estherbuches: Diasporanovelle II. Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 88. 1976. p. 72-93.

¹²⁰ G. Gerleman: *Studien zu Esther: Stoff-Struktur-Stil-Sinn*. BS 48. Neukirchener, 1966. p. 1.48.

elbeszélésének: „Eszter könyvének minden lényeges vonása megtalálható az Ex 1-12-ben: az idegen királyi udvar, a halálos fenyegetés, a szabadulás, a bosszú, a győzelem és egy új ünnep intézménye.”¹²¹

GERLAMAN szerint ezeken túl Mózes örökbefogadott volt és Eszter is idegenként kerül a trónra. Mózesnek is tirokban marad a származása, miként Eszternek is. Mindkettőjük származása más érdekében (saját honfitársuk/-aik védelmében) kerül nyilvánosságra. Mindketten megjelennek az uralkodó előtt hívatlanul. Az ellenség nagy számban pusztul el és a zsidóság fényes győzelmet aratott mindkét esetben. A pusztában Amálek támadott Izráel népére és Hámán is amelekíta volt. - GERLMAN szerint tehát Eszter könyve szinte megismétli az Exodus történetét. A könyv éppen ezért nem tekinthető pogány vagy profán könyvnek, sokkal inkább a központi megváltás-tradíció szándékos és tudatos deszakralizálása és deteológizálása, mint ahogy erre a stílus-elemzésnél már utaltunk. Ott azt is megjegyeztük, hogy ezt a véleményt számos kutató nem fogadja el. Mindenesetre - bár az Eszter-történet nagyon sok kimutatható párhuzamot tartalmaz az Exodus történetével - tény, hogy Eszter könyvének írója ezeket a párhuzamokat sehol nem hangsúlyozza, nem emeli ki és nem nevezi meg exodusi forrásként vagy utalásként. A magunk részéről a két történet közötti párhuzamokat tudomásul vesszük, stilisztikai elemként értékeljük is, ám teológiai értelmet nem tulajdonítunk neki, így GERLEMAN nézetét nem fogadjuk el.

VI.2. A Purim szabadítás-teológiája

Mivel az Eszter-történet elsődleges témája a Purim ünnep intézménye, mint a nemzet megszabadulásáról való ünnepélyes megemlékezés, a téma megalapozza a könyv elsődleges teológiai témáját. Az ünnep jelentése a könyvben abból formából kell, hogy származzon, ahogy a könyvben le van írva. Bár a legtöbb kutató szerint az ünnep egy bizonyos formája már létezett a könyv írásának idején is, a szerző ennek eredetét a múlt hagyományai közt eltemetve hagyja. Számosan gondoltak egy nem zsidó eredetű ünnepre az évek folyamán, ilyen LEWY¹²² elképzelése a Perzsa Farvardīgân ünnepről vagy RINGRENN¹²³ kísérlete arra, hogy valamiféle „perzsa szilveszterből” származtassa az ünnepet¹²⁴. Mivel azonban ezek nem a történetből származó bizonyítékokon alapulnak, nem járulnak hozzá ahhoz, hogy megértsük a Purimot, ezért e helyen nem is beszélünk róluk, megtettük már egy korábbi fejezetben.

Az ünnep karakterét értékelve több vonást is hangsúlyozni kell:

1.) A tekintély amit az elbeszélő használ, hogy létrehozza a Purim ünnepet: kétrétű. Egyrészt, mint a szórvány-közösség feje, Mordokaj ír, hogy kötelezze a közösséget az ünnep megtartására. Azonban nem úgy ír nekik, mint aki törvényt ad és megparancsolja vagy utasítja a népet a megtartására, hanem inkább mint aki elvárja tőlük. Ezt a 9:21-ből lehet levezetni: „kötelezővé tette”: (Úf.) $\text{לְקַיֵּם עַל} = \text{עַל} + \text{קַיֵּם}$ Piél Inf. cstr.-a, ez pedig az עַל miatt Bush szerint nem fordítható „megparancsolta” értelemben¹²⁵. Másrészt a zsidó

¹²¹ im. p.11.

¹²² J. Lewy: The Feast of the 14th Day of Adar. HUCA 14. 1939.

¹²³ H. Ringgreen: Esther and Purim. SEA 20. 1956.

¹²⁴ Részletesen lásd a III.2. fejezetben!

¹²⁵ Részletesen lásd Bush im., p.479!

közösség önként cselekszi, hogy magára vállalja ezt a kötelezettséget. Az ünnep megalapításához szükséges tekintély nem csak a vezető személyiségében rejlik hanem a közösség független cselekedeteiben is. Először abban, hogy utasítás nélkül kezdik el az ünnepet, azután pedig a döntésben, melynek értelmében állandóvá teszik.

2.) Az elbeszélés megalapozza a Purim kultikus jelentőségét. Megtartása kötelező és a folytonosságát és átfogóságát hangsúlyozza a szöveg. Évenként kell megünnepelni generációkon keresztül minden családban, tartományban és városban és soha nem lehet hatályon kívül helyezni (v.ö. 9:27-28).

3.) Mordokaj elrendeli, hogy az ünnep az örömteli ünnepnapokról, melyek a csatát követték, való megemlékezés legyen. Az ünneplés karaktere jelentősen eltér attól a formától amilyen eredetileg volt. Ellentétben az eredetivel ez nem a katonai győzelem és az ellenség legyőzése miatt tartott spontán ünnep. Bár Susánban Ádár hó 14-én harc volt, a szembeállítás amit a 9:17-18 versekben láthatunk világossá teszi, hogy csak azért foglalja bele a szerző, hogy elmagyarázza a két különböző ünnepnapot. Ezen a napon a tartományokban a zsidók nem harcoltak hanem örömteli ünnepléssel voltak elfoglalva. Következésképpen az ünnep nem a győzelmet ünnepli és az öröm nem az ellenség lemészárlása miatt érzett rosszindulatú vidámság. Az ünnep sokkal inkább arra emlékeztet, hogy megszabadultak az ellenségeiktől és, hogy az élet átalakult szomorúságból vidámsággá, gyászból ünneppé. Ez tehát az üldözéstől való megszabadulás miatt érzett megkönnyebbülés ünnepe, megemlékezés a szabadulásról, a létezésüket fenyegető szörnyű veszélytől. Ez különösen jól látható abból a rövid visszatekintő történetből ami a 9:24-25 versekben található ahol is nincs semmilyen utalás a csatára vagy a győzelemre, egyedül Hámán cselszövésétől való szabadulásra történik utalás. Ugyanezt hangsúlyozza az ünnep neve is: a Púr-im utalás Hámán sorsvetésére a 3:7-ben. Így mind a történet, ami az ünnep megtartására indította őket, mind az ünnep neve a Hámán tervétől, a gonosztól, a tragédiától való megmenekülést, és nem a katonai győzelmet juttatja eszükbe. Ezt hangsúlyozza még Eszter is aki elmondja, hogy a Purimot ugyanúgy kell megünnepelni ahogy a zsidó közösség eddig is tette.

Végül a műfaj megvitatásakor megmutattuk, hogy a Purim bevezetéséhez szükség volt a történet újra elmondására, mivel ahhoz, hogy a gyermekek az atyák élményét ünnepelhessék, szükséges ismertetni az ünnep alapját képező eseményt. Ez egyébként tipikusan a zsidó gondolkodásmód múltból táplálkozó jelen- és jövőértelmezéséből fakad. A válság és a szabadulás történetét szükséges meghallgatni ahhoz, hogy újra összefoglalhassa az öröm élményét, amiről az ünnep szól. Tehát a funkció tekintetében a könyv műfaja ünnepi lecke.

A Purim karakterének elemzése után világos tehát, hogy felszólítja a zsidókat arra, hogy megünnepeljék a szabadítást és örömet, még a legnagyobb gonoszságok közepette is. Az ilyen felszólítások zavaró természete ellenére a zsidó közösség gyorsan és lelkesen reagált rá. A Purim megünnepelése bizonyára nem sokkal Eszter könyvének megjelenése után elkezdődött, mivel az utalás Mordokaj napjára a 2Makk 15:36-ban bizonyítja, hogy a Kr.e-i első század első felében már létezett. JOSEPHUS kijelentése a Kr.u-i első században szintén tanúsítja a korai ünneplést: „A zsidók még mindig megtartják a fent említett napokat, és Purim napjainak hívják”. Ezt tanúsítja még a Misna egy egész traktátusa is, amely a Megillah címet viseli, "A Tekeres" amely a Purimra vonatkozó előírásokat tartalmaz, előírásokat a szöveg olvasásra, valamint egyben

Eszter történetének haggadikus szövegmagyarázata is. A Purim mind a mai napig a legnépszerűbb és legfontosabb zsidó ünnepek közé tartozik. A könyv maga a Tórán kívül az egyetlen, amelyiknek egy második targumja is van, amit a magyarázatnak szenteltek, és az Eszter-tekercshez tartozó midrási és más zsidó kommentárok száma felülmúlja bármely más ószövetségi könyvét. A zsidó közösségen belüli értékét RABBI MOSE BEN MAIMONIDÉSZ mondásával illusztrálják, aki azt mondta, hogy amikor a Messiás érkezésekor a próféták és az írások elmúlnak, egyedül a Tóra és az Eszter-tekercs marad fenn. Fontosságát tanúsítja továbbá, hogy a második parancsolatot zsidó körökben úgy értelmezték, hogy a középkorra megtiltottak minden ember ábrázolást, de ez a tilalom nem vonatkozott az Eszter-tekercs díszítésére. Az elképesztő művészi ábrázolások, amivel a könyvet díszítették, ékesszólóan bizonyítják, hogy milyen nagyra tartották a zsidók a könyvet. Az Eszter kéziratok díszítése a középkori zsidó kultúra legkiválóbb bizonyítéka. Olyan népszerű és elfogadott a könyv, hogy a keresztény tudósok azon hajlama, hogy azokat a ritka eseteket idézzék, amikor a zsidók megkérdőjelezték a kánonba tartozását, teljesen félrevezető. A szabadulás felett érzett örömet, amit a könyv az ünnep elsődleges jellemvonásának tesz meg, jól megőrzi a zsidók Purim ünnepe, mivel ez egy hangos ünneplés tele mulatsággal emelkedett hangulattal. Hogy ez is már a kezdetektől így létezik, jól bizonyítja az ismert babilóniai tanító, RABA kijelentése a Misnában, mely szerint a férfiaknak annyi bort kell inniük Purimkor, hogy ne tudjanak különbséget tenni az „áldott legyen Mordakáj” és az „átkozott legyen Hámán” között¹²⁶. Az ünnepi ételt 14-én este fogyasztják, gyakran az éjszakába nyúlóan, étel- és italajándékokat küldenek a barátoknak (a legnépszerűbbek közt szerepel a hamantaschen Hámán zsebe és a háromszög alakú piték amit Hámán fülének hívnak.) és pénzt adományoznak a szegényeknek. A gyerekek gyakran csörögnek kézi zajcsinálókkal vagy sziszegnek, fujjolnak amikor Hámán nevét hallják a tekercs felolvasása közben. A négy „visszaszerzés-” v. „megváltásverset” (2:5, 8:15.16, 10:3) sokkal hangosabban olvassák mint a többit. Gyakran nagyon extrém némajátékok és maszkok jellemzik az ünnepet. A gyerekek rikító ruhákba öltöznek fel és ajándékot kunyerálnak a szomszédoktól. Napjainkban egy „Adloyadá”-nak („amíg az ember nem tudja” - utalva RABA állítására) nevezett karneváli parádét tartanak évente Tel Aviv utcáin, amit ezrek látogatnak. A középkortól egészen a holocaust koráig az európai zsidó közösségekben szatírákat és komikus monológokat, csoportjeleneteket adtak elő az ünnepi családi asztalnál, amiket Purim-sphils („játékok”)-nak hívtak. Ez a gyakorlat a 19-20. századra jól megszervezett színházi előadásokká fejlődött melyeknek bibliai témája volt, de az európai színházi és irodalmi divat sok vonását magán viselte. Kelet-Európa talmud-akadémiáin, amíg a holocaust el nem söpörte őket, a diákok közül egy „Purim rabbit” választottak, akinek engedély adtak arra, hogy parodizálja tanárokat, sőt könnyelműen még arra is, hogy a szent iratokat manipulálja. Mind ez idő alatt a tisztességes viselkedés szabályait felfüggesztették és a szatíra és szórakozás szelleme teljes teret kapott, egyet értésben Eszter könyvének szatirikus szellemével.

Azt kérdezni, hogy Eszter könyve és az ünnep, amit létre hozott, miért van jelen ilyen határozottan a zsidó szellemtörténetben és lélekben egyaránt, talán a nyilvánvaló túlhangsúlyozása, de egy post-holocausti világban elviseli az ismétlést. Először is, ahogy említettük, Eszter az egyetlen olyan könyv az ószövetségi

¹²⁶ bab.Talmud, Megillah, 7.b

iratok között, ami kizárólag a diaszpóra zsidósággal foglalkozik. És amióta a rómaiak az első és a második zsidó felkelés alkalmával elpusztították a zsidó életmódot Júdeában, a zsidók csak a diaszpóra létet ismerték, legalábbis Izrael állam megalapításáig.

Másodsor, a könyv két fő témája közül az egyik az, hogy megmutassa hogyan szabadította meg Mordokáj és Eszter vezetése, valamint Isten gondviselése a diaszpórában élő zsidókat legfőbb rossztól, a teljes kipusztulás veszélyétől. Létezésük során a zsidók sokszor, de különösen az utolsó évszázadban, a nyugati világban megtapasztalták a gonoszra való hajlamot, ami a diaszpóra világukban lakozik, és ami a megkülönböztetéstől az üldözés különböző formáin keresztül a vagyon elkobzásig és a teljes megsemmisítésig terjed. A sok öröm, szatíra és a rendszeresen megtartott Purim karneváli hangulata ellenére felismerhető egy jelentős tudatosság a Purimmal mint a szabadítás ünnepével kapcsolatban, a speciális Purimok életre hívásában. Vannak az elpusztítástól való megmenekülésnek Purim-szerű ünnepei. Ezeket a speciális Purimokat különböző egyéni közösségek vagy családok indították, akik a nevüket is adták hozzá¹²⁷.

Aki nem zsidó az csak elképzelni tudja milyen nehezen teljesíthető és zavaró felszólítás volt a Purim ünneplésére való felszólítás egy olyan népnek, amelynek megtapasztalásai nagyon gyakran az Eszter könyvében leírtak ellenkezője volt. A zsidó nép üldözése a történelem folyamán nagyon gyakran volt sikeres. Ez Hámán szellemi leszármazottjának, Hitlernek a Holocaustjában csúcsosodott ki, aki a hétmillió európai zsidóból hatmilliót elpusztított. Nekik nem volt sem Mordokáj, sem Eszter szabadítás, és a hit alig tudja, hogyan ragaszkodjon Isten gondviseléséhez ilyen körülmények közt, de ezt kell tennie. Talán egy kívül álló, aki nem élte át ezeket a borzalmakat sem személyesen, sem a közösségi azonosságon keresztül, annak a kockázatával, hogy könnyelműen ítél, arra a következtetésre juthat, hogy Eszter könyve üzenetének és a Purimnak tovább kell élnie, sőt nagyobbodnia kell a holocaust utáni világban. Valójában a Purim azt a tényt ünnepli, hogy még a holocaust tragédiája és borzalmi ellenére incs vége sem a Júdaizmusnak sem a zsidóságnak. Éppen ezért a zsidók nagyon ritkán engedhették meg maguknak (ha egyáltalán megengedték!) azt a luxust, hogy Eszter könyvét antik történelemnek tekintsék. Számukra majdnem mindig az aktuális eseményeket jelentette. Állandóan az immanens katasztrófa árnyékában éltek, nem csak fizikailag, de pszichológiailag is veszélyeztetve voltak. A halál árnyékában sétálni ugyanolyan veszélyes volt, mint maga a halál. Az, hogy a zsidóság képes volt túlélni mindezt és megőrizni józanságát, egy rendkívüli ajándéknak köszönhető. Annak, hogy képes elnyomóin nevetni. És ehhez csak annyit lehet hozzátenni, hogy a játsszani tudás és az elnyomókra nevetni tudás forrásai közt kétségtelenül ott van az Eszter könyve és a Purim amit létrehozott.

¹²⁷ A magán-Purimok listája „hosszú, mint a zsidó gólesz”, csak néhányat az illusztráció kedvéért felsorolunk: az 1200-as években Perzsiában (Siráz városában) kényszeríteni akarták a zsidókat, hogy felvegyék az iszlámot - de végül megmenekültek. A kovnói hitközösség 1783. Ádár hó 7-én ünnepelte magán-Purimot, mert ezen a napon adta meg a király a zsidóknak a polgári jogot. Ez olyan ritka alkalom volt, amikor egy egyértelműen pozitív alkalmat ünnepeltek meg Purimként. 1806. Heszván hó 4-én a bulgáriai Vidin város zsidó lakosai menekültek meg a teljes kiirtástól, mivel valaki megvádolt egy zsidó orvost, hogy ő ölte meg a város vezetőjét. Magán-Purimot természeti csapástól való megmenekülés emlékére is tartottak, pl. 1742-ben Leghornban, ahol egy pusztító földrengésben megmenekült a teljes hitközösség. - Naftali Kraus: Az öt tekercs, p. 252-253.

Bár a kereszténység nem vette át a Purim ünnepét, átvette Eszter könyvét a zsidó kánon többi részével együtt, bár kissé vonakodva. Ékes bizonyítéka ennek LUTHER már az előszónkban is idézett kijelentése: „Annyira ellenszenves ez a két könyv (ti. a Makkabeus és az Eszter könyvei), hogy azt kívánom, bárcsak ne is léteznének ...”. A kereszténység még a Purim ünnepet sem kíméli: IRONSIDE¹²⁸ gúnyolódva elveti azon az alapon, hogy „egy istentelen mulatsággá korcsosult farsang, és sokkal inkább patrióta mint áhítatos ünnep”. Ezeknek a negatív értékeléseknek a nagy részét, különösen a második világháborút és a holocaustot megelőző évszázadban jelentősen befolyásolta a lappangó antiszemitaizmus.

Akárhogyan is a legtöbb konkrétum, amin ezek az értékelések alapulnak a könyv félreértelmezéséből ered. A zsidók viszonyulását a 9:1-5-ben azokhoz, akik arra törekedtek, hogy a Hámán által kibocsátott rendeletnek érvényt szerezzenek, egyszerűen a „védtelen pogányok lemészárlásának” tartják. Sokan azt állítják, hogy a könyv erős nacionalista szellemiséget áraszt és a pogányok felé ellenséges. A könyvet heves nacionalizmus és arcátlan bosszúvágy hívta életre: „Eszter könyve arról tanúskodik, hogy Izrael büszkeségében a nacionalizmusát tette vallássá” - írja ANDERSON¹²⁹; „a nacionalista szellemiség produktuma, mely bosszút akar állni azokon akik üldözik a zsidóságot, és egyáltalán nem érti meg a Jahveizmus követelményeit”, vélekedik FOHRER¹³⁰. Ez az erős kritika a szereplőket sem kíméli: ANDERSON írja: „a történet leleplezi az emberi szív sötét szenvedélyeit, íme: irigység, gyűlölet, félelem, harag, bosszúszomj, büszkeség” - és megkockáztatja azt a véleményt, hogy ha egy keresztény prédikátor hű a szöveggörnyezethez, nem választ alapszöveget Eszter könyvéből¹³¹, míg Paton úgy véli: „nincs egyetlen nemeslelkű szereplő sem a történetben” és azt állítja, hogy „a szerző örvendezik a hősnő gazdagsága és diadalma felett, de megfedkezik morális hiányosságairól”¹³².

A szöveg alapos elolvasása után azonban beláthatjuk, hogy ezek a nézetek hibásak. Eszter és Mordokaj személyiségének megformálása demonstrálja, hogy a fenti nézetek nagyon is célzatosak. Bár nem az erény szobrai, Eszterék semmivel sem rosszabbak, mint sok más pozitív hős a Bibliában.

Valójában Eszter könyve, ahelyett, hogy negatív benyomásokat keltene, inkább feltámaszthatná a keresztény lelkiismeretet, különösen egy holocaust utáni világban. „Eszter azt üzeni a keresztényeknek, hogy a zsidó ellenes magatartás nem Isten akarata és azt soha nem fogja tolerálni” - mondja LASOR¹³³. Mert az tény, hogy azoknak a gonoszságoknak a nagy részét, amit a zsidóknak a Nyugati-világ történelmének utolsó két évszázadában el kellett szenvedniük, a névlegesen keresztény nemzetek és társadalmak okozták, és hogy ezt az egyház nagyon gyakran csendben tűrte, térdeinkre borulva kellene megbánnunk, és el kellene határoznunk, hogy a jövőben másként lesz.

¹²⁸ H.A. Ironside: Joshua, Ezra, Nehemiah, Esther. Neptune, NJ: Loiseaux Brothers, 1983.

¹²⁹ B.W. Anderson: The Place of the Book of Esther in the Christian Bible. JR. 30:1950. p. 32-43.

¹³⁰ G. Fohrer: Introduction to the Old Testament. Nashville: Abingdon. 1968. p. 253.

¹³¹ im. p. 39,42.

¹³² Lewis Bayles Paton: The Book of Esther. The International Critical Commentary. Edinburgh, T&T, Clark. 1908. p. 96.

¹³³ Lasor-Hubbard-Bush: Old Testament Survey. Grand Rapids, Michigan, USA. 2st.ed. 1996., p.629.

Eszter könyvének szerepe azonban, mint ünnepi lecke, világossá teszi, hogy a könyvnek az újszövetségi közösségek számára is van mondanivalója. Keresztények is éltek veszélyes „diaszpóra-világokban”, melyeket gyűlölet és üldöztetés jellemezett (pl. a korai keresztények a római birodalomban vagy a mai keresztények a kommunista/szélsőségesen iszlám országokban, hogy csak a legkézenfekvőbbeket említsük). A mai hitközösségek egyre inkább szekularizált, technológiai világban élnek, ami egyre közönyösebb, ha nem egyenesen barátságatlan a hit kérdéseivel szemben. Eszter történetének szabadítása megcsillantja a reményt az ilyen közösségek számára, hogy az emberi erőfeszítés és az isteni gondviselés eredményekén a szabadítás mindig lehetséges. A Purim ünnep felszólítja a közösségeket, hogy az elképzelhetetlen és teljes gonoszság közepette is megemlékezzenek a szabadítás öröméről, és reménységüket soha ne adják fel. Mordokáj hűségének története, Eszter bátorsága és ravaszsága, és Isten gondviselése erősen hangsúlyozza az isteni és emberi cselekvés egymást kiegészítő, együttműködő jellegét Isten népének megszabadításában.

A szerző egyszer sem említi Isten nevét a könyvben sőt arra sem utal, hogy Ő áll a könyv bármely eseményének háttérben - Isten gondviselése azonban mégis jelen van a történetben, amit a figyelemre méltó egybeesések és a drámai fordulatok fejeznek ki, amik a cselekményt előre viszik. Isten gondviselése sokkal rejtettebb Eszter könyvében mint Rúth könyvében - de megtalálható!

A zsidók megmenekülése a pusztulástól ugyanannyira függ Mordokáj hűségétől és Eszter bátorságától, agyafúrtságától, bölcsességétől mint a figyelemre méltó egybeesésektől és drámai fordulatoktól, amik Isten gondviselését szemléltetik. Eszter könyvében a szerző nem úgy ábrázolja Istent mint aki elsősorban a személyeken keresztül cselekszik, mint Rúth könyvében. Inkább azt állítja, hogy mind az isteni gondviselés, mind pedig az emberi kezdeményezés szükséges Hámán gonosz rendeletétől való szabaduláshoz. Kiegészítik egymást. „A zsidó szereplők ügyessége és bátorsága nélkül az istenileg inspirált egybeesések tehetetlenek lettek volna, és az emberek minden agyafúrtsága se mentette volna meg a zsidókat az "véletlen" egybeesések nélkül” - írja CLINES¹³⁴. Azzal hogy a szerző implicit módon ábrázolja az isteni gondviselést, de explicit módon a szereplők hűségét, agyafúrtságát és bölcsességét, minden hangsúlyt az emberi hozzájárulásra fektet az isteni-emberi együttműködésben. Ez teljesen eltér attól ahogy az Ószövetség többi könyvében ábrázolják az isteni irányítást, ahol Isten cselekedete nem csak nyilvánvaló, de nagyon gyakran úgy ábrázolják, mint ami közvetlenül befolyásolja az eseményeket, sőt néha megszegi azokat a szabályokat, amik a természeti világot kormányozzák, és elég kevés teret hagy, ha hagy egyáltalán, az emberi hatékonyság kifejeződésének. A zsidók szabadítása teológiai szempontból is fontos. Azáltal, hogy a szerző (nagyon ironikusan) Hámán feleségének szájába adja saját véleményét, kifejezi azt a nézetét, hogy ezek az emberek (ti. a zsidók) legyőzhetetlenek. Ez nem a "manifeszt sors" antik formája, mivel mind a könyv tágabb kontextusa és más ószövetségi szabadítás történetek melyek témáját és nyelvezetét a könyv tükrözi ezt a szabadítást teljesen az ószövetségi hit kontextusán belül helyezi el. Ennek a hitnek egy központi tana, amit az egész Ószövetség hangsúlyoz, hogy Isten megígérte Ábrahámnak, hogy az ő utódja által nyer áldást a föld valamennyi népe. Tehát a zsidók megmenekülésének nem csak az ő szempontjukból van jelentősége, hanem üdvtörténeti szempontból is.

¹³⁴ D.J.A. Clines: im. p. 271.

VII. ESZTER KÖNYVÉNEK INTERPRETÁCIÓI

VII.1. Korai rabbinikus interpretáció

A Kr.e. 2. századtól, mikorra Eszter könyve vélhetően már megíródott, a zsidóság között két típusú exegezis - írásmagyarázati forma - volt elterjedt. Az egyiket *halakha*-nak nevezték. A *halakha* a zsidó törvény általános megnevezése: magában foglalja a mértékadó végső döntéseket éppúgy, mint a legspecifikusabb kérdéseket. Mindenekelőtt az Írott és a Szóbeli Tórában szereplő bibliai jogszabályokkal és parancsolatokkal foglalkozik, ezenkívül a rabbinikus törvénykezéssel és jogalkotással, beleértve a vallási bírósági döntéseket, amelyeket az idők folyamán a nagy rabbinikus tudósok responsumok és kommentárok formájába öntöttek. Mindez mérvadó alappal és törvényi precedensekkel szolgál a vallási törvénykezés folyamatos működéséhez. A *halakha* szó azt jelenti: "járt út". A *halakha* nem elmélet, hanem gyakorlat. A *halakha* nem filozófia, hanem jog. Bár a hit alapján fejlődött ki, a hangsúlyt a cselekvésre helyezi. A *halakha* a parancsolatok - *micvák* - minden helyzetnek és körülménynek megfelelő alkalmazásával foglalkozik. (A bibliai eredetű *micvák* megváltoztathatatlanok. A rabbinikus eredetűek bizonyos körülmények és feltételek között módosíthatók tekintélyes és erre felhatalmazott rabbik által.) A *halakha* elkötelezett magatartást kíván. Az etikai *kötelességekkel* és a vallási *engedelmességgel* foglalkozik. - Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez az exegetikai mód nem az Írás szövegéből természetes módon eredeztetett, abból csupán impulzusokat megragadó, sokszor a középkori skolasztikával vetekedő szószálhasogatásban merült ki¹³⁵.

A másik írásmagyarázati mód a *haggada*, ami „elbeszélést” jelent. Ezt főként történeti könyvekkel kapcsolatban alkalmazták, és jellemző rá, hogy az eredeti szövegben nem kommentált részeket kiegészítették.¹³⁶

Eszter könyvéhez mindkét exegetikai értelmezés kapcsolható. Bár a könyv nem része a Törvénynek, azáltal, hogy intézményesített ünneppé lett, részévé vált a „szent naptár”-nak¹³⁷ is, amelyet a Törvénytől elkülöníteni nem lehet. Ez pedig elindította a könyv kétféle interpretálásának vitáját már a korai zsidóságon belül, bár a rabbinikus iskolák inkább a *halakhát* részesítették előnyben.

Krisztus korára már nagyszámú *halakha*-kommentár létezett Eszter könyvéhez, úgy, mintha az a Tóra része lett volna. PHILO tízezer íratlan szokásról és szabályról beszél Eszter könyvével kapcsolatban¹³⁸, és JOSEPHUS FLAVIUS is megemlíti, hogy „sok olyan tantétel létezik, amelyet a farizeusok az atyák hagyományiból merítenek”¹³⁹.

¹³⁵ Csak egyetlen példa ennek szemléltetésére: a 9:15 szerint a fallal nem körülvett városok lakosainak az ünnepet Ádár hó 14. napján kell megtartaniuk - ez kitűnő alapot adott arra a vitára, hogy mi számít fal nélküli városnak, és hova kell sorolni azokat, amelyeknek egyszer ugyan volt fala, de most nincs, vagy eredetileg, Eszter idejében nem volt, de később lett.

¹³⁶ A meghatározások eredete: Bitter Brúnó: Zsidó lexikon, INTERNET; valamint L.B. Paton: A Critical and Exegetical Commentary - The Book of Esther.

¹³⁷ A Tóra valamennyi kultikus parancsát betöltő naptárrendszer, amelyet II. Hillél dolgozott ki K.e. 359-ben.

¹³⁸ in: Eusebius: Praeparat. Evang. viii. 7,6.

¹³⁹ Josephus Flavius: Antiquie xiii. 10,6 - v.ö. Mt 15:2, Mk 7:3.5.

Bár Eszter könyve esetében lehetetlen kimutatni azt a „tóriai” eredetet, amit a Pentateuchossal kapcsolatban Mózesig vissza lehet vezetni, ennek ellenére a zsidó hagyomány nagyon merészen nyilatkozik róla. A babiloni Talmudban ez áll: „Mit jelent, amikor ez van megírva: Ezen állt minden szó, amiket az Úr veled beszélt a hegyen. Áldott legyen a Szent, aki megjelenette Mózesnek a törvény gondos vizsgálatát. - De akkor mi egyebet tudnának az írástudók majdan bemutatni? Mit is? Az Eszter tekercsének olvasatát!”¹⁴⁰

Az idő előrehaladtával a különálló halakhák számolatlan sokaságára való tekintettel megkísérelték azokat összegyűjteni és rendezni, amiből megszületett az a hagyomány-forma, amit *Mishna* néven ismerünk. AKIBA RABBI (Kr.u. 50-130) és tanítványa, MEIR RABBI gyűjteménye után JEHUDA HANASSI RABBI (Kr.u. 135-217) gyűjteménye vált mind a mai napig hivatalossá. Ennek a hatvanhárom traktátusa közül egy teljes traktátus, a tizedik, a *Megilla* foglalkozik Eszter könyvével, ami összegzi a halakhaikus vitákat, és megállapítja a Purim ünnepének valamennyi követelményét és kötelmét.

A Mishna megszületése és elterjedése azonnal hozta magával azok magyarázatát, amiből egy új, előbb szóbeli, aztán írásban is rögzített hagyományanyag alakult ki, a *Gemara*. A Gemara úgy viszonyul a Mishnához, ahogyan a Mishna a Szentíráshoz (Tórához).

A Gemara tanítói, akik a Kr.u. 220-500 között működtek, két fő iskolára szakadtak, az egyik a palesztinai Tiberiasban, a másik a babilonai Surában működött. Az ő tevékenységük során alakult ki a Mishna és Gemara összedolgozása által a Talmud, mindkét iskolában egymástól függetlenül, és született meg a jeruzsálemi és a babiloni változata. Ami számunkra fontos, hogy a *Megilla* traktátus mindkét talmud-változatban helyet kapott.

Miközben a halakhaikus írásmagyarázatban ez a fejlődési folyamat végbement, a haggadikus exegézis sem maradt változatlan. Eszter könyve nem csupán törvény volt, amely szabályozza a Purim ünnepét, hanem egyben történeti elbeszélés is, amely leírja a Purim eredetét. Mint történeti mű, nagy népszerűségnek örvendett a zsidóságon belül, éppen ezért a történetet hamar kiegészítették különféle legendás elemekkel azokon a helyeken, ahol a könyv visszafogottabban nyilatkozott az eseményekkel kapcsolatban. Eleinte ezt is a szájhagyomány őrizte, ahogyan ezt a halakha-értelmezéseknél már láttuk, de később célszerűnek ítélték ezt is rögzíteni írásban. Ezeknek a legendás elemeknek az összegyűjtéséből született a *Midrás*, amely úgy rendezte a haggadákat, ahogyan a Mishna a halakhákat. Ez azonban a kritikai iskolák szerint semmiképpen nem nevezhető írásmagyarázatnak.

Ezek az Eszter könyvéhez csatolt Midrások¹⁴¹ jelenhetnek meg a görög/latin bibliafordítások betoldásaiban is. A palesztinai zsidóság körében a haggadikus hagyományok nem korlátozódtak az Írás adta történeti kiegészítésekre, mint a görögül beszélő alexandriai zsidóságban, egy ókori zsidó mű a *Seder ʿOlam* huszonnyolc fejezetnyi értekezésben tárgyalja Eszter könyvének midrásait¹⁴². Az a Gemara, amelyik

¹⁴⁰ bab.Talmud: Megilla, 19b.

¹⁴¹ Eszter könyvének Midrásai: Rabbi Eliézer, Kr.u. 9.sz.; Josephus Gorionides, 10.sz.; Eszter Rabba, 11-12.sz.; Tobiah ben Eliézer, 12.sz.; Midrás Abba Goryon; Midrás Megilla Eszter, 13.sz.; Midrás Ponim Aherim; Midrás Shoher Tob; Yalqut Shim ʿoni.

¹⁴² Genebrard, 1577; Meyer, 1699; Ratner, 1897; Leitner, 1907. in: L.B. Paton: A Critical and Exegetical Commentary - The Book of Esther.

az 5. Mishnát követi, az első fejezetében egy midrási betoldást mellékel Eszter könyvéhez. Ez azt mutatja, hogy az eredeti szentírási történet midrási változata kihatott már a korai törvényértelmezésre is¹⁴³.

Közvetlenül a Talmud kialakulása utáni időszakban nagyon aktívan gyűjtötték össze Eszter könyvének halakhaikus és haggadikus hagyományait. Az Első Targumban, amelyet a Kr.u. 7. századra datálnak, és amely egyszerre Midrás és annak kommentárja, a 9. paragrafusában hozza Eszter könyvének valamennyi kiegészítését. Ugyanazt a szájhagyományban megőrzött anyagot használták, amit a Megilla Traktátusban.

A Második Targum, amely a 9. században keletkezett, már annyira haggadikus jellegű, hogy sokkal inkább tartható arámi nyelvű Midrásnak, mint Targumnak.

Néhány konkrét példát hadd említsünk Eszter könyvének Midrásaiból¹⁴⁴:

Ahasvérus király lakomáján a mulatozó férfiak Vásti királynét egy szál koronában óhajtották látni, hogy meggyőződhesse nek valódi szépségéről. Vásti dühében visszaüzent a királynak: „Te, az apámnál még istállómester se lehetnél volna! Apám, Belzaccár király ezer főúr ellenében ivott, és nem ártott meg neki a bor, te pedig eliszod az eszedet!” (Megilla 12.b). A Midrás azt is elmondja, hogy Vásti gyűlölte a zsidókat, zsidó lányokat szombatnapon meztelenre vetkőztetve dolgoztatott - így aztán vétkének megfelelő büntetést kapott. A Talmud azt is hozzáteszi, hogy Vásti azért sem akart megjelenni a király előtt meztelenül, mert hirtelen fekélyes kiütések lepték el az egész testét.

Mordokajról azt jegyzi meg a Midrás, hogy még az első Szentély pusztulása előtt, Jehonja királlyal együtt került Babilóniába. Mordokaj azonban visszatért Jeruzsálembe, de amikor Nebukadnecár elfoglalta a várost, ismét visszakerült. Círus idején, amikor a zsidók visszatérhettek Jeruzsálembe, hogy a Templomot fölépíthessék, Mordokaj is köztük volt (v.ö. Neh 7:17!), de amikor amikor nyilvánvalóvá vált, hogy nem épül fel a Szentély, ismét, immár önként visszament Babilóniába, és Súsában telepedett le (Jalkut Simoni, Targum Sényi)

Eszter bár szép arcú és alakú volt, a talmudi és midrási források azt hangsúlyozzák, hogy 75 éves volt, amikor Ahasvérus kiválasztotta magának. Az egyik Midrás még azt is leírja, hogy a király ágya felett Vásti képmása függött, és bárkivel is vetette össze, mindig Vásti bizonyult szebbnek. Csak amikor Eszterrel hasonlította össze, akkor vette le a képmást (Megilla, 13.; Zóhár 2,279).

A két összeesküvő ajtónálló származása a Talmud szerint Tarsis volt, és azok nem feltételezték, hogy ezt a nyelvet bárki is érti, ezért így beszéltek meg a tervüket. Mordokaj azonban értette ezt is, mivel 70 (!) nyelvet ismert (Megilla, 13.b)

A Megilla rezignáltan beszél arról is - taglalván a király gyűrülehúzását, amellyel Hámánnak hatalmat adott a zsidók kiirtására - hogy „ez az aktus nagyobb hatással volt a zsidókra, mint a negyvennyolc próféta és hét prófétanő, akik Izráelben közvetítették az Isten igéjét, de mégsem tudták jó útra téríteni őket, míg egy gyűrülehúzás és ennek nyomán az életveszély rávette őket arra, hogy megtérjenek és bőjtöljenek (Megilla,14.b).

¹⁴³ ua. p.100.

¹⁴⁴ A példákat Naftali Kraus: Az öt tekeres c. könyvéből gyűjtöttem ki.

Hámán Mordokaj iránti ádáz gyűlölete onnan származott, hogy Mordokaj egy alkalommal megmentette Hámánt az éhhaláltól olyan módon, hogy Hámán szerződésben eladta magát Mordokajnak kenyérért. Mordokaj ezt a szerződést rendszeresen lobogtatta Hámán előtt (Megilla, 16.a-b).

Amikor Eszter a lakomán a zsidók ellen vétő „gonoszra” mutatott (7:6), akkor valójában Ahasvérusra mutatott, de egy angyal a kezét Hámán felé tolta el. Ahasvérus felfogta ennek a mozdulatnak a változását, és a rossz lelkiismerete készítésére felakasztatta Hámánt, hogy Esztert kiengesztelhesse, és az ügyet lezárhassa (Megilla, 16).

Még egy megjegyzést hadd tegyünk a talmudi írásértelmezéssel kapcsolatosan: ebből a korból ered, - de nemcsak a korai zsidó interpretációra érvényes, mind a mai napig gyakorlat - hogy az Írás egyes helyeit máshonnan citált idézetekkel magyarázzák, olyanokkal, amelyek látszólag nincsenek közvetlen összefüggésben a magyarázott szakasszal. Néhány talmudi példa erre a bibliai párhuzamok által kifejtett magyarázatra azzal kapcsolatban, hogy mi készítette Eszter királynét arra, hogy meghívja Hámánt egy lakomára¹⁴⁵:

- Rabbi Eliézer: Tört vetett neki - miként olvassuk is: „Legyen asztaluk törre ölöttük.” Zsolt 69:23
- Rabbi Józsuá: Atyja házában tanulta - miként olvassuk is: „Ha éhes a te ellenséged, adj kenyeret néki, hogy egyék.” Péld 25:21
- Rabba: „Bukás előtt gőg.” Péld 16:18.
- Abajje és Raba: „Ha lángolnak, készítem lakomájukat” Jer 51:39.

VII.2. Korai keresztyén interpretáció

Míg a zsidók közt mind a halakhaikus, mind a haggadikus írásértelmezés jelentős változáson ment keresztül, addig a korai keresztyénség alig fordított figyelmet Eszter könyvére. A könyv iránti idegenkedés és ellenszenv alapja a zsidó nacionalitás bosszúvágyó szellemiségéből és a könyv kanonicitásával kapcsolatos vitákból adódott. Mint azt már láttuk, az egyházatyák inkább mellőzték, sokan még a kánonjukba sem vették fel Eszter könyvét, de hivatkozik rá többek közt AUGUSTINUS¹⁴⁶, ALEXANDRIAI KELEMEN¹⁴⁷, EUSEBIUS¹⁴⁸. Ha prédikációkban hivatkoztak is rá, az sem volt jellemző, de Eszter könyvéből való textusra nem épült egyetlen prédikáció sem, és a 7. századig nem készült hozzá egyetlen kommentár sem¹⁴⁹.

¹⁴⁵ Megilla, 13.a

¹⁴⁶ Civitate Dei, xviii, 36.

¹⁴⁷ Stromata, i.319

¹⁴⁸ Chronicorum libri duo i.125, ii. 104.

VII.3. Középkori rabbinikus interpretáció

Az iszlám feltűnése és a zsidó tudósok kapcsolata az arab filozófiával újabb fordulatot hozott a bibliamagyarázatban is. A 8. század vége felé ANAN BEN DAVID elkeseredett ellensége lett a haggadikus rabbinikus írásmagyarázatnak, és megalapította a *Karaiták* szektáját, amely ragaszkodott az Írás szó szerinti magyarázásához, és teljesen elvetette mind a halakha, mind a haggada értelmezését. Ez a mozgalom igyekezett befolyással lenni az ortodox júdaizmusra, és 928-ban Sa'adia, a *peshat*, azaz ennek az egyszerű bibliamagyarázás egyik elkötelezett híve a babilóniai rabbinikus iskola vezetője lett Surában. Az ő arab bibliafordítása a targumizmussal és midrásizmussal szemben szó szerinti fordítást kísérel meg, és kommentárjában is csak a nyelvi/nyelvtani értelmezés jelenik meg¹⁵⁰.

1036-ban a babilóniai rabbinikus iskolának be kellett zárnia, és a rabbikat kényszerítették, hogy más országokban keressenek menedéket. nagy részük Spanyolországba menekült, ahol a mórók védelme alatt békét és jólétet találtak. Itt az arab tudományok hatására a héber nyelv filológiai kutatása is megindult, ami nagyon gyümölcsözőnek bizonyult a későbbi írásmagyarázatra nézve. Ez a filológiai kutatás ABULWAILD IBN GANAH (†1050) munkásságában érte el a csúcspontját, aki ugyan kommentárt nem írt, de a *Luma* és a *Gyökerek könyve* annyi exegetikai utalást tartalmaz, hogy az fölé egy teljes bibliamagyarázattal.

RABBI SOLOMON BEN ISAAC (RaShI - †1105) a franciaországi Troyes-ben megalapította az első európai peshat-iskolát, és amikor a palesztinai zsidóság még teljesen az ősi halakha-haggadikus írásmagyarázat talaján állt, ő már az arab-spanyol filológiai iskola hatására egy teljesen új típusú nyelvtani exegézist mutat be. Nem tagadja meg ugyan a hagyományt, de a midrási részeket csak akkor használja, ha nem kerül ellentétbe a eredeti szó szerinti szöveggel. Ennek a kompromisszumnak köszönhetően máig népszerű a zsidóság körében. Az ő magyarázatai megtalálhatók minden rabbinikus Bibliában, az Eszter könyvéhez írt kommentárjára is fennmaradt, rengeteg nyelvi és lexikális megjegyzéssel és párhuzammal¹⁵¹.

Az allegorikus írásértelmezés 13. századi megjelenését követően a zsidó bibliamagyarázat nagyon visszaesett attól a tiszta exegézistől, amit RASHI és követői képviseltek. Egyidejűleg a keresztyén miszticizmus megjelenésével kifejlődött a *Kabbala*, és a Szentírás négyféle értelmezését is átvette a júdaizmus, amelyet a rabbik a következőkben állapítottak meg: 1.) *peshat* - vagyis egyszerű, szó szerinti értelmezés; 2.) *midrás* - vagyis a hagyomány alapján való értelmezés; 3.) *hokhma* - filozófiai értelmezés; 4.) *kabbala* - azaz misztikus és allegorikus értelmezés.

Ettől az időszaktól kezdve ezt a négyféle értelmezési módszert követték, és különösen a legutóbbit, a kabbalisztikus értelmezést helyezték előtérbe, ami a valódi exegézis halálához vezetett.

Mielőtt a kommentárokat megneveznénk, hadd hozunk néhány konkrét példát is Eszter könyvének kabbalisztikus értelmezésére:

¹⁴⁹ Az Early Church Fathers 38 kötetes kiadásában legalábbis nem találtam olyan írást vagy prédikációt, amely kifejezetten Eszter könyvéről szólt volna, és más szerző sem utalt ilyenek létezésére

¹⁵⁰ publikálta: Prayer book if Yemen, Bécs, 1896.

¹⁵¹ Latin fordításban: L.H. d' Aquine, 1622; J.F. Breithaupt, 1714.)

- a.) Hámán 50 könyökmagas bitófát ácsoltat (5:14). Ez a rendkívül ésszerűtlen adatnak tűnik, hiszen egy könyök kb. 53 cm, így a bitó magassága 26,5 méter. A kabbala magyarázata szerint Hámán ezzel az akasztófával azt akarta szimbolizálni, hogy ő, az amelekíta elérte az „ötvenedik kaput” - ez egy fontos kabbalisztikus fogalom -, ami azt fejezi ki, hogy szellemileg a zsidóság felett áll.
- b.) A Zóhár értelmezése szerint a Jom Kippur és a Purim ünnepe között sok a hasonlóság, és egykoron, a Jom Kippur is a Purimhoz hasonlóan örömmünneppé válik.
- c.) A kabbala azzal oldja fel Eszter könyvének azt a problémáját, hogy nem szerepel benne a négybetűs istennév, hogy ahol a יהוה kifejezés szerepel, ott az Ahasvérust királlyá tevő és így a történelem Uraként megjelenő Királyról, azaz Izráel Istenéről van szó.

Ebből az időszakból meg kell említeni RABBI JUDAH BEN ELIÉZER misztikus bibliamagyarázatát, amely a héber szavak kabbalisztikus értelmezéséből és a szavak számértékének összegzéséből vont le megállapításokat. Eszter könyvéhez is írt ilyen jellegű kommentárt, ez azonban csak kéziratban létezik, ugyanis soha nem publikálta¹⁵². Jelentős kabbalisztikus kommentárok ezen kívül: JOSEPH NEHMIAZ Eszter magyarázata 1327-ből¹⁵³; IMMANUEL BEN SOLOMON BEN JEKUTHIEL rabbi (†1330) Eszter kommentárja¹⁵⁴; RABBI LEVI BEN GERSHOM teljes bibliakommentárja, amit 1329-ben fejezett be, és ami „gershonides”-ként ismeretes azóta¹⁵⁵; valamint ISAIAH BEN ELIJAH 14. századi, szintén csak kéziratban létező Öttekeres-kommentárja¹⁵⁶.

VII.4. Középkori keresztyén interpretáció

Az Eszter könyve iránti keresztyén ellenszenv a középkorban sem mérséklődött jelentősen, mindössze néhány kommentár jelent meg ehhez az ószövetségi könyvhöz. Majd mindegyik homiletikai célzattal vagy egyszerűen áhitatos jelleggel íródott, a tárgyyszerű exegézist mellőzve csaponganak a különféle allegorikus értelmezések között.

A korszak jelentősebb Eszter-kommentárjai a következők: RHABANUS MAURUS (†836): *Expositio in librum Esther*¹⁵⁷; WALLAFRIDUS STRABUS: *Glossa Ordinaria, Liber Esther*¹⁵⁸; RUPERTUS ABBATIS TUITIENSIS (1135): *De Victoria Verbi Dei* (viii. 1-26)¹⁵⁹; PETRUS COMESTOR: *Historia Libri Esther*¹⁶⁰. A kor legjelentősebb munkája NICHOLAS DE LYRA: *Postillae perpetuae, seu brevia commentaria in universa Biblia* című munkája, amely valójában RASHI és IBN EZRA exegetikai munkásságának az Egyházzal való

¹⁵² in: L.B. Paton: A Critical and Exegetical Commentary - The Book of Esther. p. 106. lábjegyzet

¹⁵³ publikálta: M.L. Bamberger: Commentar des R. Josef Nachmias zum Buche Esther. 1891.

¹⁵⁴ publikálta: P. Perreau: Commento sopra il libro di Ester del Rabbi Immanuel ben Salomo romano trascritto e pubblicato da Oietro Perreau secondo il codio ebreo-rabbinico derossiano. No. 615. Parma, 1880.

¹⁵⁵ publikálta: Riva di Trenta, 1560; és hozza az 1724-'27-es Frankfurteri Rabbínikus Biblia.

¹⁵⁶ Steinschneider: Heb. Bibl. ix.137.

¹⁵⁷ in: Migne, cix. p.635-670.

¹⁵⁸ in: Patristicha Latina, xciii. p.739-748.

¹⁵⁹ in: Migne, clxix. p.1379-1395.

¹⁶⁰ in. Migne, cxviii. p.1490-1506.

megismertetése volt. Ez a mű nagy hatással lett a következő periódus keresztyén exegetikai tudományos kutatásaira.

VII.5. A reformáció korának interpretációja

A 15. század második felének tudományos forradalma, ami a humanizmusban teljedett ki, nemcsak a klasszikus görög/latin, de a héber nyelv ismeretét is előtérbe állította. A reformáció pedig már valódi és kizárólagos tekintélyt hirdetett a Szentírás szövegének, és ez jelentősen ösztönözte a bibliai könyvek eredeti nyelven való tanulmányozását. A reformáció mind a hagyományt, mind az allegórikus írásmagyarázatot elvetette, és a szószerinti, nyelvi valamint exegetikai szempontokat tette meg zsinórmértékül. Ennek eredménye lett az a nagyszámú kommentár-irodalom, amely mind a mai napig őrzi értékét.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy éppen a reformáció nagyjai, LUTHER és KÁLVIN, bár végig magyarázták szinte a teljes Szentírást, Eszter könyvéhez mégsem írtak kommentárt. Ennek okát a könyv reformáció kori kánonvitájában lehet keresni, amely a deuterokanonikus könyveket érintette ugyan, de Eszter könyve is jelentős viták tárgyát képezte az előző fejezetekben már tárgyalt okok miatt.

A következő felsorolás azokat a protestáns szerzőket hozza, akik a reformáció időszakában írtak Eszter könyvéhez kommentárt: A. STENCO (1529), S. MÜNSTER (1546); S. CASTALIO (1551); S. PAGNINUS (1556); JUNIUS ÉS TREMELLIUS (1590); D. PAREUS (1575); J. BRENT (1576); C. PELLICAN (1582); L. LAVATER (1586); J. DRUSIUS (1586); R. WALTHER (1587); A.M. JACKSON (1593); G. DIODATI (1607); T. COOPER (1609); J. MOLDER (1625); C. SANCTIUS (1628); H. GROTIUS (1644); J. PISCATOR (1646); L. DE DIEU (1640); J. TRAPP (1654); T. WILSON (1663); J. RICHARDSON (1665); B. KERNER (1666); J.C. ZELLER (1669); C. à LAPIDE (1669). - A legjelentősebbnek Münster, Drusius és Grotius munkáját tartják, a többi inkább homiletikus jellegű gyakorlati igemagyarázat. Jellemző ezekre a kommentárookra, hogy Eszter könyvét történeti könyvként mutatják be, és többnyire olyan etikai vagy morális kérdéseket vitatnak meg, mint például: szabad volt-e Ahasvérus királynak Vástitól elválnia; Eszter, mint zsidó leány feleségül mehetett-e egy pogányhoz; Mordokaj helyesen cselekedett-e, amikor Esztert származása eltitkolására bírta; ehetett-e Eszter a király ételeiből, amelyek nyilván nem feleltek meg a kasrut előírásainak; mennyire volt helyes és elfogadható, hogy a zsidók lemészárolták az ellenségeiket ... és ezekhez hasonló. A legtöbb kommentár alapos héber nyelvismeretről tesz tanúbizonyságot, a nehéz szakaszok magyarázása éles észjárásra utal.

Ugyanezen időszak katolikus kommentárjaira is jellemző ez a korrekt felkészültség, amely igaz ugyan a héber nyelv ismeretére is, azonban a magyarázat a Vulgata szövegét követi, az értelmezést pedig erősen befolyásolja az egyházatyák hagyománya. A görög deuterokanonikus betoldások egyenlő hitelességgel bírnak, mint az eredeti héber szöveg. A nyugati patrisztikus hagyományra való tekintettel az allegórikus írásmagyarázat változó erősséggel jelentkezik ezekben a magyarázatokban, helyenként például Esztert, mint Áldott Szűzet, Mária előképeként mutatják be. Ettől függetlenül a nyelvi- és történelmi ismereteket tekintve jelentős művek maradtak az utókorra a reformáció korának katolikus kommentár-irodalmából, amelyekre szintén csak felsorolásjellegűen hivatkozunk: DIONYSIUS CARTHUSIANUS (1534), T. DE CAJETANUS, F.

VATABLUS (1545), J. BENTER (1547), J. FERNS (1567), F. FEUARDENTIUS (1585), P. SERARIUS (1610)¹⁶¹, T. MALVENDA (1610), G. ESTIUS (1614), J. MARIANA (1619), J. COUZIO (1628), F. HARAEUS (1632), J. TIRINUS (1632), O. BONART (1647), MONTANUS (1648), A. ESCOBER ET MENDOZA (1667). - A legjelentősebbek közülük: Cajetanus, Estius, Mariana, Serarius és Manochius, akik megmutatták az exegetikai igazságokat és kiegészítették a zsidó és a protestáns írásokat.

A reformáció korának lezárását három nagy összefoglaló mű jelzi, amelyek összegzik e korszak teológiai és exegetikai munkásságának gyümölcseit. Az első a *Biblia Magna Commentatorium*, amelyet J. DE LA HAYE állított össze 1643-ban, és a szintén tőle származó *Biblia Maxima* 1660-ból, amelyek jelentős tanulmányokat tartalmaznak Estius, Sà, Manochius és Tirinus Eszter-kommentárjai alapján. A második a *Critici Sacri*, hatástörténetében az előző protestáns változatának tekinthető, és amely Eszter könyvével kapcsolatban feldolgozza Münster, Vatable, Castalio, Drusius és Amana Eszter-magyarázatát. Harmadik mű pedig a *Synopsis criticorum aliorumque S. Scripture interpretum*, M. POOLE szerkesztésében 1669-ből, aki Eszter könyvének magyarázatában összefoglalja a kor szinte valamennyi katolikus és protestáns teológusának véleményét¹⁶².

A reformáció korának zsidó kommentátoraira nem voltak hatással a keresztyén tudósok művei, többnyire a középkorra jellemző, exegézist sok helyütt teljességgel nélkülöző allegorizálásban merülnek ki, kiegészítve számolatlanul citált idézetekkel a 11-12. századi midrási-aggadikus kommentárokból. Szinte egyetlen érdeme ennek a zsidó irodalom-történeti érának, hogy éppen emiatt maradhatott fenn sok olyan részlet - többek között Eszter könyvével kapcsolatban is - amelyek eredetiben nem maradtak ránk, csak ezen későbbi korok kommentárainak idézeteiből tudunk róluk.

E kissé talán negatív bevezető után mégis fontosnak tartjuk a kor legfontosabb - Eszter könyvének magyarázatait is magába foglaló - zsidó kommentárjait bemutatni¹⁶³: SOLOMON IBN MELECH: מכלל יוסף (Velence, 1518); JOSEPH BEN DAVID IBN YAHYA: פירוש (1538); MEIR BEN ISAAC ARAMA Eszter kommentárja a *Codex Rossi*-ban; ZECHARIAH BEN SERUK: פירוש על מ' אהשורוש (Velence, 1565); AZARIAH DE ROSSI: מאור עינים (1573-5), ez egy rövid, de tartalmaz izagógikai jellegű bevezetés az Ószövetség könyveihez, aminek a harmadik része foglalkozik Eszter könyvének eredetével.; ELIÉZER BEN ELIJAH ASHKENAZI: יואף לקח (Cermona, 1576); ELISHA BEN GABRIEL GALLIKO: פירוש מ' א' (Velence, 1583); SHEMTOB MELAMMED: מאמר מרדכי (Konstantinápoly, 1585); SOLOMON ALKABEZ: מגלת הלוי (Velence, 1585), ez a kommentár azért érdekes, mert számos idézetet hoz olyan targumokból és midrásokból, amik nem maradtak ránk; SAMUEL BEN JUDAH VALERIO: יד המלך (Velence, 1586); „Algériai” SOLOMON BEN ZEMAH DURAN: תפירת ישראל (Velence, 1632); ABRAHAM BEN ISAAC ZAHALON: ישע אלהים (Velence, 1595); AARON ABAYOB: שמן המור (Salonica, 1596); MOSES ALMOSNINO: ידי משה, ez egy nagyon terjengős

¹⁶¹ in. Migne, Cursus Completus, xiii.

¹⁶² A teljesség kedvéért felsoroljuk a műben idézett szerzőket: Bonart, Cajetan, Drusius, de Dieu, Estius, Grotius, Junius, à Lapide, de Lyra, Malvenda, Mariana, Menachius, Münster, Osiander, Piscator, Sanctius, Sà, Serarius, Tirinius, Vatablus; ezeken kívül összegzi a Montanus-, Pagninus-, Junius-, Tremellius-, Tigurina- és Geneva- verziót.

¹⁶³ Itt a neveket angolszász átírással hozzuk, de a könyvcímek a pontosság miatt megmaradtak az eredeti héber nyelven

haggadikus kommentár, amit a szerző 1570-ben fejezett be, de először csak majd harminc évvel később publikálták Velencében; „Safedi” MOSES ALSHEIKH: משארת משה (Velence, 1601); JOSEPH BEN SOLOMON TAITAZAK: להם סתרים (Velence, 1608); JUDAH LÖW BEN BEZAEEL: אור חדש (Prága, 1600), ez a Purim eredetének magyarázata; MORDECAI BEN JEHIEL MERKEL: מירא דכיא (Lublin, 1637); ABRAHAM BEN MOSES HEILBRONN: אהבת ציון (Lublin, 1639).

A 17. század második felében és az egész 18. században csak néhány említésre méltó kommentár jelent meg Eszter könyvéhez. Ez a teológiai beszűkülés és megmerevedés (ortodoxia) korszaka volt mind a katolikus, mind a protestáns teológia számára egyaránt, mely nem hatott kedvezően a szövegértelmezési folyamatokra. A kommentárok elveszítik gyakorlatiasságukat, és szárazzá, dogmatikussá válnak.

A következőkben e kor kommentár-irodalmát próbáljuk meg nevek és címszavak alapján bemutatni. A protestáns teológusok közül Eszter könyvéhez kapcsolódó magyarázatot írtak: A. CALOVIUS (1672); T. PYLE (1674); J. MAYER (1683); G. MEISSNER (1687); S. CLARKE (1690); F. BURMANN (1695); M. HENRY (1706); E. WELLS (1709); C. ADAMUS (1710), ő Eszter könyvének csak a 2. fejezetéről ír; T. PYLE (1717); J.J. RAMBACH (1720); S. PATRICK (1727); F. WOKENIUS (1730); J. LE CLERICUS (1733); S. HORSLEY (1733); J. MARCHANT (1745). Ezek közül CLERICUS munkája elsorangú exegézis, a többiekében megjelennek a kor teológiájának fentebb vázolt gyengeségei.

A katolikus kommentátorok közül meg kell említeni a következőket: J.B. DU HAMEL (1745); A. CALMET (1707); J. MARTIANAY (1708); C. CHAIS (1743); C. NESTORIEDO (1746).

B. SPINOZA 1670-ben a *Teológiai-politikai traktátus*-ában¹⁶⁴ értekezik Eszter könyvének eredetéről, de az ő véleménye egyáltalán nem befolyásolta kora teológusait, és csak alig a keresztyén gondolkodókat.

Ennek a kornak az egyetlen jelentős zsidó Eszter-kommentárja MEIR BEN HAYYIM: משחת יין című munkája 1737-ből.

VII.6. Modern interpretáció

A 18. század közepén bontakozott ki a felvilágosodás kora, amelynek legszembetűnőbb hatása az lett, hogy az ismeret szinte minden területe szakított a tradíciókkal, és minden múltbéli történetet illetve elgondolást kritikus vizsgálatnak vetettek alá. Ez forradalmat jelentett a bibliai exegézis területén is. Az első célpontjává ennek a folyamatnak az Ószövetség kritikus elemzése vált. Már 1720-ban egy bizonyos J.H. MICHAELIS a *Biblica Hebraica* című művében összegyűjtötte a héber kéziratok adta módosításokat. A következő ötven évben öt ehhez hasonló kritikai összevetést tartalmazó szöveggyűjtemény jelent meg az Ószövetség héber kézírataiból¹⁶⁵. Felébredt az igény és az érdeklődés egy mélyebb bibliakritika iránt. A racionalisták, akik tagadtak minden természetfölöttit, immáron ezektől megszabadulva közelítettek a bibliai könyvek felé, megkérdőjelezve azok történeti karaktereit és eseményeit, ha erre a legkisebb okot is felfedezni vélték. Eszter könyvének történelmi és erkölcsi mondanivalója pedig különösen hamar támadásik

¹⁶⁴ x. 22. - magyarul:

¹⁶⁵ részletesen ld.: *The International Critical Commentary - The Book of Esther*, p.111.

tárgyává vált. Ezek a támadások azután válaszra készítették a hagyományos iskolák teológusait a könyv történelmi és vallási értékeinek védelmében. A verbális és horizontális inspiráció-tan vitájának felerősödésével a kutatók két ádáz harcotat vívó csoportra osztódtak: az egyik csoport támadta, a másik védelmezte a tradicionális zsidó-keresztény bibliaértelmezésen alapuló teológiát.

Eszter könyvét szerkezete, keletkezési ideje, szerzősége, történelmi hitelessége - ahogyan ezt az eddigből már láthattuk - a Szentírás egyik legproblematisabb könyvévé tette. A bevezetéstani viták és vélemények egyes kommentárokbán nagyobb terjedelműek és hangsúlyosabbak, mint magának a bibliai szövegnek az elemzése és értelmezése. Az 1750 után írott Eszter-kommentárok mind „rákényszerültek” ezeknek a kritikai megjegyzéseknek felvételére, bár alapjában véve sokkal konzervatívabb álláspontot képviseltek, mint az ószövetségi bevezető művek. Az angolszász kommentár-irodalomban - egyébként mind a mai napig - a gyakorlatiasság és a homiletikai nézőpont volt a hangsúlyosabb, míg a német teológia sokkal inkább a kritikai szemlélet hatása alatt állva szinte mindent megkérdőjelező magyarázatokat jelentetett meg.

A Katolikus Egyház ebben az időszakban megelégedett a klasszikusnak tekinthető művek összefoglalásaival, új kommentár szinte alig jelent meg - nemcsak Eszter könyvéhez, hanem általánosan a Bibliához - inkább régebbi műveket nyomtak újra.

A felvilágosodás szülte bibliakritika a zsidóságra nem volt jelentős hatással. Az egyetlen jelentős munka MOSES MENDELSSOHN filozófus műve, akit egyébként a modern liberális júdaizmus atyjaként emlegetnek: השלום ספר נתיבות - egy teljes kritikus bibliakommentár, amelyet német nyelvre is lefordítottak. A legtöbb zsidó kommentár azonban maradt a hagyományos rabbinikus értelmezésnél, és a talmudi hagyományanyagra ill. a középkori, többnyire kabbalisztikus kommentáriródalomra támaszkodtak.

A *The International Critical Commentary* Eszter könyvéről szóló kötetének bevezetésében - ami alapján ezt a fejezetet összefoglaltuk - mintegy hat oldalnyi apró betűs könyvcím van felsorolva, ezt hely- és időhiány miatt nem másoljuk ide, ott megtalálható az Eszter könyvéhez a 18. század közepe és a 20. század eleje közt írt részletes kommentár-irodalom protestáns, katolikus és rabbinikus felosztásban¹⁶⁶.

¹⁶⁶ im. p.111-118.